

Muhammed Tahirü'l-Karahî

[Bârikatü's-Süyûfi'd'-Dağistâniyye fî Ba'zi'l
Ġazavâti's Şâmiliyye]

**Şamil'in Bazı Gazavâtında
Dağıstan Kılıçlarının Parıldaması**

Yazım ve Sahife Düzeni: Y. N.

1. Baskı

Muhammed Tahirü'l-Karahî

بارقة السيوف الداغستانية في بعض الغزوات الشاملة

[Bārikatü's-Süyûfi'd'-Dağistâniyye fî Ba'zi'l
Ğazavâtî's Şâmiliyye]

**(İmam) Şamil'in
Bazı Ğazavatında
Dağıstan Kılıçlarının Parıldaması**

Arapçadan Osmanlı Türkçesine Çeviren:
Abdülhamid bin Abdullahe's Şekivî

Sade Osmanlı Türkçesine Aktaran:
Tahirü'l Mevlevî

Açıklamalarla Yayına Hazırlayan:
Dr. Yılmaz Nevruz

İçindekiler

Muhammed Tahir el-Karahî (1809-1882)	2
Sunum Yazısı	9
Tahirü'l Mevlevî'nin Takdim Yazısı	33
Mukaddime-i Müellif	39
Maksûd-ı evvel	41
Ğazi Muhammed'in Zuhuru ve Hurucu	41
Birinci Bab	42
Gimrili Muhammed'in Asker Toplaması	42
İkinci Bab	43
Hunzakh'taki Birinci Vak'a	43
Üçüncü Bab	44
Hamza Hunzakhî'nin/Hunzakhlı Hamzat'ın Çartala Kalesinde Muharebesi	44
Dördüncü Bab	45
Ağaç Kalesindeki İlk Vak'a	45
Beşinci Bab	46
Tarko/Tarki Kalesi Vak'ası	46
Altıncı Bab	47
Endirey Kalesinin Kuşatılması ve	47
Aktaş-Aukh Köyü Savaşı	47
Yedinci Bab	48

Kizlar/Kizlyar Kalesine Çapul	48
Sekizinci Bab	49
Gazi Muhammed'in Çeçen Vilayetine Gitmesi.....	49
Dokuzuncu Bab.....	51
Gazi Muhammed'in Şehid ve Şamil'in Mecruh Olması .51	
Onuncu Bâb	55
Gazi Muhammed'in Vefatından Sonra Şeyh Şamil'in Gimri Ahalisiyle Bazı Vakaları.....	55
Maksad-ı Sâni	59
Birinci Bâb	61
Ruguca Vak'ası.....	61
İkinci Bâb	62
Hunzah Reislerinin Katli	62
Üçüncü Bâb	65
Hamzat'ın Saltı Köyüne Çıkışı ve Hunzah'ta Şehid Olması.....	65
Üçüncü Maksat	67
Şamil'in İmamlığının Başlangıcı ve Bazı Vak'alar	67
İmam Şamil'in Aşilta'Köyüne Hicreti.....	70
Ansallıların Şamil'in Üzerine Saldırmaları	73
Ansal/Untsukul'un Fethi.....	75
Şamil'in Huzal (Hotsatl) Köyünde Hunzah ve Andalal Ahalisiyle Muharebesi.....	76
Hunzahlılar Üzerine Yürüme Teşebbüsü.....	77
ve Bazı Çatışmalar.....	77

Tılk Muharebesi ve Rusların Aşilta Köyüne gelmeleri..	78
İmam Şamil'in Çirkatalılar ile Olan Macerası	80
Ahulgoh Köyünün Tahkim Edilmesi	81
İnhali/İnhelo Köyü Önünde Muharebe	82
İrgän (Argvan) Köyü Muharebesi	83
Ahulgoh'daki Muhârebe.....	84
İmam Şamil'in Oğlu Cemaleddin'i Ruslara Rehin Vermesi.....	85
Şubut Nâhiyesiyle Çeçen Ahâlisinin Şamil'e Tâbi Olması	101
Şamil'in Şubut/Şatoy'da Asker Toplaması	102
Guyaş Adındaki Herifin Cezalandırılması.....	105
İşketel (İşkarta/Şıkarta) Köyüyle Diğer Yerlerdeki Gazavatlar	107
Said-Yurt Gazvesi.....	110
Gelbah Köyünün Üçüncü Defa Olarak Fethi ve Nasarin (Nazran) Muharebesi	111
Rusların Çirkey'e Girmeleri ve Orada Kale İnşa Etmeleri	112
Ansal Civarıyla Gimri ve Balakan Köylerinin Fethi.....	113
Kuval (Kuyad) Taraflarının Cevat Han Tarafından Fethi	114
Gazi Kumuk'un Fethi	115
Gazi Kumuk'taki İkinci Vak'a.....	117
Keçiluk Gazvesi	118
İhali Gazvesi ve Şamil'in Halife-i İslam'a Arıza İrsali .	122

Şamil'in Top Döktürmesi.....	124
Tavbutri Gazvesi	125
Untsukul ve Civarı Kalelerin Fethi.....	125
Balakan/Balakhan, Moksok, Tsatanik,.....	129
Ahaliç ve Hotsatl'ın Fethi	129
Hunzah Köylerinin Tahribi ve Ahalisinin Başka Taraflara Nakli	130
Sehl Ahalisinin (Kumuk Düzlükleri Ahalisinin) Koyunlarını Naip Şuayb'in İğaresi (Yağma Seferi)	132
Zirani Kalesinde Saklanıp Oradan da Kaçmaları.....	134
Yangı-Yurt (Yanfurt), Gelbah/Çir-Yurt, Tsubutl ve Mirat (Miathl) Kalelerinin Fethi.....	135
Haymili Muhammed Efendi'nin Haydak ve Tabasaran'a Gitmesi.....	136
Karanay ve İrfili/Erpelı Köyleri Üzerine Memur.....	138
Amirhan Müfrezesi	138
Çirkey Ahalisinin Yurtlarını Terke Mecbur Olması	139
Şamil'in Akuşa'ya Gitmesi	140
Çokh Köyünün Fethi ve Yakılması için.....	142
Danyal Sultan'ın Gönderilmesi	142
Rus Kumandanı Vorontsov'un Mağlubiyetine Sebep Olan Gazve-i Kebir (Büyük Gazavat).....	144
Köylerin Yakılmasından Sonra Şamil'in	146
Andal'dan Hareketi ve Bundan Sonraki Olaylar	146
Rus Kumandanının Dargo Köyüne Gelmesi ve Şamil'in Onunla Muharebe Etmesi.....	149

Balgıt Vak'ası.....	151
Rus Askerinin Dago'dan Çıkışı.....	151
Şamhalberd Vak'ası ve Ondan Sonrası.....	152
Rus Askerinin Karakh Köyüne Girmesi	153
İmam Şamil'in Yeni Dargo Köyünde Yerleşmesi.....	154
Şamil'in Çerkes Vilayetine Asker Sevki.....	155
Kutiş Vak'ası.....	156
Saltı Kalesindeki Vak'a.....	158
Gergebil Vak'ası	160
Ahtı Gazvesi	161
Çokh Kalesindeki Vak'a	162
Şali Gazavatının Birincisi	164
Gazi Muhammed'in Naip Tayin Edilmesi.....	164
Şali Gazavatının İkinci, Üçüncü ve Dördüncüsü	165
Haydak (Kaytak) ve Tabasaran'a Gönderilen İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Atlı Müfrezeler	165
Çar Kalesi (Çartala/Zakatal) Vak'ası.....	168
(Birinci Kakhetya Seferi)	168
Gürcüstan Muharebesi (İkinci Kakhetya Seferi)	169
İmam Şamil'in Oğlu Cemaleddin'in.....	171
Düşman Elinden Kurtulması.....	171
Mütercim Abdülhamid Efendi Tarafından Yapılan İlave:	173
Hadanlı Hacı Muhammed'in Risalesi.....	177

محمد طاهر الكرخي

**Müellif Muhammed Tahir el-Karahî
(1809-1882)**

Muhammed Tahir el-Karahî (1809-1882)

Muhammed Tahir el-Karahî 1809 yılında Dağıstan'ın Karah nahiyesinin (şimdiki Çarod ilçesi) Tsulda köyünde dünyaya geldi. Babası Karahlı Huçalav, onun da babası Tilav Muhammad'tır. Tarihçiler gerçek adının Mahamatil olduğunu yazıyorlar. Ama sonradan İmam ona Muhammed Tahir adını vermiştir. Rusya'da ve İslam Dünyasında bu isimle tanınmaktadır.

XIX. yy'ın ilk yarısında parlak bir medrese tahsili gördü. Klasik medrese tahslinin yanı sıra, Korodlu Kurban Muhammed, Angidalı Mustafa, Hunuhlu Hacidibir, Hidatlı Muhammedin ve diğer âlimlerden ders alarak Arabiyatta ve İslamî bilimlerde büyük ilmi derinlik kazandı. Bilhassa İslam Hukuku, tefsir, hadis, Arapça sarf ü nahiv, felsefe, mantık ve şiir dallarında üstadlık mertebesi aldı.

Nazir ed-Durgelî Nuzhetü'l Ezhan fî Teracim 'Ulama Dağıstan isimli eserinde “Şeyh Muhammed Tahirü'l Karahî el-Tsuldî el-Avarî seçkin bir âlim, özenli ve bilgili bir araştırmacıydı. İslami ilimlerde ve bhusus fıkıh ilminde çok derin bilgiye sahipti ve Allah korkusu en yüksek olan bir âlimdi. Allah yolunda yürüyen Müslümanları Allah düşmanlarına karşı yılmadan savunan bir savaşçıydı. İmam Şamil'in önde gelen âlimleri ve yardımcıları arasındaydı” ifadesini kullanmıştır.

Tahsilini tamamladıktan sonra Karah'ta doğduğu köy Tsulda'ya çok yakın Tlaroş köyünde kadılık görevi yapmaya başladı. İmam Şamil ile tanışması bir hayli gecikmeli olarak vuku bulmuştur. Bu gecikmenin sebebi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. İmam Gazi Muhammad 1832 Gimri kuşatmasında şehid düşünce ona çok hüznü bir ağıt yazdığına göre Millî Azatlık Hareketine gönül bağı olduğunu tahmin edebiliriz. Bu tarihten 1850 yılına kadar İmam'ın dikkatini çekmemesi ilginçtir. Mamafih ilmi araştırmaya yatkın olduğu için bu alanda çalışmaya kendini verdiği muhakkaktır.

1850 yılında Dargo-Vedeno'ya gidip İmam'ın yanında husûsî kâtip olarak göreve başladığı bilinen bir husustur. Bir müddet sonra da kendisine İmamat Yönetiminde (müftilik) kadrosu verildi. Arapçaya olan hâkimiyeti ve edebî kabiliyeti bilindiği için İmam önemli mektuplarını ve tâimimlerini ona yazdırırdı.

Muhammed Tahir büyük bir İslam âlimi olduğu kadar büyük bir şairdi. Edebî üslûbu için de aynı şey söylenebilir. Sonraki faaliyetlerinin niteliğine ve edebi eserlerinin içeriğine bakarak, Muhammed Tahir'in uzmanlık alanının Arabiyat, İslam Hukuku ve şiir olduğunu söylemek mümkündür.

Ruslar ve onların tesirinde kalan yabancılar, hatta Türk yazarları onun İmam'ın vakanüvisi olduğunu söylüyorlar ise de bu hükmün gerçeği yansıtmadığını söylemek gerekir. Zira Tahirü'l Karahî vakanüvislik kalıbına sığmayacak derecede çok yönlü ve derin bir âlimdir. Şayet Şamil'in resmi tarihçisi olsaydı, 1855-1859 yılları ve sonrasında ilgili vakaları da kaleme alırdı.

Karahî'nin bilinen ünlü manzum eserlerinden ilki 1832'ye kadar uzanıyor. Bu manzume biraz önce ifade edildiği gibi Dağıstan'ın ilk İmamı Gazi Muhammad'ın Gimri kuşatmasında şehadeti üzerine yazılmış bir mersiye.

İkinci manzum eserini 1837 yılında yazdı ki bunu sonradan kendi tarihçesine de almıştır. Manzume, Rusların Aşilta'yı işgal etmeleriyle ilgili bir kaside idi. Aşilta savunması sırasında ustazı (hocası) Dibir el-Hunuhî Ruslar tarafından şehit edilmişti. Muhammed Tahir bu manzumesinde Ruslara karşı savaşı Şamil'in destekçilerine Allah'tan zafer nasip etmesini niyaz ediyor ve şehitler ile öldürülen ustazını (hocasını) kutsuyor. Bilinen bu iki kaside dışında birçok edebî ve manzum eseri olduğu muhakkak, ama bunların bir kısmı zamanımıza ulaşmıştır.

Muhammed Tahir'in bıraktığı yazılı mirasa bakılacak olursa, onun, kendi döneminin en çok çalışan ve muhtelif mevzularda eser veren âlimlerinden biri olduğu söylenebilir. Çeşitli isimler altında birçok kitap, risale, ilmî mektup, fetva, vs. kaleme almıştır.

Muhammed Tahirü'l Karahî'nin eserlerinden bazıları şunlardır:

بارقة السيوف الداغستانية في بعض الغزوات الشاملة

“Bārikatü’s-Süyûfi’d’-Dağistâniyye fî Ba’zi’l Ğazavâti’s Şâmi-liyye” (Kafkas-Rus Harplerinde İmamlar Döneminin 1829-1855 yılları arasındaki bölümünün kısa tarihçesidir).

[تصريف العزي] ”Tasrife’l ‘İzzi” (Ez- Zencânî’nin sarf venahiv kitabının şerhidir).

[شرح التصريف المقصود] “Şerhü’l Tasrifü’l Maksûd” (Arapça fiil çekimleriyle ilgili bir eserin şerhidir).

[أحسن دليل التأويل لما وقع في زمن الإمام شامل] “Ahsen Dalile’d Ta’vil Lima Vaka’a fî Zamanü’l İmam Şamil” (İmam Şamil zamanı olaylarının doğruluğu hakkında bir tetkiktir).

[شرح المفروض] - “Şerhü’l Mafruz» (İslam Hukuku üzerine bir şerh çalışmasıdır).

[وسيلة الأحكام] -Vesiletü’l Ahkâm” (Yargılamayla ilgilidir).

[ترجمة القراخية] - “Tercemetü’l Karahiye” (Karahî’nin çeşitli tercümelerini ihtiva eden bir eserdir).

[كتاب السلم] - Kitabü’s Sullam (Mantık ile ilgili bir eserdir).

[كتاب العبارات الإعتبارية في استصلاح الأعمال بقدر الإقتدار] [Kitabü’l ‘İbarat el-İ’tibar fî İstislah el-A’mal bi Kadderü’l-İktidar (= Kişinin Eylemlerini Olabildiğince Geliştirmeye Çalışmasının Önemi Hakkında Kitap)]

Muhammed Tahirü’l Karahî’nin en önemli eseri kuşkusuz “Bārikatü’s-Süyûfi’d’-Dağistâniyye fî Ba’zi’l Ğazavâti’s Şâmi-liyye” isimli tarihçesidir. Anılan eserin yazılışı hakkında Timur Aytberov şu tespiti yapmıştır: “Muhammed Tahir Şamil’in maiyetinde kâtiplik görevi yapıyordu, yaşadığı dönemin olaylarının farkındaydı, kroniğinin büyük bölümünü burada, yani Dargo’da yazdı.

Sözlü bilgi kaynakları bizzat Şamil ve olayların içinde yer alan ve sorumluluk taşıyan görgü tanıkları idiler. Bazı durumlarda mektup¹, emirname gibi yazılı belgelerden istifade ettiği gibi başka şahısların manzumelerini de eserine almıştır.

Kroniğin muhtevasının, derlenme koşulları ve hadiselerin cereyan ettiği dönemde yaşayan bir yazar tarafından yazılması, eserin tamamını değilse bile büyük bölümünü fevkalâde güvenilir tarihi bir kaynak olarak değerlendirmemize izin verir” (T. Aytberov, agy.)

Muhammed Tahir İmam Şamil’in yanında 1850 yılından 1859 yılına kadar 9 yıl sadakatle görev yaptı² ve onun takdirine mazhar oldu. Ancak İmamat’ın Başkenti Dargo-Vedeno düştükten sonra İmam’a refakat etmedi ve Rus Rejimine bağlılık bildirdi. Harbin sona ermesinden sonra sessiz sedasız Temirhanşora şehrine gitti

¹ Akuşa Kadısı Ali Acı ile birlikte katıldığı Nazre (Allah rızası için yardım) hakkındaki bir tartışmayla ilgili olarak yazdığı iki uzun mektubu Timur Aytberov tarafından Rusça olarak yayımlanmıştır. “Böyle bir tartışmaya katılması onun yerel halk nezdinde tanınan ve sayılan bir kişi olduğunu göstermektedir. Son mektubunda verilen bilgiye göre Mekke ve Mısır ulemasıyla da mektuplaştığı anlaşılmaktadır” (Aytberov, agy.).

² Timur Aytberov aynı konuda şu bilgiyi veriyor: “O tarihçesinde Dargo’da Şamil’in maiyetinde mütevâzi bir kâtip olarak bulunduğundan söz etmiştir. Bu da İmam Şamil’in oğlu Gazi Muhammed’in naipliğe atanması vesilesiyle olmuştur. Muhammed Tahir kitabının <Şamil’in Oğlu Gazi Muhammed’in Karalal Naipliğine Atanması> (bu atama 1850 yılının sonunda gerçekleşti) başlıklı bölümünde şu bilgiyi vermiştir: ‘Benim Şamil’in yanındaki hayatım bu kışın (1850) başladı. Babamın, İmam’ın büyük oğlu Cemaleddin’in geri dönüş tarihi (1855) ile Rusların Burtunay’da kale inşa etmeye gelmeleri tarihi (1857) arasındaki bir zamanda ölümüne kadar sürdü’ (Arapça el yazma nüsha, s. 175-176). Bu demektir ki Karahlı’nın kâtiplik görevi 6-7 yıl kadar sürmüştür’. (1855 ile 1857 arasındaki bir zaman) ifadesinden kâtiplik görevini 1857 yılına kadar sürdürdüğü anlamını çıkarabiliriz”. Bundan sonra daha yüksek bir makam olan müftülüğe getirildiğini biliyoruz. [Aytberov’un incelediği el yazma nüshada bulunan bu haber, Türkçeye çevrilen nüshada yoktur. YN.].

ve devlet memuriyetine girdi. Bazı kaynaklarda bir süre Urat köyünde Uratlı Murtazali'nin nezdinde ikamet ettiği de ifade edilmektedir. Rejimin kendisine teklif ettiği memuriyet görevini muhtemelen Murtazali ile istişare ederek kabul etmiştir. Önce Dağıstan baş kadılığına atandı, uzun bir süre aynı görevde kaldı. Daha sonra Dağıstan Halk Mahkemesi kıdemli hâkimliği görevine getirildi. İlmî kariyeriyle ilgili eserlerinin büyük bölümünü yaşamının bu döneminde kaleme aldı.

Karahî'nin ilmi çalışmaları hakkında T. Aytberov şu bilgiyi vermiştir: "Son faaliyet döneminde İslam Hukuku ve Hukuk Felsefesi ile meşgul oldu. Bu husustaki eserlerinden bazılarının Arapça asılları zamanımıza ulaşmıştır. Diğer bazılarının sadece isimleri bilinmektedir. Mesela Mirza Mavrayev'in Muhammed Tahir'in oğlu Habibullah'a yazdığı mektuplardan birinde "Şarh el-Mafrud" adlı eserinin adı geçmektedir (Aytberov, agy.).

Rejime bağlılık bildirerek devlet teşkilatında vazife almasına rağmen İmamat'ın çöküşü ve halkın Çarlık yönetimine ilgi duyması onu derinden müteessir ediyordu. İmam'a ve Gazavat'a karşı olanlarla daima mücadele etti. Yazılarında da zaman zaman bu hissiyatını belli etmekten çekinmedi.

Bu arada yanlış yorumlara sebep olan bir olayın açıklığa kavuşturulmasında yarar görüyoruz: İmam Dargo-Vedeno'dan çekilirken Muhammed Tahir'in ona refakat etmemesini ihanet olarak kabul edenler vardır. Gunip kuşatmasının başlangıcında Prens Baryatinskiy Şamil'i teslim olmaya ikna etmek için Kabet Muhammed, Danyal Bek ve Karahlı Muhammed Tahir'den oluşan bir heyeti İmam'a göndermişti. Acak Şamil onlarla görüşmeyi ret etti. Bazı yazarlar bu olayı Karahî'nin ihanetine delil olarak değerlendirmeye meyyaldirler. Ama biz bunu doğru bulmuyoruz.

Muhammed Tahirü'l Karahî her şeyden önce büyük bir âlimdir, kumandan da değildir, siyasetçi de değildir. Onun fanatik ön yargılarla hareket etmesi düşünülemez. Savaşın kaybedildiği gün gibi aşikârdır. İmam ve sadık arkadaşlarının her şeyi göze almaları doğaldır. Ancak âlimler ve saygın din adamları başta olmak üzere toplumun ileri gelenlerinin, Rus hâkimiyeti altında devam etmesi

muhakkak olan yeni yaşamda halkın en uygun şartlarda yönetilmesi, insanların inanç özgürlüğü, İslâmî yargı ve hür teşebbüs yönlerinden mümkün olduğunca geniş haklara sahip olması için tabii halk temsilciliği görevlerini üstlenip Rus makamlarıyla bağlantı kurarak gayret sarf etmeleri şarttı. Karahlı Tahir ve diğer halk önderleri bu yolu tercih etmişlerdir. Muhammed Tahir Gunip'te Şamil nezdine ihanetleri sabit olan Danyal Bek ve Kabet Muhammed ile birlikte değil de bizzat kendisi gitseydi muhtemelen kabul görürdü diye düşünüyoruz.

Sonuç olarak Muhammed Tahirü'l Karahî'nin İmam'ı takip etmeyip sessizce gelişmeleri beklemesi ve öz halkının huzuru ve geleceği için resmi görev alması isabetli bir tutumdur. Zaten gelişen olaylar onun doğru hareket ettiğini teyit etmiştir.

Muhammed Tahir'in halk nezdinde büyük bir ilmi otoritesi ve saygınlığı vardı. Güçlü kişiliği, etkili hitabeti ve diplomatik müzakere kabiliyeti sayesinde cemaatler arasında vuku bulan ihtilafların kan dökülmeden halledilmesi hususunda büyük rol oynuyordu. Onun gayretleri sayesinde birçok çapraşık meseleler halledilerek huzur ortamı sağlanmıştır. Dürüst kişiliği ve halk katındaki itibarı ona barış ve huzurun sağlanmasında büyük bir güç veriyordu. Hakkı gözetmekteki hassasiyeti ve takvası (Allah korkusu) yüzünden İmamat'ın kendisine tahsis ettiği ücreti almadığı söylenmektedir.

Yayıma hazırladığımız eserini İmam Şamil'in çok yakınında bulunmasının verdiği avantajla hem tarih anlatımı hem de edebî ifade yönünden büyük bir başarıyla kaleme almıştır. Olayların hikâyesini bizzat Şamil ve önde gelen naiplerden dinleme fırsatına sahip olduğu için güvenilir bir kaynak eser ortaya koymuştur. Böylece araştırmacılar sadece Rus kaynaklarına bağlı kalma mecburiyetinden kurtulmuşlardır. Aynı şekilde Karahî ve diğer çağdaş Dağıstanlı yazarların Arapça olarak telif ettikleri eserler, araştırmacılara Kafkas Gazavatı'nı daha objektif ve daha güvenilir biçimde inceleme ve doğru sonuca varma imkânı sağlamıştır. Yazarın diğer eserleri henüz tam olarak yayımlanmamıştır.

Muhammed Tahirü'l-Karahî 1882 yılında vefat etti ve doğduğu köy Tsulda'da defnedildi, mezarı ziyaretgâh olarak büyük saygı görmektedir.

Muhammed Tahirü'l Karahi'nin kısa biyografisi hazırlanırken yararlanılan kaynaklar:

Muhammed Tahir al-Karahî. Blesk dagestanskikh sabel' v nekotorih şamilevskih bitvah. (Kommentirovanniy perevod T. Aytberova) [=Muhammad Tahir al-Karahî. Şamil'in Bazı Gazavatlarında Dağıstan Kılıçlarının Parlaması. Açıklamalı Terceme: T. Aytberov]. İzdatel': Obşestvo knigolyubov Dagestana, 219-j. Mahaçkala, 1990.

Muhammed Takhir al-Karahi. Kronika Muhammeda Tahira al-Karahi o dagestanskikh voynakh v period Şamilya [Blesk dagestanskikh şaşek v nekotorikh Şamilevskih bitvakh] Perevod: Aleksandr Mikhayloviç Barabanov. M-L.1941.

Abdulmacidov R.S., Şehmagomedov M.G.

İstoçnikovedçeskiy analiz soçineniya Muhammatdhira al-Karakhi «Kitab 'ibarat al-i'tibar fi istislakh al-a'mal bi kadri al-iktidar» («Kniga o znaçimosti stremleniya uluçşit svoi deyaniya po mere sil»)

Madina Gacimayeva- Muhammed-Tahir El-Karahi,
<http://maarulal.ru/history/184-muxammed-taxir-al-karaxi.html>

Nazir ad-Durgeli, Muhammed-Tahir El-Karahi. «Nuzkhatü'l Azhan», 145-147. <http://wiki-org.ru/wiki/> (...)

Muhammed-Tahir El-Karahi (1809-1882 rr.).

<http://islamdag.ru/lichnosti/26658>

<http://taalib.ru/biografi/227-1880>

<https://www.science-education.ru/pdf/2014/1/372.pdf>

<http://www.moidagestan.ru/blogs/31136/21287>

<http://islamdag.ru/lichnosti/26658>

<http://mkala.mk.ru/print/article/956333/>

Sunum Yazısı

Muhammed Tahirü'l-Karâhî'nin Büyük Kafkas-Rus Harbiyle ilgili "Bârikatü's-Süyûfî'd'-Dağistâniyye fî Ba'zî'l Ğazavâti's Şâmiliyye" [Şamil' in Bazı Gazavâtında Dağıstan Kılıçlarının Parıldaması] isimli el yazma Arapça eserinin istinsahla çoğaltılmış nüshaları Arapçayı iyi bilen belirli bir okumuş kesimde elden ele dolaştırılarak okunmasına rağmen Arapça aslının Rusçaya veya bir başka dile tercüme edilerek basılmaması sebebiyle bilim âleminde pek tanınmıyordu. Mesela J. F. Baddeley ünlü "The Russian Conquest of the Caucasus" isimli eserini 1908 yılında tamamlamadan önce defaatle Kafkasya'ya giderek yerinde araştırma inceleme yapmasına rağmen Karahî'nin eserinden haberdar olamamış ve ondan yararlanamamıştır.

M. Tahirü'l Karahî'nin "Bârikatü's-Süyûfî'd'-Dağistâniyye fî Ba'zî'l Ğazavâti's Şâmiliyye" isimli Arapça el yazma tarihesinin bizzat kendisi tarafından yazılan ilk orijinal nüshasının akıbeti hakkında bilgiye sahip değiliz. Ancak istinsah yoluyla çoğaltılarak Dağıstan başta olmak üzere Kafkasya'nın diğer bölgelerinde, keza Osmanlı Devleti, Mısır, Hicaz ve diğer İslam diyarlarında okunduğunu biliyoruz. Eserin istinsah yöntemiyle çoğaltılmış nüshalarının buralara Dağıstanlı Hacıların getirdiklerine dair umumi bir kanaat mevcuttur. Türkiye'de Tahirü'l Mevlevî'nin basıma hazırladığı nüshanın da bunlardan biri olduğu hakkında kuşku yoktur. İleride daha geniş malûmat verilecektir.

Anılan el yazma nüshanın yazar T. Mevlevî'ye ulaşmasının da ilginç bir hikâyesi vardır. Onun verdiği bilgiye göre, ünlü Türk şairi ve fikir adamı Mehmet Akif 1913 yılında Mısır ve Hicaz'ı ziyareti sırasında Medine'ye de uğrar ve orada Hz. Peygamberin

kabrini ziyaret ettikten sonra Cennetül Bakî Mezarlığında yatan İmam Şamil'in kabrini de ziyaret eder. Bunu takiben Şamil'in ailesini ziyarete gider. Ziyaret sırasında Şamil'in oğullarından biri (Muhammed Kâmil Paşa olmalı. YN.) el yazma iki kitabı Mehmet Akif'e verir. O da İstanbul'a dönünce kitapları Tahirü'l-Mevlevî'ye vererek tetkik etmesini rica eder. Tahirü'l-Mevlevî kitapları şöyle bir gözden geçirince birinin Arapça asıl nüsha, diğerinin ise Osmanlıcaya tercümesi olduğunu fark eder. Ancak tercümeyi yapan kişinin Osmanlıca'yı iyi bilmemesi sebebiyle ortaya çıkan metnin anlaşılabilir olduğunu görür. Sonra da bu mühim eseri sade Osmanlıcaya aktararak bastırmaya karar verir³.

Tahirü'l-Mevlevî Arapça asıl nüshanın adının:

بارقة السيوف الداغستانيّة في بعض الغزوات الشاميّة

[Bârikatü's-Süyûfî'd'-Dağistâniyye fî Ba'zî'l Ğazavâtî's Şâmi-liyye] olduğunu belirtmiştir. Yine Mevlevî'den öğrendiğimize göre, anılan el yazmayı ağıdalı bir dille Osmanlıcaya çeviren kişi

³ Tahirü'l-Mevlevî'nin Osmanlıcaya kazandırdığı eserin tercümeyle esas olan Arapça aslı ile aktarmaya esas olan El-Şekivî'nin ağıdalı bir ifadeyle Osmanlıcaya çevirdiği tercümesinin akıbetleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Tahirü'l-Mevlevî Arapça orijinali ve Osmanlıca çevirisini bir kütüphaneye mi verdi yoksa kendi kitapları arasında muhafaza edip ölümünden sonra varislerine mi intikal etti? Bilmiyoruz. Dolayısıyla el yazma orijinal metin kaybolmuş gibi görünüyor. Kitabı bastıran Sebilürreşad Kitaplığı da bu hususta bilgi vermemiştir. Mamafih eseri sadeleştiren yazarlardan H. Ahmet Özdemir kitabın 4. baskısının ön sözünde şu bilgiyi vermiştir: "...Şeyh Şamil'in Özel Sekreteri M. Tahir el-Karahî'nin Arapça notlarından oluşan ve elimizdeki eserin asıl nüshasını teşkil eden deftere ulaşmış bulunuyorum. Şu anda bir kopya nüshası şahsi kütüphanemi süslemektedir. İnşallah en kısa zamanda eserin orijinalini de yayınlama fırsatı bulurum. Orijinal nüshanın dili Arapçadır. Dolayısıyla büyük ihtimalle Arapça olarak yurtdışında yayınlanacaktır" (age. s. 15). Yazar bu satırları 2002 yılında yazmıştır. 16 yıldan beri (2018) düşüncesini gerçekleştirip gerçekleştirmediği hakkında bilgi edinemedik.

Medine civarında ikamet eden Abdülhamid bin Abdullahe's-Şekivî isimli Dağıstanlı bir âlimdir. Tahirü'l-Mevlevî her iki kitabı tetkik ettikten sonra orijinal Arapça metni çevirmektense Abdullahe's-Şekivî'nin çevirisini sade Osmanlıcaya aktarmayı uygun bulmuş ve sadeleştirme çalışmasını tamamlayarak adını "Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Gazavatı" olarak belirleyip basılmak üzere Sebilü'r-Reşad Kitaphanesine teslim etmiştir. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre Tahirü'l-Mevlevî, Muhammed Tahirü'l-Karakhi'nin [Bârikatü's-Süyûfi'd'-Dağıstâniyye fî Ba'zî'l-Ğazavâtî's Şâmiliyye] isimli Arapça el yazma eserini orijinal Arapça metninden tercüme etmemiş, mevcut ağdalı Osmanlıca tercümeyi sadeleştirerek basıma hazırlamıştır. Dolayısıyla Tahirü'l-Mevlevî çeviren değil, mevcut çeviriye sadeleştiren kişidir. Bu inceliğin farkına varamayan bazı yazarlar, Muhammed Takhirü'l-Karahi'nin Türkiye'de "Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Gazavatı" adıyla tanınan eserini günümüz Türkçesine aktarıp veya latinize edip yayıma hazırlarken Tahirü'l-Mevlevî'yi "mütercim/çevirmen" olarak anmışlardır.

Netice itibariyle Karahî'nin eseri bambaşka bir isimle, yani "Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Ğazavatı" adıyla 1333/1915 yılında "Sebiylürreşâd Kitabhânesi Neşriyatı"nın 24 numaralı kitabı olarak İstanbul'da Dârü'l Hilafe Matbaasında tâb edilmiştir. Bilindiği gibi eserde Şamil'in askeri faaliyetleri ile Şeriat kanunlarını uygulama çalışmaları hakkında muhtasar bilgi verilmektedir. "Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Ğazavatı" kitabı yayımlanınca o dönemin Osmanlı aydınlarının ilgisini çektiğini söyleyebiliriz. Aradan yüz yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen, araştırmacılar anılan kitabın Osmanlıca baskısını bulmakta güçlük çekmiyorlar. Belli başlı kütüphanelerde bulunduğu gibi şahısların özel kütüphanelerinde de özenle saklanmıştır.

Bu çalışmayı yaparken yararlandığım nüshayı 1915 yılında genç bir aydın ve anne tarafımdan da akrabam olan merhum Hasan Aközden 1964 yılında "bunun kıymetini sen bilirsin" diye bana

hediye etmişti. Kapağında İmam Şeyh Şamil adının ve resminin bulunması ve İslam alfabesiyle basılması kitaba özel bir değer kazandırmıştır. Bu sebeptendir ki pek çok nüshası zamanımıza kadar kutsal bir metin gibi saklanmıştır.

"Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Gazavatı" isimli kitabın gerek tercüme gerekse yapılan açıklamalar yönünden bilimsel bir özellik taşıdığını söylemek zordur.

Birinci olarak Tahirü'l-Mevlevî kitabı Arapça el yazma aslından tercüme etmemiştir. Bize göre bu büyük bir hata idi.

İkinci olarak mevzu hakkında yeterli bilgisi olmadığı için yaptığı açıklamalar çok kifayetsiz kaldığı gibi açıklama yapması gereken yerlerde de sessiz kalmıştır. Bu sebepten Abdullahe's-Şekivî'nin yaptığı tercüme hatalarını tespit edemediği kanaatini taşıyoruz. Bizim tespit edebildiğimiz bazı hatalar yeri geldikçe dipnotu düşülerek açıklanacaktır.

Açıkça belirtmemiz geren bir husus da yazarın elindeki tercüme metne sadık kaldığı, herhangi bir ekleme veya çıkartma yapmadığı gerçeğidir ki Mevlevî'nin bu davranışının doğru bir yaklaşım olduğunu belirtmeliyiz. Bunun dışında az da olsa dizgi ve tercüme hatalarından ileri geldiğini sandığımız birkaç muğlak cümle ile kısa bir paragrafın mevcudiyetini de tespit ettik. Bunlar da yeri geldiğinde görüleceği gibi Aleksandr Mikhayloviç Barabanov ve Timur Aytberov tercümeleri ile karşılaştırılarak düzeltilmeye çalışılmıştır. Keza mütercim eş-Şekivî ve sadeleştiren T. Mevlevî'nin bütün gayretlerine rağmen, Osmanlı alfabesiyle Kafkas dillerine ait yer ve şahıs isimlerinin bir kısmının doğru yazılamadığı da dikkati çekmektedir. Sonradan latin karflerine aktarılarak yapılan sadeleştirme çalışmalarında bu hataların daha da çoğaldığı calib-i dikkattir. Tabiatıyla bunların da sebebi bilgi yetersizliği ve Kafkasya haritalarından yararlanılmamasıdır.

Biz Barabanov ve özellikle de Kafkas/Avar kökenli bir yazar olan Aytberov'un açıklamalarından, haritalardan ve diğer bilgi kaynaklarından (internet aracılığıyla) yararlanarak isim yazım hatalarının büyük ölçüde düzelttik. Düzeltilemeyen az sayıdaki isimde ise sebep, söz konusu isimlerin eski söyleniş biçimiyle

şimdiki söyleniş biçimi arasında oluşan büyük morfolojik farktır. Bu durum da Rusçanın yerel dillere baskısıyla husule gelmiştir. Tahirü'l-Mevlevî'nin doğru bulmadığımız bir tasarrufu, eserin adını "Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Ğazavatı" şeklinde değiştirmesidir. Belki de bu değişikliği (daha dikkat çekici olsun) diye Sebilürreşat Kitaphanesi yaptırmış olabilir. Böyle de olsa yeni ismin altına kitabın orijinal ismi olan

بارقة السيوف الداغستانية في بعض الغزوات الشاملة

[Bārikatü's-Süyûfi'd'-Dağistāniyye fî Ba'zî'l Ğazavâti's Şâmi-liyye (Şamil'in Bazı Ğazavatında Dağıstan Kılıçlarının Parıldaması)] konulmalıydı.

Aslında ilk isim değişikliğini yapan mütercim Abdullahe's-Şekivî'dir: "Mezâku'l-Ervah fî Şa'sâ'ati's-Silah" (Silahların Parıltısından Ruhların Haz Duyması). Bu öyle bir isim değişikliği ki kitabın orijinal adını tam olarak yansıtmadığı gibi pek de hoş olmayan bir anlam taşımaktadır:

"Silahların parıltısından ruhların haz duyması". Hiçbir kimsenin ruhunun silahların parıltısından haz duyacağını sanmıyoruz. Dolayısıyla kitabın bu isim altında yayımlanmaması da isabetli olmuştur.

Buna karşılık Rusça çevirilerden A. M. Barabanov'un çevirisi şöyle isimlendirilmiştir:

Kronika Muhammeda Tahira al-Karahi o dagestanskikh voy-nakh v period Şamilya [Blesk dagestanskikh şaşek v nekotorikh Şamilevskikh bitvakh] [= [Muhammed Tahir al-Karahi'nin Dağıstan Savaşının Şamil Dönemine Ait Kroniği (Şamil'in Bazı Gazavatında Dağıstan Kılıçlarının Parıltısı)].

Timur Aytberov'un tercümesinde ise ismin orijinal şekline sadık kalınmıştır: *Blesk dagestanskikh sabel v nekotorih şamilevskih bitvah* (Şamil'in Bazı Gazavatında Dağıstan Kılıçlarının Parıltısı). Bizim görüşümüze göre, ilmî tarih çalışmalarına temel kaynak teşkil edecek nitelikte önemli bir eserin adını, tertibini ve ara

başlıklarını⁴ değiştirmek doğru bir yaklaşım değildir.

Tarık Kutlu mevzuya nispeten hâkim olmasına rağmen anılan çalışmasında “İmam Şamil’in Gazavatı” şeklinde daha uygun bir isim değişikliği yapmış da olsa, değiştirdiği ismin altına orijinal ismi koymaması eksikliklerdir.

H. Ahmet Özdemir’in yaptığı değişiklikler hakkında biraz önceki dipnotunda bilgi verilmiştir.

Ensar Köse ise eseri Latin alfabesine aktarmayı ve anlaşılmayan kelime ve ifadeleri dipnotlarıyla açıklamayı amaçladığı için eserin ismi ve tertibinde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Sadece ismin altına (İmamın Kılıcının savaşlarda Parlaması) ibaresini eklemiştir. Bu haliyle eski yazıyı ve Osmanlıca’yı bilmeyen kişilerin eser hakkında inceleme yapmalarını bir hayli kolaylaştırmıştır.

⁴ Muhammed Tahirü’l-Karâhî’nin eserini sadeleştiren yazarlardan H. Ahmet Özdemir isim ve ara başlık değişikliği yapmada oldukça ileri gitmiştir. Kitabın adını “Şamil’in Kâtibi M. Tahir el-Karâhî’nin Kaleminden İmam Şamil’in Hatıratı” şeklinde değiştirmiştir. Aynı şekilde ara başlıkları da “Zaten akıcı bir üslupla, adeta roman tarzında kaleme alınmış olan eserimizi, metne bağlı kalmak şartıyla okuyucuyu meraklandıracak ara başlıklarla daha rahat okunur hale getirmeye çalıştık. Bunda estetik kaygıların da rol oynadığını ayrıca belirtmeliyiz. Ara başlıklar gibi bölümlere de bize aittir” (s. 30) esbab-ı mucibesiyile merhum Tahirü’l-Mevlevî’nin (büyük ihtimalle) müellif ve mütercime sadık kalarak yaptığı bölümlere ayırma, numaralama ve ara başlıklar teşkil etme şeklindeki tertibini tamamen değiştirmiştir.

Bu arada Barabanov ve Aytberov’un tercümelerinde müellifin yaptığı tertibe aynen uyulduğunu belirtmeliyiz.

Bir yazarın eserini çeviren veya sadeleştiren kişinin (metne sadık kalsa bile) bu derece geniş değişiklik yapmaya hakkı olduğunu sanmıyoruz. Hele müellif, mütercim ve sadeleştiren (kişi) ölmüşse durum daha da üzücüdür. Zira ölen kişi kendi tertibini savunacak halde değildir. Üstelik bir araştırmacı (sadeleştirilerek latinize edilen) metinleri karşılaştırmaya teşebbüs ederse, sözünü ettiğimiz versiyonu incelerken (bozulan tertipten ötürü) karşılaştırma yapmada büyük güçlüklerle karşılaşacağı muhakkaktır.

Bütün latinize edilmiş ve sadeleştirilmiş çalışmalarda uygun bulmadığımız bir durum daha vardır: Hemen hepsi Muhammed Takhirü'l-Karahî'nin bilgi eksikliklerini (bulabildikleri) başka eserlerden alıntı yaparak tamamlamaya çalışmışlardır. Bize göre fevkalade yanlış bir yaklaşımdır. Tabir caizse durumdan vazife çıkarmaktır. Başka eserlerden alıntı yapacaklarına not düşerek atıfta bulunsalardı daha isabetli olurdu. Böylece onların yararlandıkları kitapları okuma imkânı bulan okuyucular da Karahî'nin eksikliklerini (!) anılan kaynaklardan telafi edebilirlerdi. Burada önemli olan Karahî ve kaleme aldığı orijinal eseridir. Bizim görevimiz Onun yazmadıklarını veya kısa bilgi verdiği olayları başka eserlerden alıntılarla telafi etmek değildir. Keza bu yaklaşımın ilmi yönüne aykırı olduğu kanaatini taşıyoruz.

Öte yandan alıntı yapılan eserlerde Karahî'nin yaklaşımına tamamen zıt bilgiler de verilebilir. Mütercim veya sadeleştiren kişinin böyle bir duruma sebebiyet vermesi doğru değildir. Anılan eksiklikleri ve karşılaştırmaları eser hakkında inceleme ve araştırma yapan yazarların yapması icap eder, konu hakkında ön bilgileri olmayan mütercimler veya sadeleştirenler değil.

Karahî'nin eserinin Kafkasya ve Rusya'daki hazin macerasına gelince; Rusya'da Karahî'nin eserini Rusçaya çevirip yayımlama girişimleri ilk kez 1904 yılında başladı. Aleksandr Mikhayloviç Barabanov'un M. Tahir'in "Bārikatü's-Süyûfi'd'-Dağistāniyye fî Ba'zî'l Ġazavâti'sh Şāmiliyye" adlı Arapça el yazma eserini "Khronika Mukhammeda Takhira al-Karakhi o dagestanskikh voynakh v period Shamilya [Blesk dagestanskikh shashek v nekotorikh Shamilevskikh bitvakh]"⁵ adı altında Rusçaya tercüme etme çalışmasının (giriş) bölümünde verilen bilgilere göre, 1904 yılında, Karahî'nin kendisi gibi âlim oğlu Karahlı Habibullah anılan eseri Rusçaya çevirterek basım için hazırladı ve Temirhan-Şora'da Mirza Mavra'nın matbaasında bastırmak amacıyla

⁵ Mukhammed Tahir al-Karakhi. *Khronika Mukhammeda Takhira al-Karakhi o dagestanskikh voynakh v period Shamilya* [Blesk dagestanskikh shashek v nekotorikh Shamilevskikh bitvakh] Perevod: Aleksandr Mikhaylovich Barabanov. M-L.-1941.

hazırlanan metni Çarlık Yönetimi sansür kuruluna takdim etti. Sansür Kurulu kitabın basılmasına izin vermedi ve anılan “el yazma” sansürün arşivine kaldırıldı (Barabanov, agy).

"Sakıncalı din kitabı" olarak tanımlanan bu el yazma 30 yıl sonra tekrar ortaya çıktı. 1934 yılında Peterburg Üniversitesi profesörü Şarkiyatçı V. D. Smirnov'un (1846-1922) belgeleri arasında bulunarak tekrar yayımlanması için teşebbüse geçildi ise de Karahlı'nın eseri bu defa "İslamî eser" sansürüne takıldı ve S. B. Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'ne teslim edildi.

Bu arada Tahirü'l-Karakhî'nin eserini Arabçadan Rusçaya çevirmek için Dağıstanlı yerel bilim adamlarının gayretleri de umulan sonucu vermedi. İlk başarılı Rusçaya tercüme girişimini Engenau Sapi yaptı. N. İ. Pokrovskiy'e göre, bu çalışma bütün hatalarına ve eksikliklerine rağmen Dağıstan tarihini araştırmak için hemen hemen en doğru kaynaktı. Bilinmeyen sebeplerden ötürü anılan tercüme basılamadı ve bir süre sonra kaybolup gitti⁶ (Barabanov, agy.).

Eseri Arapça aslından Rusçaya çevirecek seviyede dil ve bilgi yeterliliği olan bir mütercim bulunamayışı ve sansürün engellemesi gibi olumsuzluklara rağmen tercüme teşebbüsleri devam etti.

En sonunda G.⁷ Mallaçihan Karahlı'nın eserini Rusçaya çevirdi ve bu çeviri 1926 yılında "Tri İmam/Üç İmam" adı ve Taho Godi'nin redaksiyonuyla Mahaçkala'da yayımlandı (Barabanov, agy).

⁶ Barabanov ilgili tercümesinin giriş bölümünde şu notu düşmüştür: “Sapi'nin eksik, Rusça çevirisi ve çevirinin Arapça orijinali, Voroslovsk'taki Pedagoji ve Eğitim Enstitüsü kütüphanesinin el yazmalar bölümünde bulunuyormuş. Onun bulunduğu yeri benim tercümemin tamamlandığı 1940 şubatında öğrendik”.

⁷ G. Mallaçihan'ın (G)si Hasan'ın (H)sinden gelmektedir. Ruslar (H) harfini (G)ye çevirdikleri için (Hasan) adı (Gasas)'a döndüğünden bu ikinci formun başındaki (G) harfi H. Mallaçihan'ın (H) sini temsil etmektedir. Doğrusu: H. Mallaçihan'dır.

Bu anlatılanlara göre Rusya’da yapılan ilk basım Türkiye’deki basımdan 11 yıl sonra gerçekleşmiştir⁸.

⁸ Tarık Kutlu anılan çalışmasında “Tam on yıl sonra bu Osmanlıca yapıt Kafkasya’daki Kafkasyalı ve yabancı Kafkasologlar tarafından, üzerinde çok titiz çalışılarak, Rusçaya çevrilmek suretiyle yayımlanmıştır. Rusça çevirisinin kapak künyesini de olduğu gibi aktarıyorum: Sbornik materialov dlya opisaniya mestnostey i plemen Kavkaza. Vypusk sorok putiy. Redaksiyonnaya kollegia: N.Y. Marr (akademik), Prof. A.H. Dirr (Munkhen), A.F. Layster (Tiflis), D.N. Pavlov (Piyatigorsk), A. A. Takho Godi (Dagnarkompros), Prof. N.F. Yakovlev (Noskez (?)). Izdanie Assotsialni S. K. Gortskikh organizatsiy i Narkomiroso (?) Dag. SSR. Mahaçkala 1926, 192 s.” (T. Kutlu, age. s. 6). Kutlu’nun (Rusça çevirinin kapak künyesi) olarak verdiği bilginin doğrusu şöyledir:

[Sbornik materialov dlya opisaniya mestnostey i plemen Kavkaza. Vypusk sorok pyatiy. Redaktsionnaya kollegiya: N.Ya. Marr (akademik), Prof. A.M. Dirr (München), A.F. Lyayster (Tiflis), D.M. Pavlov (Pyatigorsk), A.A. Takho-Godi (Dagnarkompros), Prof. N.F. Yakovlev (Moskva). Mahaçkala, izdaniye Assotsiatsii S.-K. Gorskikh Krayevedçeskikh Organizatsii i Narkomprosa Dag. S.S.R., 1926.]

Aynı bilgiyi aynı hatalarla H. Ahmet Özdemir de vermiştir, tek farkı kaynak bilgisinin başına (Muhammed Tahir el-Karâhî) adını eklemiş olmasıdır (s 25).

Her iki çalışmada da bu bilginin nereden alındığı belirtilmemiş. Tarık Kutlu kapak künyesinin hemen ardından “Yapıtın Rusçası elime geçmeden önce...” ifadesini kullandığı için yayın bilgisini Rusça çeviriden aldığı anlaşılmaktadır. Diğer yazar ise sessiz kalmıştır.

Burada yanlış anlaşılmaya sebep olan bir hususa açıklık getirmeliyiz: Her iki yazarın Rusça tecümenin adı ve basım bilgileri hakkında verdikleri Rusça malumat açıklanmaya muhtaçtır:

[Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск сорок пятый. Редакционная коллегия: Н.Я.Март (академик), Проф. А.М.Дирр (Мюнхен), А.Ф.Ляйстер (Тифлис), Д.М. Павлов (Пятигорск), А.А.Тахо-Годи (Дагнаркомпрос), Проф. Н.Ф. Яковлев (Москва). Махачкала, издание Ассоциации С.-К. Горских Краеведческих Организаций и Наркомпроса Даг. С.С.Р., 1926. (Sbornik materialov dlya opisaniya mestnostey i plemen Kavkaza. Vypusk sorok pyatiy. Redaktsionnaya kollegiya: N.Ya. Marr (akademik), Prof. A.M. Dirr (München), A.F. Lyayster (Tiflis), D.M. Pavlov (Pyatigorsk), A.A. Takho-Godi (Dagnarkompros), Prof. N.F. Ya-

Öte yandan Tahirü'l Karahî'nin eserinin 1926 yılında Mallaçihan tarafından Rusçaya tercüme edilip Mahaçkala'da "Tri İmam / Üç İmam" adıyla basılan tercümesini ünlü Rus Şarkiyatçı İgnatiy Yulianovich Kraçkovskiy ve talebesi A. M. Barabanov sert bir çimde eleştirmişlerdir ve bunda haklıdırlar.

Karahî'nin eserini İ. Y. Kraçkovskiy'nin rehberliğinde doktora çalışması çerçevesinde Rusçaya çeviren Alexander Mikhailoviç

kovlev (Moskva). Makhaçkala, izdaniye Assotsiatsii S.-K. Gorskikh Krayevedçeskikh Organizatsii i Narkomprosa Dag. S.S.R., 1926[.]) (=Kafkasya Bölgelerini ve Kabilelerini Tanımlayan Materyaller Koleksiyonu). Fasikül, 45 (italik yazılan Türkçe çevirisini biz ekledik)] ifadesi Karahî'nin eserinin Rusça tercümesinin adı değildir.

H. A. Özdemir'in Karahî'nin adını koyması yeterli olmayıp o da Rusça çevirinin hangi isim altında yayımlandığını belirtmemiştir. Kaynak göstermeyen sonrakinin öncekinden yararlandığı muhakkak. Burada izah edilmesi gereken iki sorun var:

Birincisi, Mevlvî'nin yayıma hazırladığı Karahî'nin eserinin 10 yıl sonra kafkasologlar (geniş bir uzman kadro) tarafından Rusçaya çevirildiği bilgisidir.

İkincisi, anılan Rusça çevirinin adının ne olduğudur. Her iki sorunun açıklamasını yapmadan önce belirtelim ki Rusça çevirinin yayın bilgisinde adı geçem (N. Y. Marr ve diğer bilim adamları) Karahî'nin eserini Rusçaya çeviren uzman kadro değildir. Bunlar (Sbornik materialov-Malzemelerin Derlenmesi) yıllığının redaksiyon heyeti üyeleridir.

Birinci sorunun açıklanmasına gelince: Karahî'nin Tahirü'l Mevlvî tarafından Osmanlıca olarak yayıma hazırladığı "Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Gazavatı" isimli çalışması Türkçeden (Osmanlıcadan) Rusçaya çevrilmemiştir. Tercümede kullanılan Arapça el yazma kopya-metnin Kafkasya'da bulunan el yazma kopyalardan biri olduğunda kuşku yoktur.

İkincisine gelince, 1926 yılında yayımlanan Rusça çevirinin adı: "Tri İmam/Üç İmam"dır. Mütercimi de Dağıstanlı G. Mallaçihan'dır (Bkz. Barabanov). Buradan anlaşıldığına göre Rusça çeviri (Tri İmam) ilk kez "Sbornik materialov" yıllığında basılmıştır. Yani müstakil kitap halinde basılmamıştır. Daha sonraları kitap haline getirilmiştir. Bu duruma göre Tarık Kutlu'nun elindeki metnin "Sbornik materialov"dan alındığı anlaşılmaktadır.

Barabanov çalışmasının (giriş) bölümünde Mallaçihan'ın "Tri İmam/Üç İmam" isimli tercümesini şu ifadelerle tenkit etmiştir: "Muhammed Tahir'in eseri 1926 yılında H. Mallaçihan tarafından kısmen Rusçaya tercüme edildi ve Taho Godi'nin redaksiyonu ile "Üç İmam" adı altında Mahaçkala'da yayımlandı. Bu tercüme çok talihsizdi. Mütercimin Arabçası yetersizdi ve aralara kendi yakıştırdığı fantastik hikâyeleri yerleştirmişti. Hatta Tahirü'l-Karakhi'nin oldukça iyi tanımladığı bilinen olaylar dahi tercümeye bozulmuştu. Bir mütercimin bunu nasıl yapabildiğini izah etmek güçtür. Eserin orijinali de ortada yoktu. Böyle bir tercümenin basılması büyük hata idi. Tercümenin kalitesinin ayrıntılı analizi yapılmadan sonraki araştırmacıların, eserlerinde bu tercümeyle eleştirmeden kullanmaları da bir başka hataydı" (Barabanov. agy.).

Yazar, bundan sonra S.K. Buşuyev ve N.İ. Pokrovskiy gibi yazarların bu muharref tercümeyle (Üç İmam) esas alarak Tahirü'l-Karakhi'yi yanlış ve hayali bilgi vermekle itham ettiklerini, keza mütercimin fantastik eklemelerini ona mal ettiklerini, ama bunda haksız olduklarını, mütercimin yanlışlarının eserin değerini düşürmeyeceğini vurgulamıştır.

Sonra da anılan çevirinin malzeme olarak kullanılmasının yanlış olacağını açıkça belirtmiştir⁹. M. Tahirü'l-Karahi'nin

بارقة السيوف الداغستانية في بعض الغزوات الشاملة

"Bârikatü's-Süyûfi'd-Dağistâniyye fî Ba'zi'l-Ğazavâti's-Şâmiyye"¹⁰ isimli Arapça el yazma eserinin 1926 yılında Hasan

⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aleksandr Mikhayloviç Barabanov'un "Muhammed Takhir al-Karahi. Kronika Muhammeda Tahira al-Karahi o dagestanskikh voynakh v period Şamilya [Blesk dagestanskikh şaşek v nekotorikh Şamilevskikh bitvakh] isimli doktora çalışmasının (Giriş bölümü). M-L. 1941. [https://coollib.com/b/217281/read#t1]

¹⁰ Eserin isminin "Bârikatüs'-suyûf el-**cebeliye** fî Ba'zi'l-Ğazavâti's-Şâmiyye" formu Rusya ve Kafkasya'da daha çok kullanılmaktadır. Keza istinsah nüshalardan bazılarında da bu ad dikkat çekmektedir (**aşağıdaki resimlere bkz.**). "Bârikatüs'-suyûfi'd **Dağistaniye** fî Ba'zi'l-Ğazavâti's-Şâmiyye" formu ise Mevlevî'nin çalışmasında geçtiği gibi bazı ecnebi yazarların eserlerinde ve aynı şekilde Kafkasya'daki

Mallaçihan tarafından yapılan “Tri İmam/Üç İmam”¹¹ isimli çevirisinden başka iki çevirisi daha vardır: Bunlardan biri A. M. Barabanov’un, diğeri de Dağıstanlı Arabist Timur Aytberov’un tercümesidir. Bu ikincisinin yaptığı tercümenin ikinci cildine erişemedik. Henüz yayımlanmamış da olabilir. Biraz da bu tercümeler hakkında bilgi verelim.

bazı eserlerde de geçmektedir. Bize göre doğrusu (**cebeliye**) dir. Zira Özgürlük mücadelesini sadece Dağıstanlılar değil, tüm Kafkasya Dağlıları yapmıştır.

¹¹ Mallaçihan’ın “Tri İmam” adıyla Rusçaya çevirdiği nüshanın Adallo Ali tarafından 1989 yılında Avarcaya çevirilişinin hikâyesine gelince: Adallo Ali’nin (Avarca tercüme metnin son sözünde) verdiği bilgiye göre, Karahlı Tahir’in eserini Çarlık ordusunda albay olan Aşiltalı Hasan Mallaçihan yeğeni Bahadır Hasan ile birlikte Arapçadan Rusçaya tercüme ederek basıma hazırlamıştır. Mukaddimesini de Bahadır Hasan yazmıştır. Mütercimler anılan el yazmayı özetleyerek tercüme etmişler, adını da “Tri İmam” şeklinde değiştirmişlerdir. Bu Rusça çeviri 1989 yılında İngilizceye çevirilerek sürgünde yaşayan İnguş kökenli bilim adamı Abdurrahman Avtorhan’ın önsözüyle Londra’da basılmıştır. İngilizce tercümeyi arkadaşları aracılığıyla temin eden Adallo Ali kitabı inceleyince büyük tahrifat yapıldığını ve gerçeklerin tersyüz edildiğini tespit ediyor ve şu misali veriyor: “(İngilizce metinde) Gazi Muhammed İmam’ın 500 Çeçen’i katlederek onların üzerindeki elbise, ayakkabı ve silahlarını soyduğu ve pek çok Çeçen köyünü yakarak yağmaladığı” yazılmaktadır (Bölüm: 9). Hakikatte ise öldürülenler Rus süvarileriydiler. Oysa Karahî’nin eserinde köylerin yakılmaları ya da yağmalanmalarıyla ilgili herhangi bir beyana rastlamıyoyuz” (s. 280). İngilizce çevirinin başka Dağıstanlılar tarafından da okunarak yanlış bilgi edinebileceklerini düşünen Adallo Ali Aşiltalı Hasan Mallaçihan ve Bahadır Hasan tarafından tercüme edilen ve büyük eleştiri alan “Tri İmam” isimli eseri Avarcaya çevirip basıma hazırlamış ve anılan çeviri toplama bir kitapta yayımlanmıştır. Bilahare Adallo’nun Avarca çevirisini Cafer Barlas diğer metinlerle birlikte Türkçeye çevirmiş ve kitap “Dağıstan Kılıçlarının Parlamaşı” adıyla 1999 yılında İnsan Yayınları tarafından bastırılmıştır.

Barabanov'un tercümesi ünlü Rus şarkiyatçı İgnaatıy Yuliánoviç Kraçkovskiy'nin denetiminde yapılan ve üç cild olarak planlanan bir projedir.

Anılan projede birinci cild Karahî'nin "Bārikatü's-Süyûfi'd'-Dağistāniyye fî Ba'zi'l Ğazavâti's Şāmiliyye" isimli el yazma eserinin (henüz ortaya çıkmayan) aslına en uygun yazma nüshalarını bu-lup karşılaştırmak suretiyle Arapça aslına en uygun metnin seçilip basıma hazırlanması; ikinci cild eserin Arapça aslının eleştirel bir yöntemle tercüme edilmesi; üçüncü cild de tarihi bir kaynak olarak tercüme edilen ve yayıma hazırlanan eserin bilimsel metotla incelenmesi çalışmasını içerecekti. İ. Kraçkovskiy'nin verdiği bilgiye göre A. M. Barabanov çalışmasını Mart 1941'de tamamlamıştı. Çok geçmeden askere çağrıldı ve Leningrad kuşatması sırasında hayatını kaybetti.

Ancak Şarkıyyat Enstitüsü 1941 yılının sonlarına doğru onun hatırasına binaen ["Kronika Muhammeda Tahira al-Karahi o dagestanskikh voynakh v period Şamilya (Blesk dagestanskikh şaşek v nekotorikh Şamilevskikh bitvakh)] adı verilen eserin tercüme cildini İ. Kraçkovskiy'nin sunum yazısı ile bastırmıştır.

Tezin Arapça bölümünü oluşturan birinci cild ise gecikmeli olarak 1946 yılında yayımlandı. Daha sonra da inceleme ve açıklamalar bölümünü içeren üçüncü cild neşredildi¹². Her üç cild birbirlerinden bağımsız olarak hazırlandıkları için ayrı ayrı okunmaları herhangi bir kopukluk oluşturmuyor. Kraçkovskiy ve Barabanov'un verdikleri bilgiye göre, anılan tez çalışması en gü-

¹² Moşe Gammer'in "Shamil in Soviet Historiography" isimli makalesinin M. Gökhan Menteş çevirisinde yer alan "Ancak notları içeren cild kuşatma sırasında *uygun bir biçimde* kayboldu" bilgisi ile Kraçkovskiy'nin burada verdiği bilgi çelişiyor. Bize göre (uygun bir biçimde kaybolması) mümkün görünmüyor. Diğer metinler kaybolmuyor da üçüncü cild metni nasıl kayboluyor? Gammer bu bilgiyi Arapça metnin önsözünden almış, ama anılan önsözün kimin tarafından kaleme alındığını belirtmemiş.

venilir olduğu kabul edilen beş el yazma kopya esas alınarak gerçekleştirilmiştir¹³.

Timur Aytberov'un tercümesi "Muhammed Tahir al-Karahî. «Blesk gorskikh sabel v nekotorikh shamilevskikh bitvakh». (Komentirovanniy perevod T. Aytberova) [=Muhammad Tahir al-Karahî. Şamil'in Bazı Gazavatında Dağlı Kılıçlarının Parıldaması. Açıklamalı Tercüme: T. Aytberov]" adını taşımaktadır. Yani mütercim, müellifin eserine verdiği orijinal adı aynen korumuştur.

Karahî'nin eserini Rusçaya tercüme eden Timur Aytberov çalışmasının (giriş) bölümünde Karahî'nin tarihçesinin şimdiye kadar ortaya çıkartılan ve istinsah yöntemiyle çoğaltılan nüshaları hakkında kısa bilgi sunuyor. Yazarın verdiği bilgiye göre, Gunip düştükten kısa bir süre sonra ünlü Alman kafkasolog Adolf Berje Gunib'i ziyaret ediyor. Bu esnada yerel kumandan Gen Lazarev ona Muhammed Tahir'in tarihçesinin el yazma bir kopyasını hediye ediyor. [Eserin A.P. Berje tarafından yapılan ilk üç bölümünün Rusça çevirisi, SSCB Bilimler Akademisi Arşivleri'nde muhafaza edilmektedir (Fon 100, madde 1, d. No. 195/15)]. Bu kopya nüsha 1859 yılında ortaya çıktığına göre, bunun bilinen en eski nüshalardan biri olduğu söylenebilir.

Aynı şekilde yazar, bilinen ilk nüshalardan sayılan Alb P. G. Prjetslavskiy'nin (Kaluga'da Şamil'in muhafızı) elindeki nüshadan söz ediyor. Bilindiği gibi adı geçen askeri komiser Kafkasya'da görevli iken Karahî'nin eserinin bir nüshasını elde ediyor ve Rusçaya çevirtiyor, bunu bastırıp para kazanmayı tasarlıyor. Hasbel kader Şamil'in muhafızlığına atanınca elindeki tercümeyi Şamil'e inceletip doğruluğunu onaylatarak işi sağlama almayı ve Şamil'in adından yararlanmayı tasarlıyor. Lakin Şamil

¹³ "Kraçkovskiy. Muhammed Takhir al-Karahi. Kronika Muhammeda Tahira al-Karahi o dagestanskikh voynakh v period Şamilya [Blesk dagestanskikh şaşek v nekotorikh Şamilevskikh bitvakh] Perevod: Aleksandr Mikhayloviç Barabanov. M-L.1941" isimli çalışmanın İ. Yu. Kraçkovskiy tarafından yazılan (sunum yazısı) ile mütercim A. M. Barabanov'un (giriş yazısına) bkz.

kontrol için tercümenin Arapça aslını görmek istiyor. Albay bunu göstermiyor, sonunda İmam onun isteğini yerine getirmiyor¹⁴. Bu arada yazar Aytberov, İmam Kaluga'da iken, yıllarca önce kendisinin sipariş ettiği ve kendi inisiyatifi altında Tahirü'l Karahî tarafından kaleme alınan tarihçenin bir nüshasının ona gönderildiğini kabul etmek için makul sebepler olduğunu sözlerine ekliyor. Lakin böyle bir nüshanın Şamil'in nezdinde olmadığını Muhafız Albay ile İmam arasında geçen (malûm çeviriyi kontrol hadisesi) açıklığa kavuşturmaktadır. Zira İmam'a tarihçenin bir nüshası gönderilmiş olsaydı, İmam Muhafız Albay'ın isteğini hemen ret etmeyip (tercümanlar aracılığıyla) elindeki nüshayı esas alarak sözü geçen çevirinin doğruluğu hakkında bilgi edinme imkânı bulabilirdi. Böyle bir olay geçmediğine göre Şamil'in elinde Karahî'nin tarihçesinin (istinsah bile olsa) bir nüshasının olmadığı anlaşılmaktadır.

Aytberov bundan sonra Medine'de iken Şamil'in oğlu Gazi Muhammed'in elinde bir el yazma nüsha olduğunu ve bunun muhtemelen babasından intikal ettiğini hatırlatıyor. Bize göre bu tahminin doğruluğu tartışılabilir. Şöyle ki İmam'ın oğlu Gazi Muhammed'in nezdindeki nüshanın yanında eş-Şekivî tarafından Osmanlıcaya çevrilen bir tercüme nüsha daha vardı. Eğer anılan nüsha önceden Şamil'in Ailesine ait olsaydı ve Aile bu nüshayı Osmanlıcaya tercüme ettirmeye karar vermiş bulunsaydı, bunu Osmanlıcayı iyi bilmeyen Abdülhamide's Şekivi'ye değil, daha ehil birine kolaylıkla yaptırabilirdi. Büyük ihtimalle mezkûr nüsha Şekivî'nin kendisine aitti ve bunu kendi yaptığı tercümeyle birlikte Şamil'in ailesinden bir kişiye (Gazi Muhammed veya Muhammed Fazıl) vermiş olmalıdır. Dolayısıyla Şamil'in ailesinde (Şamil'in bizzat yazdırdığı) tarihçenin bidayetten beri (müsait olmayan ahval ve şerait yüzünden) ne aslının ne de kopyasının bulunduğunu söylemek mümkündür. Yazar ayrıca Karahî'nin tarihçesinin İstanbul'da Osmanlıca olarak basılması hakkında da bilgi veriyor ve anılan nüshanın İmam'ın oğlu Cemaled-

¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. UKTG. C. 3, s. 460.

din'in Kafkasya'ya dönmesi olayıyla sonlandığına işaret ederek bu kopyanın da en eski kopyalardan biri olduğunu belirtiyor.

Bu arada Timur Aytberov Türkiye'de pek bilinmeyen bir kaside deler mecmuasından da söz ediyor. Yazar, Muhammed Tahir'in tarihçesinin Tahirü'l Mevlevi tarafından sadeleştirilen metninin basılmasından (1911 tarihini vermiş) iki yıl önce, 1909 yılında İstanbul'da (tarihçede yer alan) manzumeleri içeren küçük bir manzum almanağın yayımlandığını, anılan almanağın malûm tarihçenin adını taşıdığını, sunum yazısında Dağıstanlı Tahir er-Rigālî el-Huseynî'nin kitapçığı kendisinin yayımladığını bildiriyor. Aynı almanakta Sogratllı Hacı Mukammed'in kasidesi de yer almıştır. Bu manzum almanağı tertip eden kişinin Mevlevî'nin basıma hazırladığı metni gördüğünü sanmıyoruz. Bir başka kopyadan yararlanmış olduğu anlaşılmaktadır. T. Aytberov Sogratllı'nın kasidesinden yola çıkarak Tahir er-Rigālî el-Huseynî'nin yararlandığı tarihçe kopyasının ise oldukça yeni bir kopya olduğu sonucuna varıyor.

Böylece Türkiye'de kroniğin iki kopya nüshasının varlığı anlaşılmaktadır: *Birincisi*, Şamilzade Muhammed Fazıl Paşa tarafından Mehmet Akif'e takdim edilen nüsha; *ikincisi*, Rigallî Tahir el-Huseynî'nin şiir almanağı düzenlemek için yararlandığı nüsha.

Daha sonra yazar İ. Yu. Kraçkovskiy'den aldığı bilgiye dayanarak 1873-1874 yıllarına ait ilk nüshalardan bir kopyanın Mahaçkala'da yaşayan Arabist Abdurrahman Kaziev'de bulunduğunu ve 1939 sonlarına doğru SSCB Bilimler Akademisi Oryantal Araştırmalar Enstitüsü tarafından satın alındığını haber veriyor. Yine yazar, 1935 yılında SSCB Bilimler Akademisi'nin Astarhan'da 1899 tarihli bir kopyanın varlığından haberdar olduğunu ve sahibinden satın aldığını, anılan nüshanın Gazikumuklu Abdülhamid'in oğlu Dağıstanlı Ali tarafından kopyalandığını ve Astarkhanlı Abdülvahab'ın oğlu ünlü âlim Abdar-Rahman'a hediye edildiğini bildiriyor.

Yazar ayrıca şu önemli bilgiyi de aktarıyor: "Kroniğin/Tarihçenin orijinali muhtemelen yazarın hayatının sonuna kadar yazılıp tamamlanmıştı. Muhammed Tahir'in ölümünden sonra orijinal el

yazma onun oğlu Habibullah'a intikal etti. Bilahare Habibullah babasının eserini Rusçaya çevirtip bastırmaya karar verdiği zaman kullandığı nüsha işte bu orijinal el yazma nüshadır. Aytberov'un ifadesine göre çeviriye ve basıma esas olan Habiyullah'ın elindeki (el yazma) nüsha şu gerekçelerden ötürü babasının eserinin kopyalarından biri değildi:

-Onun babasından intikal eden nüshada diğer nüshalarda eksik olan bilgiler bulunmaktaydı.

-İçindeki bilgiler ancak yazar tarafından yazılabilecek nitelikte olan bilgilerdi.

-Habibullah'ın elindeki nüsha, yazar tarafından yapılmış ve diğer nüshalarda bulunmayan çok sayıda (derkenar) şerh ihtiva ediyordu.

-Keza aynı nüshada, başka kopyalarda bulunan ve yazarın oğlu Habibullah tarafından yapılan yorumlar ve açıklamalar da mevcut değildi.

-Ve nihayet Mirza Mavrayev basıma hazırlama işinin orijinal nüsha üzerinden yapılmasının şart olduğu hususunda Müellifin oğlu Hayrullah'a baskı yapıyordu.

Kroniğin/Tarihçenin aslının akıbetine gelince; Tahir Aytberov bu hususta hiçbir bilgiye sahip olmadığımızı, belki gelecekte ortaya çıkacağını söylüyor (Aytberov, agy.).

Bizim kanaatimize göre, Mirza Mavrayev (sonradan kullanmak üzere) Tahirü'l Karahî'nin tarihçesinin orijinalini bir şekilde kendine saklamış ve muharref tercümesiyle birlikte Sansür arşivine intikal ettirmemiş olabilir. Ancak amacına ulaşmadan vefat ettiği için bu kıymetli eserin orijinali ya kaybolmuştur ya da M. Mavrayev'in kitapları arasında, onların uğradığı akıbeti uğramıştır. Eğer Sansür'ün arşivine kaldırılısaydı günün birinde gün ışığına çıkartılması mümkün olurdu.

Timur Aytberov Karahî'nin Arapça el yazma tarihçesini Rusçaya çevirmek için yaptığı çalışmada kaybolan orijinalin içeriğine ve hacmine en yakın olan kopyaların teminini prensip olarak benimsediğini ifade ederek bu şartın tahakkuk etmesi için de (ilk 50 yıllık zaman içinde) istinsah edilmiş birkaç nüshaya sahip olmasının şart olduğuna işaretle bulunuyor. Ayrıca güvenilir

kopya, yazara yakın ve güvenilir bir kişinin istinsahı olmalıydı. Bu şartlara uygun olarak Mahaçkala'da bulduğu iki el yazma kopyaya ilaveten Tiflis, Astarkhan ve Çarlık Rusyası arşivinden de birer kopya bularak tercüme çalışmasına başlıyor. (T. Aytberov, agy.)¹⁵.

Tahirü'l Karahî'nin bu kıymetli eserinin telifiyle ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ama bunların çoğu gerçeği yansıtmamaktadır. Karahî'nin tarihçesi hakkında en ciddi ve kapsamlı araştırmayı gerçekleştiren A. M. Barabanov anılan konuya da açıklık getirmiştir.

Yukarıda, tercümesi hakkında geniş bilgi verilen Barabanov, çalışmasının giriş bölümünde Karahî'nin ünlü tarihçesinin yazı-lışı hakkında şu bilgiyi vermiştir: "Eserin temel kaynağı Şamil'in veya onun yakınındakilerin şifahî anlatılarıdır, bir başka ifadeyle kitapta anlatılanlar Şamil ve onun en yakın mücadele arkadaşlarının anlattıklarıdır.

Kitabın esas kısmı 1851-1856 döneminde yazılmıştır. İlaveler ve ayrıntılar yazarın 1882 yılında ölümüne kadar sürmüştür. Sonra kitap, oğlu Habibullah Karakhî'ye intikal etmiştir. O da 1904 yılına kadar diğer eserlerden yaptığı anlatıları ve zaman içinde topladığı menkıbe ve rivayetleri ilave etmiştir".

Öte yandan (Müellifin oğlu) Habibullah bu hususta babasından duyduğu sözleri şöyle nakletmiştir: "İmam Şamil Muhammed Tahir'e defaatle şunu söylemiştir: 'Benim zamanımda cereyan eden olayların hikâyesini kaydetmek istiyorum, ama çeşitli işlerim ve savaşlar sebebiyle vakit bulamıyorum'. Nihayet bir kış mevsimi Şamil'in Dargo'da ikamet ettiği evde her ikisi bir araya geliyorlar ve Şamil olayların hikâyesini bizzat Arabça olmayan bir dilde (Kumukça veya Avarca olmalı-YN.) M. Tahirü'l Karahî'ye yazdırıyor. Aynı gün öğleden sonra Tahir, Şamil'in anlattıklarını Arabçaya çevirip kendisine gösteriyor".

¹⁵ Timur Aytberov'un tercümesinin "1843 Tadbutri (Çeberloy) Gazvesi"ne kadar olan bölümü yayımlanmıştır. Geri kalan kısmının tercüme edilip edilmediği, şayet edildiyse yayımlanıp yayımlanmadığı hakkında bilgi edinemedik.

“Şamil'in devlet çalışmaları ve XIX. yy'ın ilk yarısında genel Dağıstan tarihiyle ilgili Şamil'in bizzat anlattıkları ile onun en yakın mücadele arkadaşlarının anlattıklarının aynı kişi tarafından kayda geçirilmesi, sözü geçen esere olağanüstü bir değer kazandırmıştır. Ondan yararlanmadan askeri araştırmalar yapmak da mümkün değildir. SB. Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Arabiyat Bölümü'nün Tahirü'l-Karakhî'nin eserinin sadece Arabçasını değil, aynı zamanda Rusça tercümesini de yayımlama girişimi tarihçilere fevkalade değerli bir kaynaktan yararlanma imkânı vermiştir” (A. M. Barabanov).

Sadeleştirmede takip ettiğimiz yöntem gelince;

Her şeyden önce Osmanlıca baskının tertibini olduğu gibi muhafaza ettik. Arapça orijinal ismini de değiştirmedik. Dilinin sadeleştirilmesi hususunda ölçülü davrandık. Zaten Tahirü'l-Mevlevî'nin akıcı ve iyi anlaşılır bir üslubu olduğu için okuyucu zevkle okuyabilmektedir. Biz sadece günümüzde pek kullanılmayan ve yeni nesillerce anlaşılmayan kelimeleri ve terkipleri sadeleştirmekle iktifa ettik. Hâlâ birçok yazar tarafından kullanılan ve Türkçeye büyük anlatım gücü kazandıran ve meramı kısaca ifade etmede kolaylık sağlayan köklü kelime ve tabirlerin sadeleştirilmesine gerek görmedik.

Böylece genç okuyucuların anlamakta güçlük çecekleri kelimeleri anlamak için Osmanlıca sözlükleri karıştırmalarına ve (Google) arama programından yararlanarak kelime hazinelerini zenginleştirmelerine sınırlı da olsa zemin hazırladık. Gönümüz, Türkçenin birkaç yüz kelimeyle değil binlerce kelimeyle konuşulup yazılmasını arzu ediyor. Pek çok derin anlam taşıyan ve ifadeye akıcılık kazandıran kelimenin (eskimiş) yaftasıyla atılarak eş anlamlı kelimelerin azaltılmasını doğru bulmuyoruz.

Kitabın Osmanlıca metninde parantez içinde harekeli olarak yer alan yer ve şahıs isimlerinin doğru deşifre edilmesi oldukça zor bir durumdur. Genelde sıkça kullanılan Avarca isimleri ve unvanları hem Arapça hem de Türkçede doğru imla ile yazmak kolay değildir. Şayet mütercim veya sadeleştiren kişi Avarcaya aşina değilse yanlış okuması ve yanlış yazması kaçınılmazdır. Hem Osmanlıca metinde hem de sadeleştirilen metinlerde buna

çok sayıda örnek göstermek mümkündür. Bunun çözüm yolu da ya iyi Avarca bilen birinden veya Avarca metinlerden veyahut da eseri Rusçaya tercüme eden ve Avarcayı iyi bilen yazarların eserlerinden istifade etmektir. Aynı şekilde büyük ölçekli Kafkasya haritalarından yararlanmak da bir çözüm yoludur.

Biz bunlardan iyi Avarca bilen dilmaçın dışında kalan yolların hepsinden yararlandık; ayrıca Google programını kullanarak isimlerin imlaları ve adı geçen yerleşimlerin bulundukları yerleri ve bunların eski ve yeni isimleri hakkında bilgi edindik. Özellikle de Dağıstan-Avar kökenli bir bilim adamı olan Timur Aytbe-rov'un eserinde kullanılan imlalarla notlar bölümündeki açıklamalardan büyük ölçüde yararlandık. Keza köy ve küçük kasabaları da gösteren Kafkasya haritalarından gözümüzü ayırmadık. Böylece Kafkas dillerinden gelen şahıs isimleri ile unvanları, yerleşim yerleri isimleri ile diğer coğrafi isimleri mümkün olduğunca doğru deşifre etmeye gayret gösterdik¹⁶.

Tarihçede anlatılan hadiseler ile yaşanan olayların katılımcıları hakkında verilen bilgileri (objektiflik, doğruluk, yanlışlık veya eksiklik yönünden) tartışmaya açmadık. Zira bizim görevimiz Karahî'nin Osmanlıca olarak yayımlanan eserini günümüz Türkçesine aktarmak ve gerekli hallerde açıklamalar yapmaktan ibarettir. Keza başka eserlerden nakiller yaparak kitabı zenginleştirmeye ve dolaylı da olsa merhum müellifi eleştirmeye hakkımız yoktur. Bunu ancak eseri tarih bilimi yönünden inceleyen kafkasologlar yapabilirler.

Bütün gayretlerimize ve tekrar tekrar gözden geçirmemize rağmen, Osmanlıca metni latinize ederken ve sadeleştirirken yazım

¹⁶ Çalışmamızı yaparken internette Karahî'nin eserinde yer alan köy isimleriyle ilgili bir listeye rastladık, bkz.: Хроника Мухаммеда Тахира ал-Карахи о дагестанских войнах в период Шамиля-ал-Карахи Мухаммед Тахир. Указатель географических названий [http://litresp.ru/chitat/ru/%D0%B0/al-karahi-muhammed-tahir/hronika-muhammeda-tahira-al-karahi-o-dagestanskih-vojnah-v-period-shamilya/5]

hatalarının ve nadir de olsa kelime atlamalarının olması mm-
kndr. Bu türlü hataları tespit edenlerin
yilmaz.nevruz@gmail.com adresine bildirmeleri
temennimizdir.

Eserin yayımını üstlenen Akademia edu'ye teşekkür ediyorum.
Bu arada eserdeki Araba kelimelerin ve ibarelerin latince
imlasının doğru yazılması ve Türkçeye tercemesi hususunda
yardımlarını esirgemeyen değerli Bilim Adanı Prof. Dr. Fethi
Güngör'e Őükranlarımı sunuyorum.

Amacımız ortaya koyduğumuz çalışmanın hem Kafkas tarihiyle
ilgilenen okuyuculara hem de aynı konuda inceleme-araştırma
yapan bilim namzetlerine faydalı olmasıdır.

(Yazımın bitiş tarihi, Eylül 2018).

Yılmaz Nevruz

İstanbul/Zekeriyaköy 2019

Muhammed Tâhir'ül Karâhî'nin Tarihçesinin el yazma istinsah edilmiş nüshalarından iki örnek:

1

Yukarıdaki resimde Arapça el yazma kopyada (cebeliye) kelimesi dikkat çekiyor

2

30

Aşağıdaki künye yazısında da (cebeliyye) kelimesi yer almıştır

بارقة السيوف الجبلية في بعض الغزوات الشاملية
جمعها محمد طاهر القراخي اكسرها من مشافهت مباشر منا الغازي شمويل نفعنا الله تعالى آمين

[(Barikatü's-Süyûfi'l-Cebeliyye fî Ba'zi'l-Ğazavati's-Şâ-miliyye Cema'aha Muhammed Tâhirü'l-Karahî ekseruha min müşâfehti mubâşir mine'l-Ğâzî Şamuil nefe'Allahu Ta'âlâ âmîn).

[Şamil'in Bazı Gazavâtında Dağlı Kılıçların Parıldaması. Muhammed Tâhirü'l-Karâhî derlemiştir. Çoğunluğu doğrudan Gazi Şemuil'in ağzından yazılmıştır. Allahu Teala istifade etmemizi nasip eylesin].

Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Ğazavatı¹⁷

Dağıstan'da otuz sene Moskoflarla muharebe eden, bir avuç Dağılılarla en meşhur generallerin kumandası altında bulunan nice Rus ordularını perişan eden, askeri iktidarı ve metaneti merdanesiyle âlemi hayrette bırakan Mücahid-i Kebir Şeyh Şamil Hazretlerinin, bu büyük İslam Kahramanının gazavat ve menakıb-ı hamasetini muhtevi olmak üzere Dağıstan ulama-i fazılasından “Muhammed Tahir al-Karahî” tarafından Arapça olarak telif buyurulup Şeyh Şamil Hazretlerinin Medine-i Münevvere'de mukim mahdum-ı âlileri tarafından Şair Muhterem Mehmed Akif Beğefendi'ye hediye buyurulan gayr-i matbu eser-i mühimin tercemesidir.

Tahir el-Karahî

Birinci Bin

Sebilü'r-Reşad Kütüphanesi Neşriyatı

Adet: 24

Dar el-Hilafe: Matba-i Âmedi

1333

Tahirü'l Mevlevî'nin Takdim Yazısı

¹⁷ Kitabın orijinal adı “Bârikatü's-Süyûfî'd'-Dağıstâniyye fî Ba' zi'l Ğazavatî's Şâmiliyye (=Şamil'in Bazı Ğazavatında Dağıstan Kılıçlarının Parıldaması) olup Tahirü'l Mevlevî tarafından “Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Ğazavatı” şeklinde değiştirilmiştir.

Dağıstan müdafilerinden Şeyh Şamil gibi emsalsiz bir mücahidin büyük şöhretini içimizde işitmeyen yoktur sanırım. Fakat Rusya gibi zorlu bir hükümeti çeyrek asırdan ziyade uğraştıran bu İslam kahramanının kahramanlık hikâyelerini bilenimiz de nadirdir sanırım.

Biz nedense bizden öncekilerin hilafına, biyografi hususuna hiç ehemmiyet vermiyoruz. Bundan dolayı da birçok büyük insanımızı tanımıyor ve onların övünç verici faaliyetlerinden haberdar olamıyoruz.

İşte bu ilgisizlik yüzünden kişiliğini tam olarak bilemediğimiz ve yaptıklarını öğrenip iftihar edemediğimiz ümmetin en önde gelen şahsiyetlerinden biri de Şeyh Şamil Hazretleridir. Başkaları için bir şey diyemem ama ben Allah'ın aciz kulu anılan kişiye takdis edecek derecede sevgi ve saygı beslediğim halde, biyografisine dair Türkçe yazılmış bellibaşlı bir eser görmedim¹⁸.

Yalnız Ahmet Mithat Efendi merhum tarafından yazılıp ünlü gaziyle ilgisi olan “Konak” hikâyesiyle, Kâmusü'l-a'lâm'ın şu satırlarını okudum:

¹⁸ 19. yy'ın yirmili yılları ile altmışlı yılları arasında en ateşli ve en can alıcı dönemini yaşayan Kafkas İstiklal Harbi'nin efsanevi kumandanı ve büyük önderi İmam Şamil hakkında Osmanlı Devleti'nin resmi kayıtlarında, arşivlerinde, tarih ve edebiyat çevrelerinde dişe dokunur bir bilgiye rastlanmaması izahı mümkün olmayan bir durumdur. Bu da Devlet-i Aliye'nin ve Osmanlı aydınlarının Kafkas İstiklal Mücadelesine ne kadar ilgi duyduğunun göstergesidir. Anılan mevzu hakkında Rusya'da yazılan makaleleri, kitapları, gazete haberlerini bir kenara bırakalım; Avrupa'da da pek çok kitap, makale ve haber yayımlanmıştır. Bunlardan İngiliz gezgin, bilim adamı ve gazeteci **John F. Baddeley**'in Rusya ve Kafkasya'da yıllarca araştırma yaparak kaleme aldığı “**The Russian Conquest of the Caucasus**” isimli eserinin 1908 yılında İngiltere'de yayımlandığını hatırlatacak olursak, Tahirü'l Mevlevi'nin 1915 yılında İmam Şamil hakkında biyografik bilgi bulamamaktan yakınmasının önemi daha iyi anlaşılır. Ne yazık ki Tahirü'l Mevlevi de başka Osmanlı yazarları da Baddeley'in kitabından haberdar değildirler.

“Şamil [شيخ ياخذ شموئل] (=Şeyh yahut Şamuil) İslam’ın ünlü gazilerinden olup 1212/1797 tarihinde Dağıstan’da doğmuş ve ilk olarak anılan memlekette Kazi Molla’nın maiyetinde on sene kadar Ruslara karşı savaştıktan sonra Çerkeslerin başına geçip 20 yıl aralık vermeden Rusya’nın askerine karşı koymuş ve bir avuç Dağlılarla en meşhur generallerin kumandası altında bulunan Rusya’nın nice ordularını hezimete uğratmaya muvaffak olup askeri dehası ve mertçe metanetiyle âlemi hayrette bırakmış idi. Nihayet 1276/1859’da Rus askerinin birkaç fırkası tarafından kuşatılarak teslim mecbur edilmiş ve Peterburg’a sevk olunarak 1288/1871’de vefat etmiştir. Oğlu Muhammed Paşa halen Osmanlı Devleti feriklerinden (tüm general)dir¹⁹.

Bir de dostlardan birinin La Rousse’dan teceme etmiş olduğu ve aşağıda nakledilecek olan fıkralar ve anlatıları okudum:

“Muhammed oğlu Şamil: Çerkes önderlerinden olup Dağıstan’da Himri²⁰ kasabasında doğmuş ve 1871 tarihinde Mekke’de* vefat etmiştir. Gazi Molla²¹’nın Müridleri arasına girmiş ve 1831 tarihinde Ruslara karşı açtığı muharebelerde yaralanmış, 1234’te

¹⁹ Burada İmam Şamil’in büyük oğlu Gazi Muhammed Paşa kast ediliyorsa, o 1902 yılında Medine’de vefat etmiştir. Mevlevi bu kitabı Türkçeye aktarırken hayatta değildi. İmam’ın küçük oğlu Muhammed Kâmil Paşa kast ediliyorsa, mumaileyh hayatta idi.

²⁰ Dağıstan’ın Avaristan Bölgesinin Koysubul vilayetinde yer alan Gimri kasabası.

* Hâlbuki: Şeyh Şamil 1287 Zilkadesinin 25. çarşamba günü (16 Şubat 1871) akşam ezanına çeyrek kala Medine-i Münevvere’de vefat ederek Cennet’ül Bâkî’de Kubbe-i Abbas civarında defn olunmuştur (Tahir’ül Mevlevi’nin notu).

Hatırlatma: Bazı kaynaklarda İmam Şamil’in 4 Şubat 1871 tarihinde vefat ettiği kayda geçmiştir. Daha geniş bilgi için yukarıdaki (Sunum Yazısı)na bkz.

²¹ Kafkas Azatlık Mücadelesinin 1829-1859 etabını başlatan İlk İmam Gazi Muhammed’i Ruslar genelde Gazi Molla diye anarlar. Doğrusu İmam Gazi Muhammed’tir. Kafkaslar ise “İmam Kazi Muhammad” derler.

İmam Hamza'nın halefi olup Ruslarla milli mücadeleye başlamıştır.

Kırım Harbinde Müttefik Devletler Şamil'i elde etmek istedilerse de Türklerin yolsuz hareketleri buna mâni oldu. Mamafih Müttefik Hükümetler harb malzemesi vermek suretiyle Şamil'e yardımdan geri durmadılar²². Ruslar Paris Antlaşmasını imza eder etmez Argun Geçidini ele geçirdiler.

1858'de İsmail, 1859'da Veden yenilgileri İmam'ın mukavemet gücünü kırdı. Gunip Yaylasında Gen Baryatinskiy Şamil'i esir etti. II. Aleksandr İmam'ın hayatını bağışlayıp önce Kaluge, sonra da Kiev şehrinde ikamet etmesini emretti".

O büyük mücahid hakkında şu kadirlik mâlûmat – o da yanlış olmak şartıyla- bizim için pek küçük hatta pek küçüklük değil mi? İnsaf ve itiraf edelim ki: Evet!

İslamî gazete Sebilürreşad'ın Baş Muharriri ve hali hazırdaki Osmanlı toplumunun en güçlü şairi, fisebilillah kardeşim ve çok faziletli üstadım Mehmed Akif Beğefendi, geçenlerde Mısır'a ve Medine-i Münevvere'ye kadar bir gezi yapmıştı²³. Belde-i Nebeviyyede bulunduğu sırada Şeyh Şamil merhumun nurlu kabriyle beraber anılan zatın temiz soylu oğullarından²⁴ birini ziyaret etmiş ve şanlı babasının menkıbelerine dair yazılmış olan basılmamış iki eseri alıp getirmiş. Dönüşünde bu kitapları incelemem

²² Müttefikler Şamil'e ve onun Batı Kafkasya Naibi Muhammed Emin'e hiçbir vakit silah ve mühimmat yardımında bulunmamışlardır. Bilakis onlardan ön cepheye sürülecek muharip asker talebinde bulunmuşlardır. Müttefiklerin Şamil'e silah-mühimmat yardımında bulundukları görüşü mesnetsiz bir rivayetten ibarettir (YN).

²³ Mehmet Akif'in Medine ziyareti 1914 yılında vuku bulmuştur.

²⁴ Az önce de ifade edildiği gibi 1914 yılında Şamil'in büyük oğlu Gazi Muhammed Paşa hayatta değildi, en küçük oğlu Muhammed Kâmil Paşa yaşıyordu. Anılan kitabı M. Akif'e Şamil'in oğlu verdi ise bunun Muhammed Kâmil Paşa olduğunda kuşku yoktur. Mumaileyh o sıralarda hayattaydı ve 52 yaşındaydı.

için bana verdi. İkisini de sathice gözden geçirdim ve birinin A-rapça telif, diğerinin de ondan terceme olduğunu gördüm. Arapçası “Bârikatü’s-Süyûfi’d’-Dağistâniyye fî Ba’zi’l Ğazavâ-ti’ş Şâmiliyye” isminde olup Dağıstan ulemasından Muhammed Tahirü’l-Karahî tarafından yazılmış. Türkçesi de “*Mezâku’l-Er-vah fî Şa’şâ’ati’s-Silah*” adında olup, yine Dağıstan ulemasından ve Medine-i Münevvere civarında yaşayanlardan Abdülhamid bin Abdullahe’ş-Şekivî²⁵ tarafından terceme edilmiş.

Lâkin merhum mütercim Türkçeyi iyi bilmediği cihetle eski usulle yazarak:

“Ve ba’da mâlûm-i enam ve mefhum-i havas ve avam ola ki; A’lemü’l ulema ve ekmelü’l-fudalâi’l-müsemma bi-Muhammed Tahir al-Dağistânî, al-Karahî’nin ‘Bârikatü’s-süyûfi’d’-Dağistâ-niye fî Ba’zi’l Ğazavâti’ş Şâmiliyye’ ismiyle müsemma kitab-ı müstetâbı beyne’l ulema ve’l müverrihin makbul ve merğup ve ehl-i şevk ve zevke bir bağçe-i çemenzâr-ı dil-gûşa ve manzara-i yasemin-i ruhsar-ı canfeza ve bülbül-i şirin-i sahn-ı nâdire gû ve hemnişin-i gamgüsâr-ı hubru bir mahbûb-ı merğub ise de velâkin suret-i dil-gûşay-ı muhadderat fehvası pes perde-i ibarat-ı Ara-biyyede mesrur (...) mebdeü’l Hamid bin Abdullah el-Dağistânî el-Şekivî el-muhacir fî beled-i habîbihe (...)”^{*} tarzında, anlaşıl-mayacak yazılar yazmış. Mevcud (Osmanlı) şivesine göre garip ve anlaşılmaz görünen bu yazıların ve tecemenin aynen basılması ve yayılması halinde okunmasının rağbet görmeyeceği açıktır. Bu sebepten Şeyh Şamil’e ait menkıbeler kitabının okunmasın-dan Osmanlı okuyucularını mahrum bırakmamak ve mütercim Abdülhamid Efendi merhumun emeğini de boşa çıkarmamak için

²⁵ Tahir’ül Mevlevi (1877-1951) el-Karahî’nin eserinin el yazma nüs-hası ile el-Şekivî tarafından yapılan tercümesinin akıbetleri hakkında bilgi vermemiştir. Muhtemelen her iki el yazma da kayıptır.

* Mütercimin lisanını anlamak imkânsız. Lezgistan’ın Şeki ilçesinden olduğuna göre iyi bildiği Farscaya birkaç Türkçe kelime eklemek sure-tiyle Kendine has bir dil otaya çıkarmış. Hiçbir Türk lehçesine benze-miyor. Çok ağdalı bir Osmanlıca denebilir. Paragrafın geri kalan kısmı-nı nakletmeye gerek görmedik (Y.N.).

terceme ettiği kitabı bugünkü şiveye göre sadeleştirmeye ve anlamı kadar okuyuculara anlatmaya karar verdim²⁶.

Kendisinin “*Bu kitabı inceleyip kelimelerin yapıları ve manaları hakkında düşünüp taşınan insaf ehli kimselerden, inat etmeden ve büyülenmeden eksikliklerini düzeltmelerini umarım*”²⁷ demiş olmasından, tashih değil tavzih/açıklama demek olan hareketimin merhumu rencide etmeyeceğini umarım.

Ve nihayet Cenab-ı Hakk kitabı yazmaya sebep olan müellif ve mütercimi rahmetine gark, (ben) aciz kuluna da eserin tamamlanması hususunda muvaffakiyet bahşetsin. Âmin.

Tahirü’l Mevlevî

²⁶ Tahirü’l Mevlevî’nin ifadesine göre, kitabın Arapça el yazma aslını Abdülhamid bin Abdullah el-Şekivî isimli bir zat eski usul ağdalı Osmanlıca’ya çevirmiş, Tahirü’l Mevlevî de anılan tercümeyi o dönemin (1915) modern Osmanlı Türkçesine göre sadeleştirmiştir. Dolayısıyla Muhammed Tahir el-Karahî’nin eseri Arapça aslından henüz Türkçeye tercüme edilmemiştir. Tahirü’l Mevlevî keşki kitabın Arapça aslını tercüme etseydi, daha isabetli olurdu.

²⁷ Tırnak içindeki italik karakterle yazılan cümlemin aslı Arapçadır. Biz Türkçesini Ensar Köse’nin [M. Tahir el-Karahî- Kafkasya Mücahidi Şamil’in Gazavatı-İmanın Kılıcının Savaşlarda Parlaması-Arapçadan Tercüme: Tahirü’l Mevlevî, Hazırlayan: Ensar Köse] isimli çalışmasının 68. sahifesindeki dipnotundan aldık.

Mukaddime-i Müellif

Birkaç seneden beri Dağıstan memleketlerinin çoğu Rusya'nın istilasına uğramıştır, bu memleketlerin ahali de müstevlinin tahakkümü altındadır.

Son zamanlarda, yani 1340/1824 tarihinde Dağıstanlılardan ekserisinin Rus amirleriyle temas kurmaları, hatta onlardan rütbe ve makam almaları dolayısıyla Müslümanlar nezdinde fenalıklar o derece çoğaldı ki onlar Şer'i Şerif'in hükümlerini unutup sadece ismen Müslüman olarak kaldılar. İçlerinde emri maruf ve nehyi münkere muktedir faziletli kimseler yetişmediği cihetle, ulema görünümlü cahilleri, ezcümle Lezgistan'ın kadı ve hâkimleri, halkın tereddisini (ahlaken çöküntü sürecine girmesini) devam ettirmeye, Rusların zorbalık ve zulümlerini (onlara hoş görünmek için) adaletin temeli şeklinde göstermeye başladılar. Ahali de bunların sözlerine uyarak Ruslarla ahbap oldular. Çocuklarını Rusya'nın resmi dairelerindeki memuriyetlere gönderdiler. Rus Hükümetinin İslam Âlemine karşı olan politikasını hoş görüp onun askeriyle birlikte Müslüman ülkeler üzerine yürüdüler.

Böyle bir hengâmede Cenab-ı Hakk parıldayan Şeriat-i Muhammediye'yi tahkim ve onun Dağıstan'da unutulmuş hükümlerini tanzim etmeye evvela Gazi Muhammed, ikinci olarak Hamzat, üçüncü olarak da Şeyh Şamil adlı üç şerefli zatı gönderdi.

Özellikle Şeyh Şamil'in ünlü Gazavatı Müslümanlar arasında yayılmış olup Haremeyn-i Şerifeyn ile Türkistan ve diğer İslam beldeleri ahali daima onun başarısı için dua ediyordu.

Bu duaların tesiri ve Allahu Teâlâ Hazretlerinin yardımı neticesidir ki bunların kahramanlık namından Rusya gibi kaviyyü's şekîme (çok kuvvetli) bir hükümet endişeye kapıldı ve bir avuç dini bütün Müslümanlarla uğraşmaktan ekseriyetle aciz kaldı.

Ben de bu üç zatın kahramanca Gazavatlarını ihtiva etmek üzere
bu muhtasar/kısa kitabı yazıp

بارقة السيوف الداغستانیة في بعض الغزوات الشاملة

“Bārikatü’s-suyûfid-Dağistaniyye fî Ba’zi’l Ğazavatü’ş-
Şāmiliyye” ismini verdim.

Zira Şeyh Şamil Hazretleri, Gazi Muhammed ve Şehîd Hamzat
rahimahumullahın gazalarında bulunmuş ve o harblerde de nice
fedakârlıklar göstermişti.

والله على ما يشاء قدير وهو نعم المولى ونعم النصير =Vallahu
alâ mâ yaşâu kadir ve huva ni’mal mevlâ ve ni’mâ’n-nasîr²⁸.

²⁸ Türkçe mealî: “Allah ne dilerse yapmaya kaadirdir. O ne güzel Mev-
la’ dır ve ne güzel yardım edicidir”.

Maksûd-ı evvel

Ğazi Muhammed'in Zuhuru ve Hurucu

“1342/1826 Hicri yılında idi ki Cenab Hakk Dağıstan havalisinde din-i mübînin yenilenmesinin ve ahkâm-ı şer'iyyesinin te'bidini (ebedileştirilmesini) irade buyurduğu cihetle (Muhammed Kimrevî/Gimrili Muhammed) namında bir müceddid zuhur eyleyerek halka lisanen mava'izada (va'zlarda) bulunduğu gibi bir risale yazarak kalemle de nasihatlere ibtidar (teşebbüs) eyledi".

Bu zatın kuvveti ve kabilesi, aşireti olmadığı halde Allah'ın nusreti ve himayesine iltica ile emr-i bilma'ruf ve nehy-i 'anil münker eylemek üzere huruc etmişti. Sa'y-i vakı'y (vaki olan çalışmalar) üzerine kendi aulu ve civarı halkı onun hakikate götüren tavsiyelerini kabul etti. Kendisi de Çirkey namındaki köye gidip ora sakinlerini ahkâm-ı şeri'atın kabulüne da'ved eyledi. Bir ay zarfında Çirkeyliler tamamiyle şeri'ate uymak suretiyle Muhammed al-Kimrevî'ye itaat gösterdiler. Bu sıralarda Şeyh Muhammed al-Yerağî ve Seyyid Cemal ed-din Kumukî'nin himmetleriyle Halidiye-i Nakşibendiye tarikat-i âliyyesi de Dağıstan ahalisi ara-sında yayılmaya başladı.

Muhammed al-Kimrevî va'du va'id (vaad ve tehdid) havi mektuplar yazub etrafa ve havalie gönderiyor ve halkı ahkâm-ı diniyye ile amele teşvik edip temerrüd (mukavemet) gösterecekleri ölümle tehdid ediyordu”.

Birinci Bab

Gimrili Muhammed'in Asker Toplaması

Anılan Mücahid'in ortaya çıktığı zamanda Dağıstan Halkından bir kısmı ahkâm-ı Şeriata uyuyor, bir kısmı da Ruslardan öğrendikleri usul ve adetlere göre hareket ediyordu. Üçüncü bir kısım da iki fikir arasında tereddüd içinde olup hangi tarafı tercih edeceğini kestiremiyordu.

Lisan ve kalemi ile bir kısım halkı irşad eyleyen Gimrili Muhammed, ikinci ve üçüncü kısımları da kılıcın keskin diliyle ikna etmek için kendine bağlı olanlardan bir cemaatle inat edenleri edeblendirme tokadıyla yola getirmeye kalktı ve Karene (Karanay) ve İrifili (Erpeli) aullarına/köylerine gidip sakinlerini terbiye ettiği gibi, Karanay aulunun kadısıyla eşrafından bazılarını merkez karargâhı olan Gimri'ye gönderip hapsedtirdi.

Bundan sonra Arakan/Harakan, Ansal (Untsukul) ve Bakulal aullarına gidip sakinlerini itaat altına aldı. Harakan'da bulunan Said isminde bir âlim Gazi Muhammed'den korktuğu için Rusya idaresindeki vilayete kaçtı. Evini arayıp küpler dolusu şarap buldular ve küpleri kırıp şarapları döktüler.

Daha sonra Mililta²⁹ auluna/köyüne gitti ve kadısını döğdükten sonra halkını Andalal³⁰ denilen mahalle sürdü. Daha sonra da Gagall³¹ köyüne uğradı. Gagallılar mukavemete kalkıştılar ve Gazi Muhammed'in takipçilerinden birkaç kişiyi öldürdüler. Lakin sonunda mağlup olup Mücahid Gazilerin emrine boyun eğdiler.

²⁹ Mililta/ Melelta (Mekhelta): Gumbet ilçesinde bir köy.

³⁰ Andalal: Andi Özgür Cemaatinin yaşadığı bölgenin coğrafi adı. Çeçen sınırına yakındır.

³¹ Gagall (Gagatl/Hagatl): Andi köyünün yakınında bir köy.

İkinci Bab

Hunzakh'taki Birinci Vak'a

Hunzakh denilen belde Gazikumuk şehrine üç günlük, Gazi Muhammed'in yurdu olan Gimri köyüne iki günlük mesafede olup Bahu Hanım (Bakhu-Bike) isimli bir kadının idaresinde idi.

Gazi Muhammed bura halkını da Şeri'at'a bağlı kılmak için maiyetiyle beraber üzerlerine gitti. Bakhu-Bike ikametgâhının damına çıkıp ahaliyi müdafa için teşvik etmeye başladı. Gazi Muhammed Hunzakhlılarda muharebe teşebbüsünü görünce, Gimrililerin kendisiyle birlikte doğu tarafından, has arkadaşı ve aziz talebesi Şamil'in de Bakulal'dan gelen gazilerle mezarlık cihetinden harekete geçmesi hakkında emir verdi. Harekete geçtiler. Lakin Hunzakhlıların şiddetli bir ateşine maruz kaldılar ki üzerlerine yağmur gibi kurşun yağıyordu.

Şamil ile otuz kadar arkadaşı bir eve girip kapısını kapadılar. Dışarıda kalanların çoğu vurulup düştü. Gazi Muhammed'in maiyeti de bozulup kaçtı.

Şamil'in maiyeti olan Bakulal (Gumbet) gazileri "niçin kaçıyor-sunuz" diye bunların arkasından silah attılar. Sonra Hunzakhlılarla uyuşup aralarında sulh yaptılar.

Bu sulh anlaşması ilan edildi ve:

-“Evde olanlar dışarıya çıksın. Kendilerine zarar verilmeyecek” diye seslenildi.

Lakin bu çağrıyı bir desise farz eden Şamil bulunduğu evde akşama kadar kalıp güneşin batmasından sonra dışarı çıktı ve emirleri olduğu Bakulal Gazilerinin/Gumbetliler yanına gitti.

Gaziler Şamil'in çevresini kuşattılar ve:

-“Uğradığımız felaket senin uğursuzluğundan ileri geldi” diyerek silahlarıyla sarığını alıp kendisini öldürmeye kalkıştılar.

Bereket versin ki Derviş NurMuhammed İnhivî (İnkholu) ile arkadaşları, bir de Kilita Kadısının oğlu Hadis ismindeki adam araya girip Şamil'i kurtardılar ki vakit 1245/1829 Ramazan-ı şerifin ilk ve kış mevsiminin sonu idi.

İnananları mahzun, münafıkları memnun bırakan bu vak'a üzerine Gazi Muhammed, arkadaşları ve müridleri ile Gimri'den çıkıp boş bir sahada bir mescid ile bir takım tek gözlü evler vücudunda getirdi ve bir müddet orada kaldı. Hunzakh vak'asından az bir zaman sonra şiddetli bir zelzele vuku'ya geldi, arkasından da dehşetli bir veba salgını zuhur ederek iyice halkı alıp götürdü.

1245/1829 yılı içerisinde ve Hunzakh vak'asından üç ay sonra Bakhu-Bike'nin yardımı ile Ruslar Hunzakh üzerine geldiler. Gazi Muhammed bir miktar mücahidler ile karşı koymaya ve vuruşmaya teşebbüs ettiyse de mağlup olduğu cihetle Rus askeri Hun-zakh'ı zapt etti. Gimrililer bu durumdan kuşkulunup Ruslarla musalaha (barış) yaptılar ve içlerinden iki adamı amanat (rehin) olarak teslim ettiler. Bu sulh anlaşması mucibince Ruslar Hunzakh'tan ileri geçmeyecekler, Müslümanlar da onlarla harb etmeyeceklerdi. Gazi Muhammed yapılan musalahaya razı olmadı. Kendine tabi olanlarla çekilip ahşaptan bir bina inşa ederek orada ikamete başladı ki tafsilatı dördüncü babda gelecektir.

Üçüncü Bab

Hamza Hunzakhî'nin/Hunzakhlı Hamzat'ın Çartala³²

Kalesinde Muharebesi

1245/1829 tarihinde idi ki Ruslar Car mevkiinde bir kale yapmışlardı. Bunun inşasından bir yıl sonra, yani 1246/1830 yılının sonbaharına doğru Hunzakhlı Hamzat adında bir mücahid Gazi Muhammed'den izin alıp bir miktar cengâverle bu kalenin zaptına azmetti. Civardaki Müslüman ahali de kendisine yardım gösterince harbe hazırlandı.

Kaledeki Ruslar çıkıp şiddetli bir müdahalede bulundularsa da Hamzat ile arkadaşlarının cansiperane hücumlarına dayana-

³² Çartala: Caro-Belokan vilayetinin merkezi, bugünkü Zakatal şehrinin Avarca adı.

madılar. Çokları vurulup düştüğü cihetle kalanları yüz geri dönüp kaleye kaçtılar. Kaçarken de dışarıda bir top bıraktılar. Mücahidler ölenlerin silahlarıyla işe yarayacak şeylerini ganimet olarak aldılar ve hariçte kalan topu kırmak istedilerse de muvafak olamadılar.

Gazi Hamzat, hücum ile kalenin zaptı mümkün olmayacağını anladı ve (kale dışındaki) galibiyet olayıyla iktifa edip çekilmek fikrinde bulundu. Lakin sonunda Rusların çıkıp civar ahaliyi katliam edeceklerini düşündü. Bunlar hakkında Ruslardan eman (güvence taahhüdü) almak üzere Şeyh Şaban Buhnidî namındaki arkadaşıyla kaleye girmek hatasını işledi. Erkekçesine gelen bu iki dilaveri, kale muhafızı kancıkçasına hapsedtikten sonra Tiflis'e gönderdi.

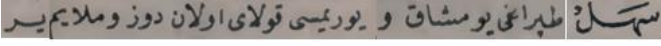
Bu kahramanlar bir müddet orada kaldılar. Sonra iki kişiyi kefil gösterip memleketlerine döndüler. Ancak Gazi Hamzat kefilinin rencide edilmemesi için evinde oturup ders verme ve ders alma meşgalesiyle biraz vakit geçirdi. Bilahare o zatın (kefil olan kişinin) vefat ettiğini haber alınca evinden ayrılıp Gazi Muhammed'in yanına gitti.

Dördüncü Bab

Ağaç Kalesindeki İlk Vak'a

Hunzakh vak'asından bir yıl sonra, yani 1246/1830 yılı baharında Gazi Muhammed 147 kadar arkadaşıyla inziva etmiş olduğu mahalden çıkıp Gazaniş köyü civarında sulu ve ağaçlık bir mevkide ahşaptan kale tarzında bir bina yaptı ve içine girip ikamete başladı.

Rusya tabiiyetinde bulunan Sehl³³ ahalisiyle (onların) bekleri olan Şamhal ve Akhmat Han Gazi Muhammed'in üstüne gelip

³³ Sehl: Kumuk düzlüklerine o dönemde verilen isim. Gazikumuk ile alakası yoktur. Zaten *sehl* kelimesi Arapçada diğer anlamlarının yanı sıra:

(=toprağı yumuşak ve yürümesi kolay olan düz ve mülayim yer) anlamına gelir. [Lugat-i Remzi maddesi. Sayfa: 694].

çatışmaya girdilerse de mağlup olup çekildiler. Bundan sonra Rusların bir miktar askeri gelip Ağaçkale'nin yakınındaki Arturik³⁴ mevkiine kondular.

Gazi Muhammed'in dostlarından Untsukullu Ali Sultan birkaç mücahidle çıkıp bunlarla çarpıştı. Arkadaşlarından ikisi şehid düşüp İnkhili/İnkholu Derviş Muhammed yaralandı. Lakin Ruslar da bozulup perişan oldular ve Gimri'ye iki günlük mesafesi olan Kâfir Kumuk beldesine çekildiler.

Bu surada Gazi Muhammed arkadaşlarıyla Atlıboyun denilen mevkiye gitti ki burası ile Targu/Tarki/Tarko Kalesinin arası bir saat kadar sürerdi.

Mücahidler burada iken Ruslar iki taraftan hücum ettiler. Gaziler de iki bölük olup mukabelede bulundular. Şiddetli bir müsademe sonunda Ruslar iyice telefata verip bozuldular. Toplanıp yine geldilerse de muharebeye cesaret edemediler.

Gazi Muhammed kalkıp Farmiyul/ Paravul köyüne gitti ki orada Şamkhal ile diğer beylerin hazineleri ve kıymetli eşyaları vardı. Onları ele geçirip ganimet olarak Ağaç Kaleye gönderdi.

Beşinci Bab

Tarko/Tarki Kalesi Vak'ası

Gazi Muhammed Paravul'dan zapt ettiği malları ve eşyaları gönderdikten sonra Tarko Kalesi üzerine gitti ve muhafızların çokluğuna ehemmiyet vermeyip şiddetli bir surette hücum etti.

Bu hücum gayet cansiperane olmuş, hatta mazgal deliklerinden kale dâhiline girenler bulunmuştur. Muharebe esnasında biri gelip Gazi Muhammed'e "Kale fotholundu" müjdesini getirdi. Gazi Muhammed ise "Kale fetholunmadı. Belki Allah'ın bir hikmeti zuhur edecektir. Sen doğru bir haber getir" dedi. Muhibir gitti ve kalenin haricinde çarpışmaların devam etmekte olduğunu gördü. Mücahidler çala-satır ilerlemekte iken müthiş bir patlama işitildi. Bir sarsıntıyı müteakip kesif bir dumanın yükseldiği,

³⁴ Arturik: Kelimenin "Eritürk" deşifresi yanlıştır. Doğrusu Arturik'tir. Kumuklar Aruv-Terek (Güzel-Ağa) derler. YN.

ondan sonra da gökyüzünden insan parçalarının yağmada olduğu görüldü.

Gaziler barut deposu civarına gelmişler, Ruslar da barutu ateşleyip 1200 mücahidi havaya uçurmuşlardı. Rahmetullahi aleyhim.

Bunu müteakip Gazi Muhammed üç defa askerini topladı ve adeta boğaz boğaza harp eylediyse de kalenin fethi müyesser olmadı.

Çarpışmalar sırasında bir Rus neferi Gazi Muhammed'i süngülemek istemiş, fakat NurMuhammed Rabtî ismindeki kahramanın darbesiyle yere serilmişti.

Bu vak'adan yirmi gün sonra Şeyh Şamil'in bir oğlu dünyaya gelip Cemaleddin adı verildi.

Altıncı Bab

Endirey Kalesinin Kuşatılması ve Aktaş-Aukh Köyü Savaşı

1246/1831 senesinde ve Tarko vak'asından sonra Aşilta köyünden Abdullah adında bir yiğit, Salatav vilayetinden bir miktar mücahidle gidip Endirey Kalesini kuşattı. Gazi Muhammed de yine bir miktar kahramanla gelip kuşatmaya iştirak eyledi.

Bu sırada Ruslara fazlaca imdat gelmekte olduğu işitilmekle, Gazi Muhammed arkadaşlarını (karar vermekte) serbest bıraktı. Gidenler gitti. Kalanlarla gelen askere mukabelede bulunup bozguna uğratıldı ve Aukh ile Endirey arasında Çumıl/³⁵Çumil /Çumlu denilen müstahkem mevkie çekildi.

Kaledeki Ruslar ile onlara imdada gelenler birleşip Aktaş-Aukh köyü üzerine yürüdüler ve köyü yakmak teşebbüsünde bulundular.

Köy halkından iki kardeş ahaliyi toplayıp müdafaaya kalktı ve ikisi de şehid oldu. Ama Ruslar fena halde bozulup köy kurtuldu.

³⁵ Çumıl/Çumil/Çumlu yerleşimi Endirey ile güneyindeki Aktaş-Aukh arasında yer alan ve ulaşılması zor bir mevkidedir. Endirey'in kuzey tarafında bulunan Rus kalesi Vnezapnaya ile ilgisi yoktur.

Bu kahraman biraderlerin valideleri oğullarının şehadetine sevin-di ve “Keşki kayıp olan oğlum da bulunsaydı ve kardeşleriyle beraber şehid olsaydı” dedi.

Rusların hezimet ve firarını haber alan Gazi Muhammed Çum-lu’daki sığınak yerinden çıkıp arkalarından yetişti ve çoğunu öldürüp kalanlarını Endirey Kalesine kaçmaya mecbur etti. Ruslar birçok eşyadan başka yeni bir topu da bırakmışlardı. Gazi Muhammed bunu ganimetlerle birlikte Çirkey avuluna yolladı. Endirey ahalisiyle havalisinde bulunanları da iki bin kuruşa satın aldığı bir yere nakil ve iskân eyledi. Kendisi de kalkıp evine gitti. Bundan sonra Ruslar mühim bir kuvvetle Kâfir Kumuk’ta top-landılar. Gazi Muhammed de bir miktar mücahidle Kazi Kumuk ve Kura/Kür şehirlerinden geçip Derbent Kalesine gitti ve on beş gün kadar orasını muhasara etti. Lakin fetih müyesser olmadığı cihetle dönüp Çirkey’deki evine geldi.

Bu esnada sûfi şeyhlerinden Şeyh Muhammed al-Yarağî (kuddi-se sirrahu) da müritleriyle beraber Derbent civarındaki Tabasaran kasabasından kalkıp Gazi Muhammed’in yanına geldi ve evvela İrrifili/Erpeli köyünde, müteakiben Çirkey aulunda ikamete baş-ladı.

Yedinci Bab

Kızlar/Kizlyar Kalesine Çapul

1247/1831 yılının güzünde Gazi Muhammed asker topladı ve Çeçen tarafına geçip Kizlyar belde ve kalesine hücum ederek birçok esirler ve ganimet eşyasıyla dönüp geldi.

Lakin onun yokluğu sırasında Ruslar Çirkey üzerine geldiler. Orada bulunan Şeyh Muhammed Efendi, düşmanın çokluğu dolayısıyla ahaliye müdarayı (surete dost görünmeyi) tavsiye etti. Çirkeyliler daha önce ele geçirilmiş olan topu iade ederek sulh yaptılar. Ruslar da Endirey’den intikal eden ahaliyi eski yurtlarına naklettiler.

Şeyh Muhammed Efendi ise bakmakla yükümlü olduğu kimse-leri alıp İhili/İhali köyüne gitti.

Gazi Muhammed köye avdetini müteakip asker toplayarak Kizlyar Kalesi civarındaki Burav/Burnaya Kalesi üzerine gitti.

Bu kale gayet metin olduğu gibi içinde çok sayıda Rus askeri vardı. Ruslar Gazi Muhammed'i gülle ile karşıladılar. Hatta atılan güllelerden birinin rüzgârı Gazi Muhammed'i atından düşürdü.

Adı anılan mücahid (kalenin) sarplığı ve çok sayıda (asker tarafından korunması sebebiyle) bir şey yapılamayacağını anlayıp geri döndüğü sırada Sehl ahalisinden bazıları ile Ruslar ittifak yapıp Ağaç Kalesi'ne gelmişleri.

Kale dâhilinde ise Hamza/Hanzat, Şamil ve İhilli Said gibi reisler vardı.

Şamil kaledeki Gimrililer ile çıkıp Ruslarla muharebeye tutuştu. Biraz sonra arkadaşları kaçışıp kendisi üç beş kişiyle ortada kaldı. Cansiperane bir hücum ile Rusları yarıp kaleye girdi ve dâhilden müdafaaya devam etti.

Ruslar inatla hücum ediyorlar, içerdeki de fevkalâde bir gayretle müdafaada bulunuyorlardı. Hücum edenler iyice telefata verdiler. Ve gece olması üzerine kalenin etrafından çekildiler.

Şamil (kale) dâhilindeki emval ve eşyayı alıp karanlıktan istifade ederek arkadaşlarıyla birlikte kaleden çekilip gitti ve Ruslara ancak boş bir kale bıraktı.

Sekizinci Bab

Gazi Muhammed'in Çeçen Vilayetine Gitmesi

1247/1831 yılının bahar mevsimi idi ki Gazi Muhammed komşuları, yani Gimri ve Çirkey ahalisinden bazıları Ruslara temayül göstermeye başladılar. Gazi Muhammed Çeçen vilayetine gidip ora halkını kendine tabi kılmak ve kabul etmedikleri takdirde muharebede bulunmak fikriyle sefere çıktı ki bu defa Şeyh Muhammed Efendi de kendisiyle beraber idi.

Çeçen'e girdiği gibi birkaç köyü yaktı ve Gudermes denilen mevkide rast geldiği 500 kadar Rus askerini kırıp geçirdi. (Onların) yanlarındaki silah, cephane ve erzakı ganimet olarak ele geçirdi. Bu 500 süvariden ancak üçü kaçıp kurtulabildi³⁶.

³⁶ Bkz: Y. Nevruz. UKTG. Cild 3, s. 184.

Ertesi gün Rusların mühim bir kuvveti zuhur edince mukavemet gösteremeyeceğini anlayıp geri çekildi ve bir gün evvel ele geçirdiği iki adet topu Bayan (Benoy) köyüne gönderdi. Geri çekilmesinden sonra Dikinik³⁷ vadisinin munasip bir yerinde hendekler kazmak ve evler yapmak suretiyle müstahkem bir sığınma yeri vücuda getirdi ki bu işler için tamam bir yaz mevsimi meşgul olmuştu.

Kendisinin dayısı kızı ve Şeyh Şamil'in halası kızı olan bir kadın kadınlardan bazılarıyla Dikinik müstahkem sığınma yerine gelmiş ve Gazi Muhammed'le mülakat eylemişti.

Gazi Muhammed söz arasında:

-“Yakın zamanda sizden ayrılacağım” dedi. Kadınlar ağlaştılar ve:

-“Senden sonra bizim halimiz nice olur?” sualinde bulundular. Gazi Muhammed:

-“Şamil size ikram ve ihsanda kusur etmez” cevabını verdi ve kadınların:

-“Bize riayet hususunda senin gibi ihtimam gösteremez” demelerine karşı da:

-“Ben gördüğüm bir mânâ üzerine söylüyorum. Rüyada bir nehir kenarında bulunuyormuşum. Su üzerinde iki direk yüzüyordu. Bunlardan biri benim, diğeri Şamil'in imiş. Benimki akıp gitti, Şamil'inki kıyıya gelip dışarıya çıktı. Bundan anlıyorum ki ben yakında öleceğim. Şamil yaşayıp benim yerime geçecek” dedi.

Ulemadan Hasan Hüseyin namında bir adam vardı ki Rusya vilayetlerinden hicretle Gazi Muhammed'in yanına gelmiş ve müşarünileyh mücahidin müşaviri olmuş, Şeyh Muhammed Efendi'nin de teveccüh-i mahsusunu kazanmıştı. Çeçen vak'a-

³⁷ Bu tercümede geçen (Dikinik mevkie) Barabanov tercümesinde (Rigun), Aytberov tercümesinde (İrğanay/Argvan) şeklinde geçiyor. Dikinik adı günümüzde kullanılmıyor. Bize göre, Vedenov'dan Argvan'a uzanan sarp vadi üzerinde ve Argvan ile Gimri arasında bir yer olmalıdır. Dolayısıyla Dağıstan'ın Gumbet bölgesinde olduğunu söyleyebiliriz.

sında beraber olup Gazi Muhammed avdet ederken bu adamı oraya bırakmış ve Çeçenlilere va'z ve nasihat icrasına memur eylemişti.

Bu sırada Çeçenlerden biri gelip Gazi Muhammed'e Hasan Hüseyin'in katledilmiş olduğunu söyledi ve sebebi sorulması üzerine:

-“Rusların yanına gidip onlarla beraber Çeçen üzerine gelmişti; biz de yakalayıp öldürdük” cevabını verdi.

Gazi Muhammed “İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn” [=Biz Allah'a aitiz ve O'na döneceğiz³⁸] dedikten ve epeyce bir müddet ağladıktan sonra Şamil'e dönüp “Ben de böyle yapacak olursam, derhal beni de öldürün” tembihinde bulundu³⁹.

Dokuzuncu Bab

Gazi Muhammed'in Şehid ve Şamil'in Mecruh Olması

Dikinik mevkiindeki müstahkem sığınma yeri daha tamam olmamıştı ki Rusyalılar askerlerinden bir miktarını Osmanlı ve İranlı kıyafetine sokup onlarla birlikte Gazi Muhammed'in köyü olan Gimri üzerine geldiler. Yanlarında Cemal ve Said isminde iki namerd de vardı ki biri Çirkeyli sergerde, diğeri Harakanlı bir hoca⁴⁰ olup ikisi de Ruslara satılmışlardı. Gazi Muhammed hemen Gimri'ye gelip müdafaada bulunmak üzere hazırlığa başladı ve köyün patikasını kapatıp arkasında manialar teşkil etti. 1248/1832 yılının 3 Cemaziyelahir pazartesi gecesi Şeyh Şamil bir rüya gördü: Güya bir ev içinde kalmış ve tüfeğiyle tabancası kırılıp bozulmuştu. Düşman evin damına çıkıyor ve tavanı delip içeriye kur-şun atıyordu. Bunun üzerine kendisi dışarı fırlıyor ve düşmanın elinden halas buluyordu.

³⁸ Bakara Sûresi, ayet: 156.

³⁹ Karahlı Tahir İmam Gazi Muhammed'in Çeçenistan seferini anlatırken ayrıntılar üzerinde durmuş, Gazi Muhammed'in Çeçenlerin Millî Azatlık Hareketine katılmaları için yaptığı faaliyetler ve bu seferin devamı olan Vladikafkas-Nazran seferi hakkında bilgi vermiştir. Anılan konuda ayrıntılı bilgi için bkz; Y. Nevruz. UKTG (Umumi Kafkas Tarihine Giriş), cild 3, s. 179-182.

⁴⁰ Harakanlı Said Efendi hakkında Birinci Bab'da bilgi verilmiştir.

Bu gecenin sabahında Ruslar köye hücum ettiler. Gaziler de ikinci vaktine kadar müdafaa eyledilerse de daha ziyade dayanamayıp dağıldılar.

Gazi Muhammed yanında üç beş kişi ile bir eve girip saklanmak istedi. Şamil de kendisini takip ediyordu. Müşarünileyhe (anılan kişiye) hitaben:

-“Sen de bizimle muhasaraya girecek misin?” dedi, bu sözüyle “Senin görülecek birçok işin vardır. Buraya girip de hayatını tehlikeye atma” manasını kast eyledi.

Gazi Muhammed ve Şamil ile yanındakiler o haneye girdiler. Ruslar da gelip evin etrafını kuşattılar ve içerde adam olduğunu anlayınca dama çıkıp içeriye kurşun atmaya başladılar. Hâlbuki oraya fazla miktarda barut saklanmış olduğu cihetle içindekiler için gayet tehlikeli bir yerdi. Dışarıdan kurşun atıldığı gibi içerden de karşılık veriliyordu.

Silahlı çatışma esnasında Şamil’in tüfeği ve tabancası kırılıp bozuldu. Böylece gördüğü rüya aynen zuhur etti. Sadece dışarıya çıkıp düşmandan kurtulması kalmıştı.

Bu sırada Gazi Muhammed dışarıya fırlayıp düşmanın üzerine atılmak için emir verdi. Fakat düşmanın kalabalığından kimse çıkmaya cesaret edemedi.

Gazi Muhammed arkadaşlarının tereddüdünü görünce istiğfar ederek ve tekbir getirerek kılıcını sıyırıp dışarıya fırladı. Teyzezadesi Muhammed Sultan da arkasından atıldı. Şamil geride bulunduğu cihetle “kapının önündekiler çıksın” dedi. Lakin oradakiler kımıldamadılar.

Şamil:

-Bakın, Gazi Muhammed kurtuldu mu yoksa şehid mi oldu? diye sordu.

-Kapının önünde şehid düşmüş, cevabını verdiler.

-Öyle ise onun için ağlamayalım, bilakis⁴¹ gittiği yola gidelim. Şu anda cennet hurileri bizim şehid düşerek gelmemizi bekliyor-

⁴¹ Osmanlıca basılı metinde belki (بلكى) kelimesi var. Bunun yazım hatası olduğunu düşünüyoruz. Cümlelerin gelişine göre bilâkis [بالعكس] olması gerekir. Veyahut: Mütercim (belki) kelimesini (bilakis) anlamında kullanmış da olabilir. *İmam Gazi Muhammed'in şehadet tarihine*

lar. Biraz daha duracak olursak damdan gelen kurşunlarla içerdeki barut ateş alacak ve hepimizi kasıp kavuracak. Kapalı bir yerde ölmektense çıkıp döğüşe döğüşe şehid olalım, dedi.

Arkadaşlarının davranmadığını görünce eteklerini beline (bel kemerine) sıkıştırıp dağarcığını kuşağına bağladı. Kollarını sıgayıp kılıcını eline aldı. “Lâilâhe illallah” diyerek kapıdan dışarıya atıldı.

Sıçradığı esnada sarığı düşüp başı açıldıysa da ehemmiyet vermedi. Karşısına ilk tesadüf eden Rus’un suratına kılıcını indirip çenesini dağıttı. İkincisini de cansız olarak yere serdiği sırada bir üçüncüsü elindeki süngüyü Şamil’in göğsüne sapladı. Şamil bir eliyle süngülü tüfeği tutup göğsünden çıkardı, diğeriyle bir kılıç (darbesi) indirip herifi tepeledi.

İçlerinden üç tanesinin böyle üst üste devrilmesi Rusların gözünü yıldırdı. Şamil’in üzerine saldırmaya değil, önünden savuşmaya başladılar. Omuz omuza oldukları için kurşun da atamıyorlardı.

geline: İmam Gazi Muhammed’in vefatı tarihi hakkında farklı tarihler verilmiştir. Biz bunları mezcedebiliriz: Karahlı Tahir’e göre, Şamil’in rüya gördüğü 3 Cemaziyelahir 1248 tarihi Miladî takvimde 28 Ekim 1832’ye tekabül ediyor. Bu tarihten bir gün sonra Rus taarruzu vuku buluyor ve Gazi Muhammed aynı gün öğleden sonra şehit düşüyor. Bu duruma göre İmam Gazi Muhammed 29 Ekim 1832 günü hayatını kaybetmiştir. Rus kaynaklarına göre de Gimri taarruzu 17 Ekim 1832 günü başlamıştır. Bu takdirde İmamın şehadeti 17 Ekim 1832 gününe tesadüf ediyor (eski Rus takvimi ile yenisi arasında 12-13 günlük farkı düzeltecek olursak: $17+12=29$ Ekim sonucu çıkar). Yerel kaynaklardan Şeyh Nazir ed-Durgelî 1248/1832 yılı Camaziyelahir ayında pazartesi günü ikinci vaktinden sonra; Muradulla Dadayev 3 Cemaziyelevel 1248 (28 Eylül 1832), Şapi Ka-ziyev 17 Ekim 1832 tarihlerini veriyorlar. Rus belgelerinden yararlanan J.F. Baddeley taarruzu 17 Ekin’de başladığını kaydediyor. Moşe Gam-mer ise isabetli bir şekilde 29 Ekim tarihini veriyor. Bunlardan Bad-deley ile Kaziyeve’in verdikleri 17 Ekim tarihi eski Rus takvimine göre omalıdır. 17 rakamına 12-13 gün eklenirse 29-30 Ekim tarihi çıkar. Bu duruma göre Karahlı Tahir, Baddeley, Kaziyeve ve Gammer’in verdikleri tarihler örtüşüyor. Kesin tarihin Miladî **29 Ekim 1832** olduğunu söyleyebiliriz.

Aralarından -Uluhan- namında biri Şamil'in üzerine tüfeğini boşaltsa da isabet ettiremedi. Şamil de onun üstüne yürüyüp birkaç defa kılıçla vurdu. Herif kaputuyla darbelere mani olmaya çalıştı. Lakin ölümcül şekilde yaralandı. Bilahare ölüp ölmediği tahkik olunamadı.

Rus neferlerinden biri de büyük bir taş atıp Şamil'in köprücük kemiğini kırdı. Fakat o yaralı aslan tahammül edip zaaf göstermedi. Etrafına hücumlar ederek kendine yol açmak istedi. Bu esnada kulağına (İsm-i Celal-"Allah!") avazı aksetti. Dönüp baktı-ğında mahsur kalan arkadaşlarından olan müezzin⁴² "Allah Allah!" diyerek Rusları devirip düşürerek yanına geliyor.

İki kahraman birleşince muhasara hattını yardılar ve kendilerini düşman eline düşmekten kurtardılar. Çirkey tarafına doğru giderlerken arkalarından birçok kurşun atıldıysa da Allah'ın koruması sayesinde hiç biri isabet etmedi.

Güvenli yola çıktıktan sonra Şamil kılıcını taşıyamayacak derecede güçsüz düştüğü cihetle (onu) arkadaşına verdi ve bir kaya dibine gizlenip ölümü beklemeye başladı. Arkadaşı ise Şamil'in ısrarına rağmen yanından ayrılmıyor ve o mücahid-i yekta'yı (eşi benzeri olmayan mücahidi) yalnız başına bırakmak istemiyordu. Şamil henüz güneşin batmamış olduğunu görünce ikinci namazını eda etmediğini hatırladı ve oturduğu yerde ima ile kılmaya başladı. İkinci rekâtı ikmal ettiği sırada ağzından kan boşaldı ve bunu takiben vücuduna bir hafiflik geldi.

Ortalık kararınca kadar orada oturdular. Sonra dağın tepesine çıkıp gecelediler.

Hava çok soğuktu. Şamil'in başı açık olduğu gibi omuzu kırık, göğsü yaralı, üstü başı kana bulanmıştı. O ise şu halinden şikâyet değil şükrediyordu.

Ertesi gün müezzinin haber vermesi üzerine bir at getirdiler ve Şeyh Şamil'i bindirip ailesinin yanına götürdüler.

⁴² Gimri Mescidi müezzini Muhammed Ali.

Rus askerleri Gimri köyünde bir hafta kadar kaldılar ve Gazi Muhammed'in naşını alıp Tarko şehrine götürdüler. Çünkü Hoca Said Efendi denilen herif:

“Gazi Muhammed'in buraya defnine müsaade etmeyin. Çünkü müridleri ziyaret kastıyla gelip toplanırlar da yeni bir fitne çıkarırlar” diye akıl vermişti.

Tarko'daki Gazi Muhammed'in naşı karakolların muhafazası altında bir müddet kaldı ve ahaliye gösterildi. Sonra kaldırılıp bir yere defnedildi. Uzun zaman sonra Şeyh Şamil Tarko'yu işgal edince Gazi Muhammed'in naşını defnedildiği yerden çıkartıp Gimri köyüne naklettirdi ve üzerine türbe inşa ettirdi. Rahmetullahi aleyhüma.

Rus tarihlerinin zaptına göre, Gazi Muhammed'in katletmiş olduğu Rusların miktarı sekiz bin neferdir. Gazavat müddeti ise ancak üç sene idi. Zira 1242/1826'da ortaya çıkarak 1245/ 1829'da cihada/gazavata başlamış ve 1248/1832 tarihinde şehid olmuştur.

Şeyh Şamil evlat ve ıyaliyle Ansal/Untsukul köyüne giderek orada ıstırabının şiddetinden 20 gün kadar uyuyamadı. Sonra bir cerrah gelip vücudunu muşambaya sarınca rahat ederek 24 saatlik derin bir uykuya daldı⁴³. Gözünü açtığı vakit ilk sözü: “Öğle namazını kıldım mı?” suali idi.

Hulasa: Cemaziyel-Ahire'nin üçüncü gününden Şaban'ın sonlarına kadar üç ay yatağa mahkûm olduktan sonra yaraları iyileşerek ayağa kalktı ve Balkun/Balakhan köyünde oturan Şeyh Muhammed Yerâğî [kuddise-sirrah-ul aziz (ks)]'in ziyaretine gitti.

Onuncu Bâb

Gazi Muhammed'in Vefatından Sonra Şeyh Şamil'in Gimri Ahalişiyle Bazı Vakaları

Şey Şamil Balakhan köyünde birkaç gün kalıp Ramazan ayının ilk günü Gimri'ye geldi ve abdest tazelemek için mescidin havu-

⁴³ Şamil'in ağır yaralanması ve tedavisi hakkında aydınlatıcı bilgi için bkz. UKTG. C. 3, s. 191 ve 197.

zuna doğru gitti. Yol üstünde birkaç kadın açık-saçık oturmuş yün eğiriyorlardı.

Şamil bunları görünce:

-Galiba bu hayâsızlar Gazi Muhammed'in ölmesiyle şeriatın ortadan kalktığını sanıyorlar, diyerek yürüdü ve geri dönüşüne kadar oradan kalkıp savuşacaklarını zannetti. Dönüşte baktı ki o kadınlarla beraber donu-gömleği olmayan ihtiyar bir adam da orada oturuyor.

-Yabancı kadınlarla oturmaya şeriat izin veriyor mu? diyerek ihtiyarın elindeki değneği çekti. Sarsıntıdan (yere) yuvarlanan adamın avret yeri açıldı.

Şeyh Şamil aldığı değnekle kadınları döğmek istedi. Bir tane-sinden kalanları kaçtılar. İnat edip duran da birkaç değnek yedikten sonra: "Beni öldürdüler!" diye bağıra bağıra evine kaçtı. Dayak yiyen kadının oğlu kadıya gidip Şamil'i şikâyet etti. Bu kadı Haribolu Muhammed oğlu Hasan namında biri idi ki Gazi Muhammed merhum: "Şeriat dinullahtır, fakat bana mahsus değildir; emri mâruf ve nehy-i münker (şeriata uygun olanı emretmek, aykırı olanı da men etmek) hususunda sen de bana yardım et ki kara kalk yolunu sapıtmasın" diyerek ellerini öpmüş, lakin o (taş kafalı) bundan etkilenmemiş, nasihat almamıştı⁴⁴.

Şikâyet hadisesi üzerine bir muhzır/celp edici gelip:

-Sen hâkimin izni olmadan kötülükten men etmişsin. Bu caiz olmadığından tazir/tecziye (cezalandırma) için kadı seni istiyor, diye Şamil'i davet etti.

O da kalkıp gitti. Kadı yirmi değnek vurulmasına hükmetti. Darb esnasında Şamil göğsünden bir şey aktığını hissetti. Eliyle dokunup yarasından kan gelmekte olduğunu anladı ve darb görevini yapan kişiye:

⁴⁴ İfadenin aslı: "Lakin bu yadigâr, müteessir mütenassih olmamıştı" şeklindedir. Buradaki (yadigâr) kelimesinin mecâzi anlamda kullanıldığını, muhtemelen (eski kafalı, taş kafalı, fosil kafalı) anlamı taşıdığını sanıyoruz. Anılan eseri daha önce sadeleştiren yazarlar bu hususta bir açıklama yapmamışlardır.

-Göğsümdeki yaranın açılmasına sebep oldun. Bu yüzden sana tazminat lazım geldi, dedi. O da:

-Biz onu savuşmuş sanıyorduk. İyi olmadığını bilseydik vur-mazdık” cevabını verdi.

O gün Cuma idi. Şeyh Şamil Cuma’da müsaade alarak söze başladı ve hâkimin izni olmadan her Müslümanın kötülüğü men etmesinin lüzumunu kanıtladı. Sonra da:

-Cenab-ı Kibriya’ya kasem ederim ki yaşadığım sürece emr-i mâruf ve nehy-i münkerden vaz geçmeyeceğim. Ahiret sevabına tâlip olan bana yardım etsin. Şeriat hilafına harekette bulunan da bizden göreceğine hazırlansın, dedi. Bu söz hazır bulunanlardan (bilerek) şeriate ve (İslam) fikhına uygun kareket edenleri hoşnûd etti. Muhalif olanlar ise korkudan seslerini çıkaramadılar. Şeyh Şamil namazdan sonra Ansal/Untsukul köyüne giderek Ramazan’ı şerifi orada çıkardı ve bayram gecesi Gimri’deki evine döndü.

O gece Sabaha karşı gusl etmek üzere caminin yanındaki büyük hamama giderken birtakım fâsıkların ateş yakıp etrafında davul çalıp oynadıklarını gördü. Herifler bir taraftan hora tepiyorlar, bir taraftan Şeyh Şamil ile takipçileri hakkında çirkin sözlerle sövüyorlar ve “yarın bayram günü içeceğiz, neşeleneceğiz, çalıp oynayacağız. Bakalım müridler nasıl hakaret görecekler?” diyor-lardı.

Şey Şamil bu hali görünce geri dönmek istedi. Sonra da bu Din’in men ettiği şeyleri görüp ses çıkarmazsam îman zayıflığı göster-miş olurum, düşüncesiyle kamasını çekip heriflerin ortasına atıldı ve “Söylediğiniz sözlerdem naksadınız nedir? Allah’ın inayetiyle kimin galebe çalacağı ve kimin mağlup olacağını görürsünüz” dedi. Oyuncular bu cesur harekete karşı koyama-dılar. Davullarını bırakıp hep birden kaçtılar.

Şey Şamil davulun derisini yırttı ve kasnağını kırıp kaçanların arkasından attıktan sonra evine geldi.

Evine bitişik bir ev vardı ki onu Şeyh Muhammed Yerağî için satın almıştı. Fakat Şeyh Hazretlerinin Balakhan köyüne gitmesi sebe-biyle o evde bir münafık oturuyordu. Bu adam Ruslar Gimri’ye geldikleri sırada önlerine düşüp yol göstermiş delaleti-

nin/klavuzluğunun karşılığı olarak General tarafından Gimri'ye müdir tayin edilmişti.

Geceki oyuncular sabahleyin müdirin evine gidip Şamil'den şikâyetle bulundular ve:

-Sahur ilanı için kadının emriyle yapılmış olan davulu kırdı. Söyle de tazmin etsin, dediler.

Bir taraftan da köyün yaşlıları Şamil'in kapısı önüne gelip:

-Sen bir fitneyi bastırarak yerde, hiç yoktan fitne çıkarmak istiyorsun, diye söylendiler.

Şey Şamil:

-Müdirin yanına gidin, ben de gelirim, dedi ve onların peşinden kendi de kalkıp gitti. Oyuncuları ne halde bulduğunu ve onların neler söylemekte olduğunu anlattıktan sonra:

-Ben nehy-i münkerden vazgeçmem, yapayalnız kalsam da şeriatı korumak için harb etmekten geri durmam. İsteyen benimle beraber olsun, dileyen muhalif tarafa geçsin, dedi.

Sonra bayram namazı için mescidi şerife gidildi. Şey Şamil orada da:

-Gazi Muhammed'in ölümüyle şeriat zayıfladı mı sanıyorsunuz? Vallah-ul azim merhumun yolundan bir parmak geri kalmam, belki bir adım ileri gitmeye çalışırım. Şeriat düşmanı olanlar benimle çarpışmaya hazırlansın. Bilirsiniz ki Gazi Muhammed'in ilmi fazla idi. Lakin benim kavim ve kabilem kalabalıktır, deyincede dini bütün Müslümanlar onun tarafını iltizam ettiler. Muhalefet göstermek isteyenler de başlarını eğip seslerini kesmeye mecbur oldular.

Köy müdiri de bir iş bahane ederek savuşup Ruslara iltica etti.

Bu yılın (1248) Zilkadesi içinde (Nisan 1832) Şeyh Şamil'in bir oğlu doğup (Muhammed) adı verildi.

Maksad-ı Sâni

Gazi Muhammed'in şehadetinden sonra Avar vilayetindeki eşraf ve ulema Hamza isminde bir mücahidi Gazi merhumun halifesi tayin ettiler. O da yanına ulema ve müridin ve mücahidinden bir kısmını alıp nahiye nahiye, köy köy dolaşmaya ve şeriata uymanın şart olduğu hakkında nasihatler vermeye başladı.

Biraz gezip dolaştıktan sonra sadece nasihatın işe yaramadığını, biraz da sertlik ve şiddet gösterilmesinin gerekli olduğunu anladı. Rikkun⁴⁵ köyünde bid'ad ehlinden (İslam'ın naslarını kendi düşüncelerine göre yorumlayanlar) birkaç kişiyi tutup ölümle cezalandırdı ve bir süre orada ikamet edip çevre yerleşimlerden mücahid topladı.

Oldukça bir kalabalıkla oradan kalkıp Untsukul'a geldi ve köyden uzakça bir mevkie kondu.

⁴⁵ Rikkun [رِقْن] kelimesinin basılı Osmanlıca metindeki imlasında: (ر) nin altında esre, üzerinde üstün var; (ق)ın üzerinde sette ve ötürü var; (ن) un üzerinde ise cezim görülüyor. Bu duruma göre söz konusu kelimeyi (Rikkun) veya (Rakkun) okuyabiliriz. Biz bununla yetinmedik, Rus Arabiyatçı Barabanov'un aynı eserin bir başka Arapça el yazma nüshadan yapılan tercümesine baktık. Orada (Ригун=Rigun) şeklinde okunduğunu tespit ettik. Dağıstanlı Arabiyatçı Aytberov'un tercümesinde ise (Ирганай=İrganay) kelimesi geçmektedir. Bundan anlaşıldığına göre (İrganay) ismi ile (Rigun) ismi aynı köyün farklı iki imi olmalı. Hunzakh hadisesinde de aynı isimlendirmelerle karşılaşacağız. Sonuç: Şekivî-Tahirî'l Mevlevî tercemesi ile Barabanov'un tercemesi örtüşüyor. Kelime her dört formda da (Rikkun- Rakkun- Rigun-Ragun) okunabilir. Bize göre Avar Dili damaktan gelen seslerin hâkim olduğu bir dağlı dili olduğu için (Rakkun veya Ragun) şeklinde okunması daha isabetli gibi görünmektedir.

Bu seferde Şeyh Şamil de olduğu cihetle anılan kişiyi 12 mücahidle köye gönderdi. Şeyh ve arkadaşları köyün kenarına geldiklerinde ahaliden bazıları çıkıp bunları davet ettiler ve:

-Ne emrederseniz semi'na ve ata'na (işittik ve itaat ettik), dediler. Lakin Kibid Hacıyav⁴⁶ isminde bir adam geldi ve vaki olan dave-tin bir hile olduğunu bildirdi.

Şeyh⁴⁷ Şamil “Rehin almadıkça sizden emin olamam ve köyünüze giremem” dedi. 60 tümen⁴⁸ rehin verip teslimiyet ve itaat gös-terdiler.

Sonra Hamza⁴⁹ tarafından biri gelip Şamil'in maiyetiyle Muşul köyü üzerine gitmesi ve ora naibi İhilli Said'i dinlemeyen ahaliyi

⁴⁶ Avarcada Kibid adı Kebed veya Kabed şeklinde telaffuz edilir: Kebed Khaciyav veya Kabed Khaciyav. Türkçeye (Hacıların Kebed) diye aktarabiliriz.

⁴⁷ Şamil isminin önüne (şeyh) sıfatını eklemek Osmanlı Türkiye'sinde (ve günümüzde de) vaz geçilmez bir alışkanlık haline getirilmiştir. Kafkasya'da, Rusya'da ve diğer yabancı ülkelerde (İmam) ünvanı kullanılır. (Şeyh) sıfatına nadiren rastlanır. Şamil her şeyden önce siyasi bir liderdir. Tarikat şeyhi olmadığı gibi dinî şey de değildir. Türk yazarlarının buna dikkat etmeleri gerekir. Tahir'ül Mevlevi de orijinal metinde (şeyh) sıfatı kullanılmadığı halde Türkiye'deki alışkanlıkla Şamil adını hep (Şeyh Şamil) şeklinde yazmıştır; bu doğru bir yaklaşım değildir, Şamil'i yüceltmez. Onun temel sıfatı ve makam ünvanı (İmam)dır, yani devlet reisidir. Türkiye'de bu inceliği kavrayamayan yazarlar ve insanlar (şeyh) ünvanıyla Şamil'i yücelttiklerini sanırken küçültüklerinin farkında değildirler. Biz bu sahifeden itibaren sadece Şamil ismini kullanacağız. İmam seçildikten sonra da (İmam) ünvanını öne çıkaracağız. Aslında Osmanlı bürokrasisi Rusya'dan çekinildiği için (İmam) ünvanını kullanmıyordu. Bu takdirde Şamil'in (İmamat Devletini tanıma) durumu ortaya çıkabilirdi.

⁴⁸ Kafkasya'da Rus işgalinden önce para birimi olarak (Tümen) ve (Som) kullanılırdı. Som: Lira, Ruble, Riyal gibi temel para birimini ifade ederdi. Tümen ise 10 Som'a tekabül ederdi. Günümüzde dahi Rubleyi (Som) olarak isimlendirenler çoktur.

⁴⁹ Kafkaslar nezdinde (Hamza) ismi (Hamzat veya Hamzat-Bek) şeklinde telaffuz edilir. Ruslar ve yabancılar da bu şekilde söyler ve yazarlar. En doğrusu: İmam Hamzat veya İmam Hamzat-Bek'tir. Literatüre de bu şekilde geçmiştir. Biz de (Hamzat) formunu kullanacağız. Tahir-

cezalandırması hakkında emir verdi. Şamil de derhal yola çıktı. Uruta (Orota) köyüne yaklaştıklarında Aradirik (Haradirik) köyünden biri geldi ve Huzahlıların kendi köylerini vurmak için geldiklerini söyleyip yardım talebinde bulundu.

Şamil, refakatçileri ve Uruta köyünden aldığı bazı yardımcı ile Haradirik'e geldi. Hunzahlılar bunları taşa tutmak suretiyle kaçır-mak istedilerse de sonunda kendileri firar etmek zorunda kaldılar. Şamil birkaçını idam edip ellerindeki malları ganimet olarak aldı. O sırada Hamzat⁵⁰ da gelip Şamil'e katıldı. Birlikte yola çıkıp Kindilal (Kindalal) nahiyelerini dolaştılar ve Untsukullu Kadı Şaban ile yanındaki adamları kuşattılar. Kadı Şaban gelip Hamzat'a teslim oldu. O da kadıyı affettikten sonra Gergebil köyü ileri gelenlerini tutup Huzal (Hotsatl) köyüne gönderdi ve orada hapsettirdi.

Ondan sonra Kuruta Vadisine geldi. Kurutalılar: "Ne emreder-seniz dinleyeceğiz, lâkin köyümüze girmeyiniz" dediler.

Hamzat bu teklifi kabul ederek o köye girmede. Hakal (Golotl/Holotl) köyüne gidip savaştı ve galip geldi. Sonra da Tilik (Teletl) köyüne uğrayıp ileri gelenleriyle Çupan isimli reislerini Gimri Mahpushanesine yolladı.

Birinci Bâb

Ruguca Vak'ası

Hamzat ile kendisine tabi olanlar Ruguca Dağı civarındaki Andilal⁵¹ (Andalal) köyüne gittiler. Köylüler bunlara karşı koymak ve savaşmak için dağın üstünde toplanıp yolu kestiler. Fakat Hamzat şiddetle hücumla geçince epeyce kayıp vererek hezimele

ül Mevlevi metnini sadeleştirip yayıma hazırlayanlardan sadece Tarık Cemal Kutlu bu inceliğin farkında olduğı için (Hamzat) şeklini tercih ettiğı gibi (Şeyh Şamil) yerine de doğru olarak (İmam Şamil) adını kullanmıştır.

⁵⁰ Hamza hakkında Gazi Muhammed merhum imada bulunmuş ve "Benim halifem size şiddet gösterse gerektir" demişti (Tahir'ül Mevlevi'nin dipnotu).

⁵¹ Şimdiki Gunip ilçesinin batısındaki köylerden oluşan nahiye.

uğradılar. Hücuma geçenler köye girdiler. Sultanav adındaki köy ağası, müstahkem ikametgâhında saklandı. Bilahare Şamil'in tedbiriyle dışarı çıkarılıp Gimri mahpushanesine gönderildi. Hamzat Andalal ahalisinden şeriat hükümlerine riayet edeceklerine dair rehin aldıktan sonra Hid⁵² (Hidatl) köyüne giti. Oradan da aynı şekilde rehin alıp Şamil'i Karah⁵³ köyüne yolladı. Kendisi de Bakulal tarafına gitti.

İkinci Bâb

Hunzah Reislerinin Katli

Şamil Karakh'tan Hidatl (Hid) köyüne gelip Hamzat ile görüştü. Kindalal'a gidip oranın mücahidleriyle Hunzah üzerine yürütmesi emrini aldı ve kararlaştırılan günde Hunzah toprağına gelip Hamzat ile buluştu. Hunzahlıları Şeriat-ı Muhammediye ahkâmına tabi kılmak için 15 gün kadar beklenildi. Mücahidlerden bazıları açlık ve rahatsızlık dolayısıyla bırakıp çekilmek istediler. Fakat Şamil'in va'z ve nasihatiyle sabır ve sebat ettiler.

Bahu-Bike'nin oğlu Bulaç'ın rehin olarak Hamzat'a teslimi ile sulh yapıldı ve rehin alınan Bulaç, Haraçi köyüne gönderildi. Bundan sonra Bahu-Bike'nin diğer oğulları Nutsal Han ve Umma Han ile ileri gelenlerden 200 kişi gelip Hamzat ile toplaştılar. O sırada Şamil "Biz buraya iki şerir katilden başkasının katli kastıyla gelmedik. Onlardan biri Tsudaharlı Buğa, diğeri Tanuslu Mallaçi'dir" dedi.

Biraz sonra Ahburid (Ahberdi) namında biri gelip Şamil'e sokuldu ve Bahu-Bike'nin selamıyla beraber "Hamzat Şamil'in sözünden çıkmaz; ya onu buradan götürsün yahut kendisi ondan ayrıl-sın. Bu ikiden birini yapacak olursa iki yüz Tümen (2000 Ruble)

⁵² Bugünkü Urada, Tidip, Hotoda köylerinin bulunduğu nahiye.

⁵³ Karah: XIX. yy'da "Karah Özgür Topluluğu"nın yaşadığı yer bugünkü Hepda ilçesinin bulunduğu yerde idi. Karah diye belli bir yerleşim yeri yoktur. Karah, aynı adı taşıyan Özgür Topluluğun nüfusunun yaşadığı yerin adıdır. Coğrafi olarak Hunzah'ın güneyinde ve Teletl'in batısında yer alır. Muhammed Tahir el-Karahî, Karah bölgesinin Tsulda köyünde doğmuştur. Bugünkü haritalarda Karah'ın adı geçmiyor.

veririm” dediğini gizlice ilettiler. Şamil bu haberi Hamzat’a bildirdi. O da: “Anlaşılan Hunzarluların bağlılığı samimi değil; gerçek durumun meydana çıkması için katilleri iste” dedi.

Şamil de o iki katili istedi. Bahaneler bulup vermediler. “Hizmetçilerinizden biri bir kısrağı çalmış, sahibine geri versin” dedi. Dinlemediler.

“Korunma amaçlı yaptığınız kaleler yıkılınca kadar Nutsal Han ile Umma Han (Umar Han) ve filan filan benim yanımda kalsınlar” diye Hamzat teklifte bulundu. Onu da kabul etmeyip gitmeye kalkıştılar. Hamzat’ın arkadaşları bunların geri dönmelerine mâni olunca içlerinden Mirza Hacıyav adında bir âlim silaha davranıp “Ey Hunzah gençleri! Hamzat ile arkadaşlarını öldürün!” diye mukateleye başladı.

Hamzatlılar da karşılık verdiler. Müsademe (silahlı çatışma) sonunda Bahu-Bike’nin oğullarıyla NurMuhammed Kadı, Mirza Hacıyav, Kadı Hasan bin Muhammed el-Harbekî ve saire katledilip Hunzah reislerinden meşhur bir kimse kalmadı. Beri taraftan da Hamzat’ın kardeşi Murad-Bek, amcazadesi Çupan, Molla oğlu Sule (?)⁵⁴ Muhammed el-Rikunî, Gimrili Muhammed Ali ve saire

⁵⁴ Osmanlıca metindeki ملا اوغلى صل محمد الركنى (Molla oğlu Sule Muhammed el-Rikunî) ifadesinde iki hata var:

Birincisi, hiçbir anlam taşımayan (Sule) kelimesinin doğrusu (يصول)=Yasul’dur. Ancak (يصول) kelimesinde (ي) ve (و) harfleri (dizgi sırasında) düştüğü için (صل) şeklinde anlamsız bir kelime ortaya çıkmıştır. Bu durum, konu hakkında bilgisi olmayanları şaşırtmaktadır. Kitabı sadeleştiren yazarlar da fazlalık teşkil eden ve yanlış dizilen kelimeyi (Tsull-Sula-Sule) şeklinde anlamsız kelimelerle deşifre etmişlerdir. Kelimenin doğru deşifresi: (يصول)=Yasul’dur. Anılan ifadenin doğru okunuşu da şöyledir: Molla Oğlu Yasul Muhammed el-Rikunî. *İkinci hataya gelince*, Avarca (yasul) kelimesi (oğul) demektir ve aynı anlama gelen iki kelime yan yana dizilmiştir: (Bab-ı Âli Kapsı) gibi bir durum söz konusu. Bunlardan birinin cümleden çıkartılması gerekirdi. Muhtemelen bu hatayı Mütercim el-Şekivî yapmış, El-Mevlevî de

maktul düřtüler⁵⁵. Bundan sonra Hamzat, şamil ile beraber kendi memleketi olan Huzal (Hotsatl) köyüne geldi.

Ertesi gün şamil Hamzat'ın yanına gelip "Artık siz burada Emirlik Makamında bulunun. Ben sizin adınıza şer'i şerifin ahkâmıyla beraber emirlerinizi yerine getiririm. İhilli Said ve Karatalı Gazi-yav ile Kabed Muhammed ve Karahlı Abdurrahman kendi cihetlerinde sizin adınıza emr-i ma'ruf ve nehy-i münker eylesinler" dedi.

Hamzat bu teklifi güzel buldu ve kabul etti. şamil'in on kişi ile gidip Bahu-Bike'nin Guncuk (Geniçutl/Kiniçuk) denilen mevki-deki mallarını ve eşyasını getirmesini emretti. şamil Geniçutl'a gittiyse de bir şey bulamadı. Fakat ahaliyi tehdit edince yedi-sekiz arabalık eşya hâsıl oldu ve bunları alıp Hotsatl'a getirdi.

Geri döndüğünde ulema ve rüesa (reisler)in Hamzat'ın yanında toplanıp müzakere halinde olduklarını gördü. Bunlar "Hamzat'ın Hunzah'ta oturmasının ve (ülkeyi) buradan yönetmesinin uygun olacağını" söylüyorlardı. Hamzat da bu fikri muvafık bulup (Hunzah'a) hareket etmek üzereydi.

Sonunda Hamzat'ın Hunzah'a gitmesine ve getirilen eşyanın iadesine karar verildi. Hamzat ile şamil Hunzah'a gittiler ve sağ kaldıkça fitnesi bitmeyecek olan Bahu-Bike ile reislerden Surhay Han'ı idam ettirdiler.

şamil'in asıl kendi arkadaşlarının üzerindeki elbiseler eskimiş, hatta bazıları parçalanmıştı. Çünkü evlerden ve köylerden çıkalı üç aydan ziyade olmuştu. Bunlar hallerinden şikâyet ettiler. şamil de arkadaşlarına yeni elbise veya yama olacak birkaç parça şey verilmesi için Hamzat'a müracaatta bulundu. Fakat Hamzat bu talebe ret cevabı verdi. Fesübhanallah!

olduğu gibi nakletmiştir. Matbaa mürettibi ise () ve () harflerini düşürünce ortaya anlamsız bir kelime çıkmıştır: صل (Sule). şimdi de mezkûr ifadenin doğrusunu yazalım: Molla-yasul Muhammed el-Rikunî veya (= Molla-oğlu Muhammed el-Rikuni).

⁵⁵ Gimrili Muhammed Ali, Gimri Muharebesinde şamil ile birlikte sağ kurtulan Gimri Mescidi müezzindir. Takdir-i İlahi.

Bundan sonra Şamil ve arkadaşları köylerine gittiler. Yolculuk sırasında Şamil dedi ki “Hamzat bir sene daha yaşarsa bizim için pek hayırlı olacaktır. Lakin herkesi kızdıracak hareketlerde bulunduğumuz için muammer (uzun ömürlü) olacağını ümit etmiyorum”⁵⁶.

Bu hadiseden sonra Tarkolu Muhaş (Alumhaş/Alumkaç) adında biri Şamil ile görüşüp Hunzahlılar Hamzat’ın yanına gelmeden evvel müşarünileyh ile Şamil’in ve İhalili Said’in katli için üçer kişi tayin etmişlerse de eylemin tersine döndüğünü haber verdi. [Burada karışık bir ifade var, doğru olarak şöyle ifade edebiliriz: Tarkolu Muhaş (Alumhaş/Alumkaç) adında biri Şamil ile görüşüp şu haberi verdi: Hunzahlılar (Hamzat Huzal’dan Hunzah’a dönmeden önce) Hamzat, Şamil ve İhalili Said’i katletmek için üçer kişi belirledilerse de işleri tersine dönmüştür]⁵⁷. Bu sırada Hamzat Hunzah Mescidini geişletmiş ve tamir ettirmiştir.

Üçüncü Bâb

Hamzat’ın Saltı Köyüne Çıkışı ve Hunzah’ta Şehid Olması

Hamzat Şamil’e bir adam gönderip (Saltı cihetine gideceğini), Gimri’den hareketle Kuppa üzerinden Tsudahar’a gitmesini ve kendisini orada beklemesini bildirdi⁵⁸.

⁵⁶ Bu sözlerin Şamil tarafından söylendiğini ihtiyatla karşılamak lazım. Zira zımnın de olsa Hamzat’ı askerlerin huzurunda tenkid etme durumu söz konusu. Aynı şekilde “Hamzat bir sene daha yaşarsa bizim için pek hayırlı olacak... muammer olacağını ümit etmiyorum” ne demek? Şamil daha o günlerde İmam’a suikast yapılacağını biliyor muydu? Burada tercüme hatası vardır, diye düşünüyoruz. Zaten Barabanov ve Aytberov’un tercümelerinde şu ifadeye yer verilmiştir: “Hunzahlıların, kendilerine yaptıklarımızı unutmaları için Hamzat’ın bir yıl Hunzah’ı terk etmesi iyi olacaktır. Zira biz onları çok öfkeliendirecek hareketlerde bulunduk”.

⁵⁷ Barabanov ve Aytberov’un tercümelerinde *Alumkaç* isimli kişinin Tarko Şamhalının akrabası ve elçisi olduğu kayda geçmiştir.

⁵⁸ Mütercim burada (Saltı’dan söz etmediği için) Hamzat’ın maksadı açıkça anlaşılmıyor. Biz de parantez içindeki ifadeyle bu eksikli gidermeyi uygun bulduk.

Şamil aldığı emir mucibince (mücahit) arkadaşlarıyla yola çıkıp Gergebil Meydanına konduve üç gün kadar Ansal (Untsukul) ve Hirik (Harakh) mücahidlerinin gelmesini bekledi. Sonra Kuppa köyüne gidip orada Hamzat'ın Tsudahar'da çatışmaya girişerek yenildiğini öğrendi⁵⁹. Ansallıların reisi durumunda olan Ansal Kadısına: “Şu hal sizin gecikmenizden ileri geldi” diyerek geri döndü. Hamzat da Huzal (Hotsatl) köyüne gidip birçok tüfek satın aldı. Oradan Hunzah'a geçti ve ahaliyi toplayıp bir ay kadar onları kazanmaya çalıştı. Hâlbuki Hunzahlılar Hamzat'ı Cuma namazına giderken öldürmek için müzakere ediyorlardı. Bu müzakereyi işiten Hacı Yasul Muhammed adında biri Hamzat'a gelip duyduklarını söyledi. Fakat Hamzat buna ehemmiyet vermediği ve Cuma namazına tedbirsiz çıktığı cihetle Hacı Yasul Muhammed silahlanıp Hamzat'ın yanında yürümeye başladı. Mescide yaklaştıklarında birkaç kişi birden hücum edip Hamzat'ı öldürdüler. Hacı Muhammed Hamzat'ın katilini devirdi ise de onu da öldürdüler. Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'un. Hamzat'ı katleden (kişi) meşhur Hacı Murat'ın biraderi, Hacı Muhammed'i öldüren de (Hacı Murat'ın) kendisi idi derler. Hamzat'ın imamlığı bir buçuk yıl sürmüş ve 1250 yılı sonunda hitam bulmuştu⁶⁰. Merhumun şehadetinden sonra İhilli Said: “Bahu-Bike'nin oğlu Bulaç sağ kaldıkça fitne eksik olmayacaktır” diye haber gönderdi. Şamil de bunu (o günkü) hale uygun bulup iki adam göndererek Bulaç'ı nehre attırdı.

⁵⁹ Gergebil ile Tsudahar'ın arası (Kuzey-Güney istikametinde) takriben 30 km dir. Kuppa köyü de her iki beldenin ortasına yakın bir yerdedir. Bu duruma göre Hamzat Tsudahar'da muharebe ederken Şamil'in 15 km Kuzeyde birliklerinin toplanmasını beklediği anlaşılmaktadır. Sonunda Şamil geldiği yoldan Gimri'ye dönerken, Hamzat aynı yolun Güneyindeki bir başka yoldan Hotsatl'a intikal etmiştir.

⁶⁰ Suikast tarihinin 19 Eylül 1834 Cuma gününe rastladığı hakkında kaynaklar arasında ittifak vardır. İmam Hamzat'a düzenlenen suikast hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Nevruz. UKTG. C. 3, s. 218-223.

Üçüncü Maksat

Şamil'in İmamlığının Başlangıcı ve Bazı Vak'alar

Şehid Hamzat kuddise sirrahu hayatta iken “Benden sonra hilafet ve riyaset Şamil’indir” demesi sebebiyle şehadetini müteakip ulemadan bazıları Şamil’e biat etmek istedilerse de kendisi geride durdu. Lakin mevcut vaziyetin zorlaması yüzünden kabule mecbur oldu. Ruguca beldesinin reisi olup Gimri’de mahpus bulunan Sultanav namındaki adamı idam ettirdikten sonra kalkıp Untsukul’a gitti. Ahalisine nasihatler verip iyiliği emreden, kötülüğü men eden bir hal içinde olmalarını tavsiye etti. Untsukullular sureta itaat edip birlikte gazavata çıktılar. Fakat Şamil’in evinin bulunduğu Gimri’ye gelip girmeleri için Ruslara gizlice haber yolladılar.

Şamil Untsukul’a giderken biri feryad ederek gelip Rusların Gimri’ye girdiklerini bildirdi. Şamil hemen geri dönüp köye geldi ve Gimri ile Untsukul arasındaki nehir (Avar-koysu) üzerinde bulunan köprünün yıkılmış olduğunu görünce on beş kadar mücahid arkadaşıyla suya atladı. Karşı tarafa geçerek takımını ikiye ayırdı. Bir kısmını kendi alıp bir taraftan, bir kısmını da Çirkeyli Racabil Muhammed ile Gimrili İbrahm’in oğlu Hüseyin alıp diğer taraftan düşmanın yanlarından saldırıya geçtiler. Rusların çoğunu, hatta zabitlerini katledip kılıçtan kurtulanlarını da kaçırmaya mecbur ettiler. İçlerinden sadece Aşıltalı bir mücahid şehid oldu.

Ruslar Gimri'ye geldikleri vakit etraftaki ağaçları kesmişler ve bostanları harap etmişlerdi. Köydeki çoluk çocuk da düşman elinden kurtulmak için vadiye çıkıp dağılmışlardı. Şamil ve arkadaşları köyden bakıp bunları gördüler ve Untsukulluların kadınlara doğru yaklaştıklarını fark ettiler.

Şamil koşup Untsukulluları men etmek istedi. Fakat Gimrililer onlara taraftar çıktı. Şamil birkaç kişi ile kaldı.

Untsukullular Gimri'nin bozulmayan bağ ve bahçelerini de tahribe kalkıştılar ve Şamil'i öldürmek için birkaç nişancı seçtiler. Şamil ise köprü duvarına siper aldı. "Elinizden geleni arkınıza komayın" deyip müdafaa vaziyeti aldı. Untsukullular bir şey yapamadıkları gibi Şamil'in önünden kaçamayacaklarını da anladılar ve uslu durmaya mecbur kaldılar.

O günün gecesinde Untsukullulardan Kebed Hacı ve Tahir adında iki kardeş Şamil'in yanına gelip "Untsukul ahalisi size meyyaldir, lakin Rugucalılarla Ullubi denilen herif Rusları alıp getiriyorlar. Buradan çekilip savunmaya elverişli bir yer tutsanız (iyi olur)" dediler.

Şamil arkadaşlarına "kendi köyümüze gidelim, müstahkem bir mevkiye müdafaya çekilelim" dedi, muvafık bulmadılar. Öyleyse "sarp bir yerde muharebe edelim" dedi, ona da razı olmadılar. Daha sonra Dikkil (Rikkil-noho) köyü üzerindeki dağa çıkıp oradaki mağarada barınmaya karar verdiler ve bu karar mucibince hareket ettiler. Üç gün orda kalıp Ruslar gittikten sonra Gimri'ye avdet ettiler.

İnsanlar köylerine dönünce, Gimrililer Untsukulluların gasp ettikleri mallarını ve erzaklarını geri istediler. Onlar da "Hamzat'ın emriyle Şamil'in bizden aldığı rehin bunlardan çok fazla idi" diyerek vermediler. Gimrililer erzak kıtlığı yüzünden bunalmışlardı. Lakin Şura Kalesi Kumandanı Külük/Klugenav namındaki meşhur Rus generali yüz seksen yük un gönderip Gimrililere bir cemilede bulundu. Onlar da unu alıp elleri genişleyince Untsukullular üzerine gidip gasp edilen mallarını ve erzaklarını almak için yemin ettiler. Şamil de gasp edilmiş malların kendilerinde bırakılmayacağını Allah adına yemin ederek haber gönderince, Untsukul ahalisi mâlum eşya ile erzakı iadeye mecbur oldular.

Bundan sonra Ceneral Külük/Kuluk (Klugenav) Gimri kadısıyla eşraftan bazılarını Şura Kalesi'ne davet etti. Kadı Efendi (Harkolu Hasanil Muhammed) birkaç kişi ile kalkıp gitti ki içlerinde Şamil'in amcası Bertihan da vardı.

General bunlara izaz ve ikramda bulunarak köylerine yolladı.

Kadı olsun diğerleri olsun generali methetmeye ve "Kelime-i şehadet getirmekten başka bir noksanı yok; hatta ikametgâhından bolluk bereket kokusu yayılıyor" demeye başladılar.

Bertihan ise "Kabristan yakınında birkaç kız bizimle görüştü ki üzüm satmak için oraya gelmişlerdi" dedi ve davetlilerden bazıların şarap içip sarhoş oldukları işitildi.

Şamil bunların şeriat ahkâmına göre cezalandırılmalarını bekledi. Fakat kadının onlara ilişmediğini görünce, evine gidip ikazda bulundu. Kadı Efendi Şamil'in eline bir kitap tutuşturup "Şurasını oku da anla ki Hanefi Mezhebinden biri şarap içse, Şafii Mezheb olanların ona had vurması gerekmez" dedi.

Şamil o kitabı alıp göz gezdirdikten sonra "Sen de alt tarafını oku da anla ki şarab hamr (şarap içen) Hanefi olsa da Şafii Mezhebinden bir kadının kötülüğü men etmesi ve ona had vurdurması lazım gelir" cevabını verdikten sonra:

"Yarın o herifleri mutlaka çağırıp şer'i hükmü yerine getirmelisin" tembihinde bulundu.

Kadı Efendi fikrinde ısrar edemedi. Lakin had vurdurmaya da cesaret edemeyip o gece sabah olmadan savuştu.

O sıralarda Gazanişli Şamhal* İmam Şamil'i davet etti. Şamil de gitmedi. İsrar ettiler. Ehemmiyet vermedi. Sonra müridlerinden biri gelip "Sizin gitmeyişinizi Şamhal'dan korktuğunuza hamlediyorlar" dedi.

Şamil bunu duyunca yerinden fırladı. Sırtında kürk, başında keçe külâh olduğu ve üzerinde hiçbir silah bulunmadığı halde eline bir ibrik (kumğan) alıp kazay-ı hacete gider gibi evinden dışarı çıktı.

* O civarın emir ve beyine derler (Tahir'ül Mevlevi'nin notu).

Gimrililer “Azıcık durun, biz de gelelim ve birlikte gidelim” diye seslendilerse de “Siz gelerseniz ben gitmem” deyip yürüdü.

Şamhal’ın oğlu ile 100 kadar adamı (nükeri) bir yerde toplanıp oturmuşlardı. Şamil’in yalnız ve silahsız olarak geldiğini görünce, cesaret ve şecaatine hayran oldular ve hep birden ayağa kalkıp hürmette bulundular.

İmam Şamil Şamhal-zade’nin yanına⁶¹ oturdu “kendisini davet-ten maksadın ne olduğunu” sordu. (Onlar da):

-“Şamhal’ın yanına gidip görüşünüz; sizi Dağ ahalisine (Avarlar) beğ tayin edecektir, dediler. O da:

-“Şamhal, yeni doğuran karısını rehin (amanat) olarak Kabet Muhammed’in yanına gönderirse ben de Şamhal’ın yanına giderim. Şayet bir gadre maruz kalırsam Kabet Muhammed de karıyı köpek gibi gebertir”⁶² teklifinde bulundu.

-“Bu rehin olamaz” dediler.

-“Öyleyse ben de gidemem” dedi ve kalkıp yürüdü. Arkasından baka kaldılar.

Yolda Gimrililere tesadüf etti ve:

“Dönün, ben lazım gelen sözleri söyledim” dedi.

-“Niçin silahsız olarak tehlikeye atıldınız” diye sordular.

-“Ziyade hiddetlenmişim de ondan; eğer bana kast etselerdi, içlerinden birinin silahını alır ve mukabelede bulunurdum” cevabını verdi.

1

İmam Şamil’in Aşılta’Köyüne Hicreti

Şura Kumandanı (General Külüg) Gimrililere adam gönderip beş yük kadar üzüm çubuğuyla meyve fidanları istedi. Çünkü o tarafların meyvesi hem çok hem de nefis olduğu için general de bulunduğu mevkide bağlar ve meyvelikler tesis edecekti.

⁶¹ Barabanov’un tercümesinde bu ifade: “Şamil Şamhal’ın oğlunu yanına oturttu” şeklinde tercüme edilmiştir, doğrusu da budur. Zira halkın oyuyla lider seçilen bir halk önderi bir tıfılın yanına gidip oturmaz. El-Şekivî’nin tercüme hatası yaptığı anlaşılıyor.

⁶² Bu cümlemin son kısmındaki ifadenin Şamil tarafından telaffuz edilmediği, keza Karahî tarafından da yazılmadığı muhakkaktır. Müstensihin eklediği açıkça belli oluyor.

Gimrililer Bertihan'ın evine toplandılar ve müşavere için Şamil'i de davet ettiler. Şamil baktı ki fidanların gönderilmesine karar verilmek üzere toplanıyorlar. "Biz bunları göndersek kimse mâni olur mu?" diye sordu. "Hayır" dediler. "Göndermesek başka biri yollar mı?" soruldu. "Hayır" cevabını verdiler. "Öyleyse yollamayız ve bir kötülük ihdas etmeyiz" girişiyse söze başlayıp biraz va'z ve nasihatten sonra "Askerle geldiğiniz vakit kütüklerimizi ve ağaçlarımızı kesmişsiniz. Birçoğunu da Ansal Halkı kesip gitti. Binaenaleyh bu yıl yollayacak fidanımız yoktur. Gelecek yıl göndeririz diye generale haber yollayınız. Belki Cenab-ı Hakk o vakte kadar bir sebep halk eder" dedi ve kalkıp evine gitti. Gimrililer Şamil'e karşı sükût ettiler de reyini beğenmediler.

Biraz sonra İmam Şamil'in amcazadesi gelip Gimrililerin fidanları göndermeye kararlı olduklarını ve "Gâvurlara karşı kadınlarımızı bile muhafazadan âciziz" dediklerini haber verdi. Şamil'in fevkalade canı sıkıldı ve "Ne isterlerse onu yapsınlar" dedikten sonra hemen o gün Aşilta köyüne birini yollayıp birkaç kişi istedi. Eli ayağı tutar 16 kişi gelip Şamil'in emrine amade oldu. O da yatsıdan sonra haremi Fatıma'ya durumu anlatıp hicret edeceğini söyledi. Zevcesi de birlikte geleceğini bildirdi. Gece vakti eşyayı toplayıp denk yaptılar ve sabah namazından sonra Aşiltalılara yükletip Cemaleddin ve Gazi Muhammed isimdeki oğullarını da bunlardan ikisinin omuzlarına bindirip yola çıktılar.

İmam Şamil kapıdan çıkarken hânesine hitaben "Sende ikame-i Din edemediğim için bırakıp gidiyorum. Rasulullah sallallahu aleyhi vesellem efendimiz de Allah'ın beldesi olan Mekke-i Mükkerremeden hicret etmişti" dedi ve "Beni burada bırakıp nereye gidiyorsun?" soruldu. Bulunan annesine de "anacığım merak etme, uzaklaşmıyorum. İstersen gelir seni de götürürüm" cevabını verdi. Filvâki bir süre sonra annesini de oraya götürdü. Kadıncağız daha sonraları Gimri'ye dönüp orada vefat etti. Rahimehalla ta'la.

İmam Şamil Aşıltı köyünde iki yıl kadar oturdu ve ahalisi ahkâmı diniyyeden tamamıyla habersiz olduğu cihetle va'zu nasihate emr-i bil'l-ma'ruf ile nehy-i ani'l-münkere başladı. Köylüler Şamil'i dinleyip sureta itaat gösterdiler.

Bir gece sabi bir çocuk Şamil'in katına gelip "Filan evde erkek ve kadın karışık bir halde bulunup darı ayıklıyorlar; hâlbuki siz böyle toplanmaları men etmiştiniz" diye haber verdi.

İmam Şamil eline kalınca bir sopa alıp "o evi bana göster" deyip çocuğun peşine düştü. Kapının önüne gelince içeridekilerden birini sesinden tanıyıp ona hitaben "kapıyı aç!" diye bağırdı.

Herif titreyerek kapıyı açtı. Şamil içeriye girip karşısına çıkana sopayı savurmaya başladı. Kısmetini alan savuştuğu cihetle, bir köşeye büzülen kadınlardan başka kimse kalmadı. Onlar içinden ev sahibesini çağırıp azarladıktan sonra dönüp evine geldi.

Ertesi gün akşamkilerden ikisinin muhalefete kalkıştığını duydu ve ahalinin bunlara karşı gevşek davrandığını gördü. Bunun üzerine silahlandı ve eline bir kitap alıp o muhaliflerin mahallesine gitti. Kitabı karşısına koyup: "Bugün şeriata uyan ile uymayanı ayıracak bir gündür. Şimdi gidip o muhalifleri getirtilisiniz. Yoksa ben kendim gider ahkâm-ı şeriati icra için o herifle silahlı çatışmaya girerim. Sonra da etraftan yardımcı toplayıp sizlerin de haddinizi bildiririm. İyiyle kötüyü ayıran şeriati yüceltecek kimse kalmadı mı sanıyorsunuz? Cenab-ı Hakk dininin koruyucusu ve ona yardım edenlerin yardımcısıdır" dedi.

Köylüler bu sözleri işitince gidip o adamları getirdiler. Onlar da Şamil'in huzurunda şer'i cezaya çarptırılıp şeriat ahkâmına boyun eğdiler.

Fakat zaman öyle bir zamandı ki dini bütün Müslümanlar zayıf, fâsık ve münafık olanlar kuvvetli durumdaydı. Bu münasebetle Untsukul ahalisi üç defa Şamil'in üzerine hücum etti. Lakin hakiki koruyup kollayıcı Yüce Allah onu ve takipçilerini muhafaza buyurup saldırganları perişan duruma getirdi.

Ansallıların Şamil'in Üzerine Saldırmaları

Untsukul ahalisi Aşilta köyüne haber gönderip İmam Şamil'in behemahal köyden uzaklaştırılmasını talep etmişlerdi. Aşiltalılar şayet gelir de köyün ağaçlarını ve ekinlerini mahvederlerse korkusuyla, fesadın def edilmesi için kısa bir müddet bir tarafa gitmesini ve fitne bastırıldıktan sonra avdet etmesini Şamil'den rica ettiler.

Şamil ayağının parmağını gösterip “Untsukulluların emriyle bu parmağımı bile kımıldatmam. Lakin sizi korumak için çıkar giderim” dedi ve zırhını giyip silahlandıktan sonra on kadar bahadıyla köyden çıktı. Aşilta köyünün yakınında küçük bir tepe vardı ki Untsukul ahalisinin de bakış alanı idi. Şamil arkadaşlarıyla gidip oraya kondu.

Tepede bulunduğu sırada ders okuduğu zamandan tanıdığı bir adam gelip “Untsukulluların yeminlerinin yerine gelmesi için mutlaka bu köyden uzaklaşmanız talep edilmektedir, sonra yine gelebilirsiniz” dedi. Şamil hiddetlendi ve “Onların talebiyle ayağımın parmağını bile oynatmam. Kendilerine güveniyorlarsa gelsinler de beni buradan çıkartsınlar. Sen de bir daha böyle hezeyanda bulunmak için gelersen alnının orta yerine bir kurşun çakarım” deyince, herif sıvışıp gitti ve aldığı cevabı Untsukullulara bildirdi.

Bu sözler o kadar tesir gösterdi ki Untsukulluların maneviyatları bozulup savuşmaya başladılar. Şamil ile arkadaşları da onları takibe koyuldular. Aşilta köyünden de bazıları gelince takibi şiddetlendirerek (peşlerinden) yetiştiler ve çoğunu tepeleyip nümune-i timsal olacak şekilde cezalandırdıktan sonra köye döndüler. Untsukullular ikinci olarak Aşilta üzerine geldiler. Bağları bahçeleri harap ederek yine Şamil'in uzaklaştırılmasını talep ettiler⁶³.

⁶³ Untsukulluların Şamil'e bu derece husumetle saldırıp durmalarının ardında Rus tahriri ve maddi menfaat vaadi olduğunda kuşku yoktur. Ancak onların İmam'a bu derece hasmane davranmalarını izah etmek de mümkün değildir. (YN).

Aşıltı ahalisi bu talebe muvafakat göstermeyerek, vaki olan hareketlerinden dolayı Untsukullulara derin üzüntülerini beyan ettiler.

Bu sırada Aşıltı ahalisinden biri Şamil'in yanına gelerek Kadıların "Bu fitnenin sükûn bulması için Şamil'in aramızdan çıkıp gitmesi lazımdır" dediklerini haber verdi.

Şamil Kadı'yı celp ile böyle bir söz söyleyip söylemediğini sordu. O da "Evet söyledim, zira bir taraftan Hunzah, bir taraftan Bakulal ahalisi, diğer taraftan da başkaları ayaklanacak olursa fitne uyanmış demektir ki teskini pek müşkül olur" dedi. Şamil "Kadı Efendi, müsaade et! Faraza küffar İstanbul'u muhasara edip de ahalisine Sultan'ın (şehirden) uzaklaştırılması teklifinde bulunsa, fitnenin teskin için (Sultan'ın) çıkarılmasına fetva verebilir misin?" sualinde bulundu. Kadı "veremem" cevabını verince, Şamil "Öyle ise ben meşru imamım, bu köy de İstanbul gibidir. Sen yalan söylüyorsun, başını bedeninden ayırmak iktiza eder" dedi.

Kadı'nın beti benzi atıp Şamil'in yanından kaçtı. Bundan sonra Untsukullular Aşıltı köyünden dönüp Gimri'ye gittiler ve orada iki adam öldürüp Şamil'in amcası Bertihan'ı esir ettiler. O esnada Gimrililerden biri "Başınızın çaresine bakın" diye bağırınca, köy ahalisi kaçacak yer aramakta iken, bir başkası "Köyde kalanlar güvendedir" diye seslendi.

İki nida arasında ne yapacağını şaşırان halk öteye beriye gidip elmekte iken Gimrililerden birkaç yiğit saldırganlara (Untsukullulara) hücum ettiler ve "Şamil ile arkadaşları geliyorlar, şu anda köprüyü geçtiler" diye bağıldılar.

Untsukullular hem vaki olan savunmadan hem de Şamil'in gelişine dair işittikleri nidadan ürküp kaçmaya başladılar. Hatta erzak torbalarını ve saireyi atıp öyle savuştular. Bir kısmı maktûl, birazı da esir oldu. Kaçabilenler de o kadar perişan bir halde firar ettiler ki o gün toplanıp bir araya gelmeleri mümkün olamadı.

Bu vakayı takiben İmam Şamil Gimri köyüne gelip bir hafta kadar kaldı. Yokluğu sırasında Aşıltı Kadısı köylülere hitaben: "Ben eski sözümden döndüm ve Şamil'in riyaset ve kükümet için

yaratılmış olduğunu anladım. Binaenaleyh ona tabi olunuz” diyerek kadılıktan istifa etti.

3

Ansal/Untsukul’un Fethi

Mücahidlerden İhilli Said Şamil’in emriyle Çeçen diyarına gidip asker toplamaya teşebbüs etmiş ve orada zehirlenerek şehiden irtihal eylemişti⁶⁴.

Bunun üzerine Çeçenli Taşav Hacı namındaki bir bahadır kırk yiğitle İmam Şamil’in katına geldi. O da bunları ve kendi arkadaşlarını alıp Çeçen karasından (toprağından) Çirakta (Çirkata) köyüne gitti⁶⁵. Bu köyün reisi olan Savlalav (doğrusu: Bisav Alilav) köylü vesairenden bazıları ile ittifak yapıp Şamil’i köye sokmamak istedi. İş çatışmaya dönünce karşı gelmeden vaz geçip tabi oldular. İmam Şamil Çirkata’dan İnci (İnho⁶⁶)’ye gidip ahalisini yola getirdikten sonra Uruta (Orata)⁶⁷ köyüne yöneldi.

Orata ahalisi iki fırka olmuştu ki biri Alikul Hüseyin’in tarafındakiler şeriatın yanı sıra olanlar, diğeri de Dibir Hacıyav’ın başını çektiği bid’at ehli. Bunlar çatışmaya da girmişlerdi. Bu esnada şeriat taraftarlarından 8, bid’at ehlinde 10 kişi hayatını kaybetmişti.

İmam Şamil 100 kadar mücahidle bu köye yaklaşınca ahaliden NurMuhammed Hacı adında biri, diğeri bir adamla gelip Şamil ile arkadaşlarını köye götürdü. Köylüler itaat ettiler. Dibir Hacıyav ile kafadarları köydeki ufak bir kaleye kapandılar.

⁶⁴ Çeçenler yok etmek istedikleri kimseyi silahlarıyla hallederler. Zehirlenme yöntemini genelde Ruslar kullanırlar. İhilli Said’in öldürülmesinde Rus parmağının olması en büyük ihtimaldir.

⁶⁵ Bu cümlede geçen (Çeçen karası) ifadesi Barabanov, Aytberov, hatta Mallaçihan’ın tercümelerinde yoktur. Tercüme sırasında bir karışıklık olduğunu sanıyoruz. Zira anılan köylerin hiçbiri Çeçenistan toprağında değildir. Hepsi Avar köyleridir.

⁶⁶ İnkho ile İhil birbirlerine çok yakın, ama ayrı köylerdir. İnci’nin doğrusu İhil değil İnho’dur.

⁶⁷ Orata: Hindakh köyü ile Tlokh köyü arasında yer alan küçük bir yerleşimdir. İnkho ve İhali/İhili’ye de çok yakındır. Hirik (Harakh) köyü de o civardadır.

Şamil kaleyi kuşatmakla beraber, Hunzah ahalisinden olup Oratalılara yardıma gelen bir güruh ile köyün dışında çarpıştı. Hunzahlılar yenilip çekildikleri gibi Dibir Hacıyav ile yoldaşları da kadın kıyafetinde kaleden çıkıp köyden savuştular ve Hunzah avuluna gidip oraya dahil oldular.

İmam Şamil bundan sonra Çirkey köyüne gitti. Orada bulunduğu sırada Hunzahlılar bir taraftan; Andilal (Andalal), Tikhnusulal, Carbilal köylüleri diğer taraftan Şamil'in üstüne hücum ettilerse de vuku bulan mukabele üzerine mağlup ve münhezim oldular.

İmam Şamil bundan sonra da Untsukul köyüne gidip: "Bağlarınızda ve bahçelerinizdeki ağaçlarınızı keseceğim" diye haber gönderince, Untsukullular teslimiyet ve itaata mecbur kaldılar. Şamil bunların üstüne (Kulallı) Surhay adındaki âlimi kadı tayin etti.

4

Şamil'in Huzal (Hotsatl) Köyünde Hunzah ve Andalal Ahalisiyle Muharebesi

İmam Şamil bir miktar mücahidle Bujun (Butsun/Butsra⁶⁸) üzerine gitmiş, ahalisi de muhalefet ve muharebeye kalkışmıştı. Mücahidlerden Orkuç (Urkaç) Ali, Murtaza Asal Muhammed gibiler muharebe etmeden dönmek görüşünde bulundular⁶⁹. Şamil ise: "Değirmenden kovulmuş köpek gibi çekilmek erliğe yakışmaz" diyerek maiyetiyle Karal/Karalal Köprüsüne gitti. Orada bulunan davarlardan bir kısmını ele geçirdi ve boyun eğderse bunları iade edeceğini bildirdi. Ahali ret cevabı vermekle beraber etraftan yardım talebinde bulundular. İmam Şamil: "Yetimler

⁶⁸ Butsra, Hunzah'ın kuzeyinde küçük bir köy.

⁶⁹ **Burada bir tercüme hatası var:** (Mücahidlerden Orkuç Ali Murtaza, Asal Muhammed) ibaresinde "Orkuç" yer ismi olup şahıs ismine karışmış. Bunu ayırırsak ibare: (Mücahidlerden Orkuçlu Ali) olur. Keza (Asal) kelimesi de isim gibi duruyor. Aslında Murtaza Asal (Murtazayasul) olmalıdır. Bu takdirde ismin doğrusu: Murtazayasul Muhammed'tir. Bu türlü hataların Dağıstan şahıs ve yer isimleri hakkında bilgi yetersizliği ve dizgi hatalarından ileri geldiğini sanıyoruz.

gelip hayvanlarını alsınlar” diye haber gönderdi. Kimse gelmeyince birkaç tanesini kestirdi.

Bu sırada Andalal ahalisi gelip Butsunluları muharebeye kışkırttı. Sugurlu Âlim Muhammed bin Kazi de tahrik etmekten geri durmadı.

İmam Şamil Huzal (Hotsatl) köyünde mevki tuttu. Hunzahlılar gelip bir tarafa; Gen Kulug kumandasındaki Rus askerleri de diğer tarafa kondular. Şamil şiddetli bir taarruzla Andalal ahali-sini perişan etti. Mücahidlerden birkaçı da şehid oldu.

Bunu takiben Rus Generalinden bir mektup geldi. Şamil’in hareketi dolayısıyla tektir ve tevbih içeriyordu. Şamil buna: “Bizim sizinle mukavelemiz, şariat ahkâmının Müslümanlar arasında isteyerek ve istemeyerek yerine getirilmesi ve kabulü şartına bağlıydı. Şariat hükümlerini kabul edenlere sözümüz yoktur. Etmeyenlerle de Allah rızası için savaşıyoruz. Sen de eski sözleşmeye riayet etmek istersen ne âlâ; aksi halde:

فلا حول ولا قوة الا بالله

[(fela havle vela kuvvete illa billah) Güç ve kuvvet aliyyül azîm olan Allah’ın izniyle kazanılır] mealinde bir cevap yazdı. General mektubun mealini anlayınca kâğıdı parçalayıp ayağıyla çiğnedi.

Şamil Hunzahlılar üzerine de hücum edip fena halde bozdu. İçlerinden 100 kadarı maktûl ve reislerinden sekiz tanesi esir oldu. (Şamil) esir reislerden İlkiçli (Akhalçikli) Kadı Umar’ın ağzına bir tokat vurup:

ولنذيقنهم من العذاب الادنى دون العذاب الاكبر لعلمهم يرجعون

(=En büyük azaptan önce onlara mutlaka en yakın azaptan tattıracağız, ola ki –imana- dönerler) ayetini okudu.

Şamil’in zaferini gören Ruslar ile diğerleri meydanı muzaffer olana bırakıp çekildiler.

5

Hunzahlılar Üzerine Yürüme Teşebbüsü ve Bazı Çatışmalar

Hunzahlılar İmam Şamil’e mukavemet amacıyla Rusları davet ettiler ve yanı başlarında bir kale yapmaları için teşviklerde

bulundular. İmam Şamil bundan haberdar olunca ehl ve ıyalini (aile efradını) Aşilta köyüne bıraktı. Bagulal, Akkhal (Akhvakh) ve sair köylerden gönüllü veya gönülsüz asker toplayıp Hunzah'a gelecek olan Ruslara karşı durmak fikrinde bulundu.

Arbak ve İsa (Yişa) taraflarına vardıklarında Yişalılar çatışmaya kalkıştılar ve Şamil ile arkadaşlarını hezimete uğrattılar. İmam Şamil Zunu (Zono) mevkiine çekilip 20 gün kadar orada kaldı ve maiyeti 100 nefere erişince geri döndüyse de Ruslar Hunzah'a gelmiş bulundu.

Tsikal (Zikal) köyüne vardığında Hidatl (Hid) ahalisi Şamil'e karşı durup köprüden geçmesine mâni oldular. (Şamil) Rihik (Ratlap) köyüne gelince de ahaliden bir kısmı muhalefet etti, bir kısmı da itaat gösterdi.

Karalal ahalisinden bazıları o sırada Şamil'in katına (nezdine) gelip nehir üzerine köprü kurdular ve Şamil ile maiyetinin geçmesine yardım ettiler. Şamil köprüyü geçip Tikkal köyü yanında karargâh kurdu. Orada bulunduğu sırada Muhammed Mirza Han⁷⁰ gelip Şamil ile görüştü ve barışa dair sözlerle Şamil'i avutup hareketine mâni oldu. O sırada Ruslar da gelip karargâhı muhasara ettiler.

6

Tılık Muharebesi ve Rusların Aşilta Köyüne gelmeleri

İmam Şamil hile ile muhasaraya düştüğünü anlayınca kendine tabi olanlarla kalkıp Teletl köyüne gitti. Beraberinde gelenlerden bir kısmı da şiddetli yağmur altında köylerine kadar kaçtılar.

Ruslar, Muhammed Mirza ve Ahmed Han ile maiyetleri, bir de Şamil'e son derece düşman olan Andalal ve Kulal (Kual) ahalisini alıp Şamil'e gece baskını yapmak istediler. Önce bir müfrezeyi Hikkal tarafından taarruz etmekle görevlendirdiler.

Şamil saldırıya geçenlerin çoğunu katletti, kalanlarını da esir aldı. Fakat Ruslar toplarını köye çevirip ne kadar bina varsa yıktılar-yaktılar. İmam Şamil: "İnnallaha ma'ssâbirîn ve mu'inun li'l-mücahidîn" (=Allah sabreder ile beraberdir ve mücahidlerin

⁷⁰ O sıradaki Gazikumuk Hanı.

yardımcısıdır) diyerek maiyetini avutmaya çalışıyordu. Bu sırada mücahidlerden Taşav Hacı: “çoluğu çocuğu alıp köyden çıkalım ve muhasaradan kurtulalım. Yâhud bana izin verin, yalnız başıma çıkıp gideyim” diye Şamil’e haber gönderdi. İmam Şamil: “Yalnız başıma kalacak olsam da buradan çıkmayacağım. Kendisine izin veremem. İzinsiz çıkmaya kalkışırsa sırtının ortasına bir kurşun yaptırırım” cevabını yolladı.

(Arkadaşları) Taşav Hacı’ye “sabret tevekkül et” tavsiyesinde bulundular. (O da): “Bugün sabır ve tevekkülüm zaruri oluyor” dedi.

Ruslar köye girdiler, mücahidler de 40 günden ziyade muhasarada kaldılar. Sonunda Şamil’in hemşire-zadesi Teletli Mirza’nın oğlu ile Karakhlı Abdurrahman’ın oğlu Muhammed Mirza Han’ın yanında rehin kalmak suretiyle barışa karar verdiler.

Barıştan sonra Muhammed Mirza Han İmam Şamil’e kendi memleketinde de emr-i mâruf ve nehy-i münkerde bulunması hususunu tembih eyledi. Hâlbuki münafıklar ahkâm-ı şer’iyye ile emir ve nehy edecek kimse kalmadı sanıyorlardı. Ben de onların aleyhinde şu duayı okuyup durdum: [Burada 18 mısradan oluşan Arapça bir manzume yer alıyor. Tahirü’l Mevlevî tercüme etmiş]⁷¹.

Sulhten sonra İmam Şamil aile efradını arayıp Çirkata köyünde buldu. Çünkü Şamil Telet köyünde mahsur iken, Ruslar Aşilta köyüne girip köyü yakmışlardı. Bu sırada Şamil’in ev halkı köylülerle beraber Ahulgoh köyüne geçti. Ruslar gelip orasını da yakınca Çirkata’ya çekildiler. O vakit Hiriyasulav (Hirioğlu) Ali Bek Argvan (İrğan) köyünde kadı idi. Mumaileyh gerek kendi köylüsünü gerek Bagulal ahalisini toplayıp Ruslara karşı durdu ve birçoğunu katlettikten sonra kalanlarını kaçmaya mecbur etti. Aşilta ve Ahulgoh köylerinin yandığını İmam Şamil Telet’de bulunduğu sırada haber almıştı. Lakin din düşmanları ile savaşı bırakıp aile efradını aramaya çıkmamıştı. Daha sonra her iki

⁷¹ Arzu edenler anılan manzumenin Türkçesi için Ensar Köse’nin [Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil’in Gazavatı. İmamın Kılıcının Savaşlarda Parlaması] adlı çalışmasının 125. sahifesine bakabilirler.

köyde kendisine ait olan evlerin yanmadan kurtulmuş olduğunu öğrendi.

7

İmam Şamil'in Çirkatalılar ile Olan Macerası

İmam Şamil Çirkata'da kalıp dinlenirken civar nahiyelerden ziyarete gelenler ve kendisine intisap edip Hakk yoluna girenler çoğalmaya başladı. Bu hal köyün münafıklarından 23 kişinin işine gelmediği cihetle ziyaretçilerin geçmelerine mâni olmak için köyün köprüsünü yıkmaya, ondan sonra da İmam'ı ortadan kaldırmaya karar verdiler.

Şamil bunu haber alır almaz kılıcını omuzladı ve sadık arkadaşı Yunus'u yanına alıp mescidin kapısına gitti. Hiddet ve şiddetle seslenip Kadı'yı çağırdı. Kadı efendi titreyerek dışarı çıktı; çünkü nifak güruhuna o da dâhildi.

Şamil: "Birtakım sözler işitiyorum, bunları söyleyenler ve faaliyet içinde olanlar kimlerse şimdi tutup hapsedeceksin. Aksi halde elime geçirdiğimi derhal gebertirim" dedi.

Kadı: "Mescide buyurun muhakemelerine bakalım" dediyse de Şamil: "Onlar haps olunmadan mescide girmem" diye yemin etti. Kadı Efendi mecburen o münafıkları getirtip hapse attı. Ondan sonra İmam Şamil mescide girip dinin daima yüce olacağından, ona inkârcıların ve münafıkların hiçbir zararı dokunamayacağı hususundan bahisle:

-“Her kim gider de köprüye ayağından başka bir uzvuyla dokunursa, kafası gövdesinden ayrılacaktır” dedi. Bunun üzerine, uyanmaya başlayan fitne kapandı.

Bu sıralarda Rus mühendisleriyle müfettişleri Dağıstan bölgelerinde dolaşıp teknik araştırmalarda bulunuyorlardı. Kulug namında bir Rus generali İmam Şamil'i görüşmek üzere davet etti. İmam da yanına 15 mücahid alıp Gimri Deresine doğru gitti. Orada General ile karşılaşınca, general tokalaşmak için elini uzattı. Lakin Şamil elini vermedi; arkadaşlarının ısrarını da din-

lemedi⁷². Tokalaşmadan oturdular. General İmam Şamil'in gidip Kafkasya valisi ile görüşmesini önerdi. Bunu yapacak olursa Kendisini Dağıstan Müslümanları üzerine emir nasp edileceğini de söyledi. Bu konuşma sürerken Ahberdil Muhammed namında biri birkaç kişi ile tekbir alarak oraya gelince General şaşırdı, hemen Bertihan'a dönerek:

-Ben sizin korumanızda değil miyim? diye, sordu. (O da):

-Evet! dedi.

-Bana hiyanet edecek misiniz? diye de sual etti. (O da):

-Hayır! cevabını verdi. "O halde Kafkasya Valisi de Şamil'e ihanet etmez" dedi.

Ayrılabakları sırada General yine Şamil'in elini sıkmak istedi. O da tokalaşmaktan sakındı. Bunun üzerine general hiddetlendi, Şamil de "Şu mel'unu buradan uzaklaştırın" diye hiddet gösterdi.

8

Ahulgoh Köyünün Tahkim Edilmesi

1253/1837 yılı içinde Ruslar Hunzah'ı istila edince orada bir kale inşa ettiler. Bundan başka Ahalçi, Moksok, Tsatanik, Untsukul, Hotsatl, Ziran, Gergebil (Karab), Balahan ve Gimri köylerinde de birer kale inşa ettirerek içlerine (garnizonlar) yerleştirdiler. Bu yüzden şahsi çıkarları ve gayri meşru istekleri peşinde koşanların yeniden burunları havalandı. Takva ehlinin de dert ve kederi arttı. Şamil'in takipçisi olan âlimler ve sâlih kimselerden birçoğu Çeçen vilayetine hicret edip oralarda oturmak fikrini ileri sürdülerse de Şamil bu fikre muvafakat göstermedi. "Müstahkem bir mevkiye çekilelim, kendi diyarımızda düşmanla mücadele edelim. Ya galip gelelim yahut din yolunda şehid olalım" dedi.

Bunun üzerine sarp ve çetin bir mevkide olan Ahulgoh köyüne gidip etrafını tahkim ederek yerleştiler. Mücahidlerin Ahulgoh'ta toplandığını haber alan Ruslar, bunları oradan dağıtmak amacıyla üzerlerine yürümek istediler. Fakat köy civarındaki Hikhi Da-

⁷² Şamil'in Klug von Klugenav'un elini sıkıp sıkmadığı ve bu ünlü görüşme hakkında bkz. Y. Nevruz. UKTG. C. 3. S. 258'de dipnotu.

ğında dehşetli bir kara ve şiddetli bir soğuğa tutulup geri dönme-ye mecbur oldular.

Bu sırada İhali Kadısı ile bazı eşrafin şeriata karşı bozguncu faaliyetlerde bulundukları duyulunca, bunların yola getirilmeleri şart oldu. Lakin Şamil'in gözleri (o sırada) rahatsız olduğundan Âlim Ali Bek ve Âlim Emir Hamza isimli iki mücahid ile 45 kişiden oluşan (müfreze) iki cihetten İhali üzerine gönderildi. Ali Bek ve Emir Hamza iki cihetten köye girip biraz çatıştıktan sonra kadıyı ve diğer ifsatçıları esir ve katl edip geri döndüler.

9

İnhali/İnhelo Köyü Önünde Muharebe

Bu sırada Rusların Hunzah tarafından ve Karata köyü üzerinden yürüyüp gelmekte oldukları işitildi. Şamil bir miktar mücahidle mukabele için yürüdü ve Zunu/Zono köyüne gelince Bakulal Reisi Bahzanil Muhammed ile arkadaşlarını orada buldu. Bunlar Şamil'in fikri hilafına düşmanın geleceği cihete doğru gittiler. Fakat biraz sonra yaralı ve perişan halde geri döndüler. Hatta bir tanesi soluk soluğa gelip cansız olarak yere serildi. Hâlbuki vücudunda yarası beresi yoktu.

Vaki olan bozgunu takiben Rusların İnhelo köyüne girmekte olduklarına dair haber geldi⁷³. Şamil savunmaya hazırlandı ve Bakulal gazilerini de davet etti ise de onlar gelmediklerinden Şamil kendi arkadaşlarıyla yola çıktı. Öğle namazını Karat'ta kıldıktan sonra İnhelo köyüne yaklaştı. Filvaki Rusların köye girmiş olduklarını gördü.

Şamil solak olduğu cihetle kılıcını sağ tarafına takardı ve bu alışkanlığı Ruslar tarafından bilinirdi. Bu defa Ruslar köy civarına gelen mücahidler arasında (kılıcının sağda oluşundan ötürü) Şamil'i tanıdılar ve üzerine ateş etmeye başladılar. Şamil ağaçların arkasına saklanmak suretiyle gülle isabetinden kurtuldu. Ondan sonra da kılıcını sol tarafına takmayı adet edindi.

⁷³ Bu ilk çatışmaların cereyan ettiği Karat-İnhelo köyleri Ahulgoh'a takriben 50 km uzaklıktadır.

Mücahidler, köyün geri alınmasının mümkün olmadığını görüp geri döndüler. Ama Ruslar da onlardan ürküp köyden kaçtılar. Şamil ile mücahid arkadaşları bunların arkasına düştüler ve birçok telefât ver(dir)dikten sonra köye döndüler. Çirkatalı Süleyman, Mekheltalı Tamaçalav, Çirkeyli Hacı Salihil Huseyin ile daha birkaç mücahid şehid oldu. Rahimehumullah.

10

İrğan (Argvan) Köyü Muharebesi

1254/1838⁷⁴ yılı idi ki Rusların Ahulgoh köyü üzerine gelmekte oldukları işitildi. Şamil bu haberi alınca kalkıp yalnız başına Argvan/İrğan köyüne gitti. Sadık arkadaşı Yunus da arkasından geldi. Şamil Argvanlıları cihada davetle beraber tez elden hazırlanan birkaç kişi ile Burtinel (Burtunay) mevkiine gitti ve orada Ruslarla ufak bir çatışmadan sonra köye (Argvan) dönüp lazım gelen yerleri tahkim etti. Öğle vakti Ruslar köyün dışarısına gelip muharebeye başladılar.

Mücahidler de dâhilden savunmaya geçerek gün batımına kadar çarpıştılar. Rus kumandanı yaralandığı gibi askerleri de hezimet halinde kaçışmaya başladılar. Lakin Mekheltalı Ali (Guli) adında

⁷⁴ Hicri 1254 tarihi, Miladî 1838 tarihine tekabül etmektedir. Hâlbuki Argvan Kuşatması da Ahulgoh kuşatması da aynı yıl içinde, yani 1839 yılında vuku bulmuştur. Doğru tarihin Hicri 1255 olması gerekir. Zaten yazar Cemaleddin'in rehin verilme tarihini 1255 olarak vermiştir. Karahî'nin kitabını yayıma hazırlayan (2016) yazarlardan biri, Baddeley'i kaynak göstererek Argvan kuşatması ve onun devamı olan Ahulgoh muharebelerinin 1838 yılında cereyan ettiğini bildirmektedir. Hâlbuki Baddeley Bölüm: 20'nin altına (1838-1839) tarihlerini ara başlık olarak kaydettikten sonra, olayları anlatırken sadece gün ve aydan söz etmiş, yıldan bahsetmemiştir. Ve yine Bölüm: 21'in altına 1839 tarihini yazmış, lakin izahat verirken sadece gün ve ay tarihlerini vermiş, yıl tarihi vermemiştir. Yine aynı yazar anılan çalışmasında yer alan 440, 442, 447, 457 nolu dipnotlarında Baddeley'i kaynak göstererek bu defa doğru tarihi (1839) kayda geçirmiştir. Anılan kitapta, 1254 rakamı muhtemelen yazım hatası sonucu 1245 olarak yer almıştır.

bir münafık, köyün sağ tarafındaki geçit yerini gösterdiği cihetle Ruslar o taraftan yürüyüşe geçtiler. Şamil derhal savunmaya geçerek iki-üç hücumu def etti ise de Rusların karanlıkta sürünerek gelmeleri ve ölülerinin cesedlerini üst üste koyarak üzerlerine basmak suretiyle setleri geçmeleri neticesinde köyü zapt ettiler. Mücahidlerden bir kısmı dağdan atılmak suretiyle telef oldular. Bir kısmı da kaçarken düşman kurşununa hedef oldu. Çok az bir kısmı ise köyde mahsur kalıp yatsı vaktine kadar muharebeye devam etti.

Şecili Hacı Arif ve Çokhlu Hacı Muhammed ile bazı arkadaşları şehid düştüler. İmam Şamil Allah'ın korumasıyla bu çok tehlikeli çatışmadan salimen kurtuldu.

11

Ahulgoh'daki Muhârebe

Argvan hezimetinden sonra İmam Şamil ile kendisine tabi olanlar Sudud (Sadu) denilen alanda toplandıktan sonra Ahulgoh civarındaki Çirkata köyüne gittiler. Çirkatalılar köylerini terk edip öteye beriye dağılmak istiyorlardı. Şamil bunların hepsini tehdit ederek Ahulgoh'a getirdi. Tamamı oraya yerleşti. Aradan biraz zaman geçince Hunzah ve Untsukul münafıklarıyla Ruslar Aşilta taraflarında toplandılar. O sırada İmam Şamil'in maiyetindeki mücahidlerin miktarı beş yüze erişmiyordu.

İçlerinden yüz kadarı harp tecrübesi olan yiğitler olup bunlar **Şulallıgoh**⁷⁵ denilen tepenin muhafazasına gitti. Çünkü orası etrafa hâkim olup üzerine konulacak bir topla etrafın dövülmesi kabül olabilecekti.

Şamil ile arkadaşları bu tepede kaldılar. İkametleri sırasında Çirkata ve Çirkey köyleri ile ulaşım ve haberleşme mümkün oluyordu. Hatta yiyecekleri-içecekleri Çirkey'den geliyordu.

⁷⁵ Bazı kaynaklarda Şulalulgoh, Şulatulgoh (Gammer, 102); Gaciyev, agy.) ve Şulatlaulgoh formları da geçmektedir. Surhay-kule'yi Şulallıgoh ile eş anlamlı kullananlar da vardır (Badeley, vs.).

Nihayet Ruslar ile Müslüman münafıklardan bazıları birlikte tepeye hücumla geçtiler ve Şamil ile arkadaşlarını 17 şehid verdikten sonra Ahulgoğ tarafına çekilmeye mecbur ettiler⁷⁶. Ruslar Şulallıgoğ Tepesi'nin zaptından sonra ağaçtan yapılmış ve tekerlekler üzerine bindirilmiş seyyar bir siper arkasında Ahulgoğ'a doğru yürümeye başladılar. Mücahidlerden bir kısmı da hücum ile siperi tahrip ettiler ve arkasındakileri öldürdüler. İkinci bir siperi de kırıp parçaladılsa da Rusların 24 topla açtıkları ateş karşısında zayıfladılar. Topların tahribatı çok ağır oluyor, müşkülâtle yapılan siperler çabucak bozuluyordu. Bununla beraber Rusların peş peşe gelen hücumlarına karşı üç ay kadar dayandılar. Mücahidlerin şehidleri ile yaralıları çok fazla idi. Bulundukları mevkide su olmadığı cihetle harîçteki çaydan tedarik etme zorunda idiler. Mamafih gece vakti bile su getirirken bir iki şehid veriyorlardı.

12

İmam Şamil'in Oğlu Cemaleddin'i Ruslara Rehin Vermesi

Ahulgoğ'u muhasara eden Rus kuvveti kumandanı Şamil'in oğlunu rehin almak şartıyla mücahidlere sulh teklifinde bulundu. Şamil:

“Bu teklif hileden ibarettir. Ruslar oğlumu almakla iktifa etmeyeceklerdir” diye itiraz eylediyse de arkadaşları bu teklife rıza gösterdiler. Şamil de:

-Yarabbi! Hz. Musa'yı Firavun'un elinde terbiye ettin. Benim oğlumu da Rusların nezdinde muhafaza buyur, duasıyla oğlu Cemaleddin'i gönderdi. Cemaleddin 1246 yılında doğduğu cihetle olayın cereyan tarih olan 1255'de sekiz (dokuz) yaşında bulunuyordu.

Rus kumandanı görüşmek üzere Şamil'i davet etti. Şamil ise gitmek istemediği için: “Hastadır” deyiniz emrini verdi. Bazıları bu

⁷⁶ Şulallıgoğ Tepesi ve tepedeki Surhay-kule'nin savunulması, İmam Şamil'in pozisyonu, Naip Hunzalı Alibek ile mücahidlerin kahramanlıkları hakkında bkz. Y. Nevruz. UKTG. C. 3. S. 256-260.

kaçınmayı korkaklığa yordular. Şamil bunun üzerine hiddetlenip yerinden fırladı:

-Kadınları da erkek kıyafetine sokup meydana çıkarınız ki topluluğumuz Rusların gözüne çok görünsün, dedikten sonra yürüdü. Filvâki kadınlar erkek elbisesi giydiler ve kılıç kuşanıp başlarına sarık sardılar ki bilahare Rus kumandanı Şamil'in en yakın arkadaşı Yunus'a:

-Şimdiye kadar görmediğim bu insanlar kimlerdir? diye sormuş, o da: Sizin çadırlarınız neferlerle dolu olduğu gibi, Ahulgo köyü de Müslüman mücahidleriyle doludur, cevabını vermişti.

İmam Şamil Rus karargâhına gelince oturması için Rus kumandanı elbisesini⁷⁷ yaydı. Lakin kahraman-ı müşârünileyh (anılan kahraman) ona rağbet etmeyip yere oturdu ve kendisine suikast vâki olacak olursa, önce kumandanı öldürecek bir pozisyon aldı. Beraberinde bulunan Gaziyav da kılıcının kabzasından tutup müdafaaya hazırlandı.

Rus kumandanı yapılacak sulhun tasdik ve teyidi için Şamil'in Kafkasya Genel Valisinin yanına gelmesini teklif etti.

Şamil de:

-Benim dediğim çıktı mı? diye yanında bulunan mücahidlerin yüzüne baktı.

Amcası Bertihan söze atılıp:

-Biz kimseye danışmadan cevap veremeyiz. Âlimlerimiz ve âkil adamlarımızla görüşüp konuşalım da müzakereye göre hareket edelim, dedi.

Bu esnada Hüseyin'in oğlu İbrahim adında biri kalkıp öğle ezanını okudu. Şamil müezzinin maksadını anlamakla:

-Sonra görüşürüz, diye, namaz kılmak için köye avdet etti.

Sonra Ruslar haber gönderip Şamil'i tekrar istediler. Şamil:

⁷⁷ Elbise [البسة] kelimesinin yanlış seçildiği kanaatindeyiz. *Pelerin* olması gerekir. Barabanov'un tercümesinde (Harmani=плаща/ platşa), Aytberov'un tercümesinde (Pelerin = накидка/nakidka) kelimeleri geçmektedir. Mütercim hatası olduğu anlaşılıyor.

-Ordugâhınıza gelmem. Sizin kumandanınız 1000 kişi ile ayrı bir yere çıksın. Ben de 100 kişi ile gelirim. Orada görüşürüz, konuşuruz, diye haber yolladı.

Kumandan muvafakat etmeyip:

-Bari Şamil'in amcası gelsin, talebinde bulundu. O da gitmediği cihetle, Ahulgoh'taki kadınlarla çocukların yurtlarına gönderilmesini teklif etti. Çirkata ve Gimri köylerinden bazıları köylerine gönderildi. Gelen Ruslar bununla iktifa etmediler.

Şamil'in oğlu Cemaleddin'in Ruslara rehin verilmesine karar verilince, İslam âdâb ve ahkâmını ona öğretmek için beraberinde kim gitsin, diye görüşme yapılırken Fedâkâr Mücahid Yunus:

-Ben giderim, dedi ve silahlanıp Cemaleddin ile birlikte Rus ordugâhına gitti.

Ruslar Şamil-zade ile refakatçisine ikramda bulundular, özellikle de kumandanın çadırına aldılar⁷⁸.

Bir gün reislerden Graf⁷⁹ namında biri Yunus'u yanına çağırttı. İmam Şamil'e bir sürü övgüler yağdırdıktan sonra:

⁷⁸ Aytberov'un tercümesinde "Kumandanın çadırının yanında bir çadıra yerleştirildikleri" ifade ediliyor. Bizce doğru olan da budur. "Kumandanın çadırına kondurdular" çok yakışıksız bir ifade. Bu cümlede de tercüme hatası olduğu açık.

⁷⁹ Rus ordusunun kumandanından (reislerden Graf) diye söz edilmesini anlamak da mümkün değil. Mütercimin (Graf) kelimesinin isim değil, sıfat olduğunu bilmesi gerekirdi. Bütün bu olumsuzlukların, Tahir-ül Mevlevî'nin Karahlı Tahir'in kitabının Arapça el yazma orijinal metnini değil de onun (anılan) muğlak tercümesini anlaşılabilir bir Osmanlıcaya aktarmasından kaynaklandığını sanıyoruz. E. Köse'nin çalışmasında (Graf) kelimesinin yerine açıklama yapmadan (Grabbe) kelimesini koymasını da uygun bulmadık.

-Şeyh⁸⁰ senin sözünü dinler. Git onu bize gelmek için ikna et. Geldiğinde saygıyla karşılanıp ağırlanacağını ve Çar katında fevkalade teveccühe nail olacağını söyle, dedi.

Yunus: Şamil bu teklifi kabul etmez; o kabul etse bile başkaları muvafakat göstermez” cevabını verdi. Graf:

-Bir defa git de tecrübe et, diye ısrar edince, Yunus Şamil’in yanına geldi ve Graf’la cereyan eden muhavereyi anlattı. Şamil:

-Ben Cemaleddin’i rehin olarak vermeden evvel bunların sulha razı olmayacaklarını, olsalar da verdikleri sözü tutmayacaklarını biliyordum. Mademki iş bu dereceye geldi, artık ellerinden geleni yapmakta kusur etmesinler. Bizde onlara karşı kılıçtan başka cevap yoktur, dedi.

Amcası Bertihan:

-Mülayimce bir cevap verilsin” dediyse de Şamil: “Cenab-ı Hakk müşrikler hakkında Peygamberine <Vağluz aleyhim...>⁸¹ buyurdu. Bu heriflere mülayim davranmak faydasızdır, cevabını verdi.

Yunus da:

-Öyleyse ben münasip bir şey söylerim, diyerek seher vakti Rus ordugâhına döndü. Sabah namazını kılıp uykuya yattı. Güneş doğduktan sonra gerek kendisinin gerek Cemaleddin’in Graf tarafından çağrıldığını haber verdiler. Yunus Cemaleddin’i uyardırıp çadırdan dışarıya çıktı. Trampetler çalınıyor ve Şamil’in oğlu ile arkadaşı ürkütölmek isteniyordu.

Yunus’un sarığı başında, kılıcı ve kaması belinde olduğu halde Cemaleddin ile beraber Graf’ın çadırına girdi ve:

-Ne yaptın? sualine karşı, Şamil’in:

⁸⁰ Aytberov ve Barabanov’un tercümelerinde “Şamil” ifadesine yer verilmiş. Doğru olan da budur.

⁸¹ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ

وَمَا أُولَٰئِكَ إِلَّا فِي سَاقٍ مُّطَهَّرَةٍ = Ey peygamber! Kâfirlere ve müna-fıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası! [Kur’an-ı Kerîm Açıklamalı Meali, TDVY. 2002. Tevbe, 73].

-Sulh yapmak için oğlumu istediler, verdim. Sulh yapmadılar. Herkes yurduna gitsin dediler, sonra ona da müsaade etmediler. Binaenaleyh hain ve yalan söyleyen düşmana güvenim yoktur, dediğini, haber verdi.

Graf bu cevaptan hiddetlendi ve:

-Biz Şamil'in sözüne ehemmiyet vermeyiz. Gerek onu ve gerek aile efradını esir alarak götürmeye memuruz. Şimdi köyün üzerine yürünmesi için köprü kurulmasını emredeceğim, dedi.

Yunus'un kanı başına sıçradı ve Graf'ı öldürmek düşüncesiyle elini kamasının sapına götürdü ise de yanındaki Cemaleddin'e acıdığından niyetinden vaz geçti.

Graf, Yunus'un çehresinden maksadını anladığı cihetle dışarıya çıkarılmasını emretti. O da pervasız şekilde sövüp saydıktan sonra çadırına gitti. Çadır dâhilinde kumandan oturuyor ve içtiği tütünü fosur fosur savuruyordu. Yunus'la Cemaleddin'i görünce hürmeten tütünü söndürdü⁸².

⁸² Sözün burasında uzunca bir açıklama yapmak gerekiyor. Yunus ile Cemaleddin'in kumandanın çadırına kondurulmalarından, kumandanın çadırda fosur fosur tütün tütürmesine kadar olan bölümde birçok tutarsız ve yanlış ifadeler var. Müellif Karahlı Muhammed Tahir Ahulgoh Muharebelerine katılmadığı için görgü tanığı değildir ve kitabının bu bölümünü Ahulgoh'tan en az 22 yıl sonra yazmıştır. Bilgi Kaynakları bizzat İmam Şamil ve onun yakın çevresinde bulunan âlimler ve naiplerdir. Bunların içinde Gen Grabbe'nin adını bilmeyen yoktur. Zira bu Grabbe 5-6 yıl sonra Dargo'da yaptıklarının cezasını misliyle ödemiş ve kumandanlık kariyerini sıfırlayarak Moskova'ya dönmüştür. Hal böyle iken müellifin "Ruslar Şamil-zade ile refakatçisine ikramda bulundular, özellikle **de kumandanın çadırına** aldılar... Bir gün **reislerden Graf** namında biri Yunus'u yanına çağırttı [...] (Yunus) pervasız şekilde sövüp saydıktan sonra çadırına gitti. Çadır dâhilinde kumandan oturuyor ve içtiği tütünü fosur fosur savuruyordu" ifadeleri arasında nasıl bağlantı kuracağız?

1. Yunus ve Cemaleddin'e muhatap olan (Graf) kimdir? Bizzat Kumandan Grabbe midir? Yoksa generallerden biri midir? Yunus ile Cemaleddin'i çadırına getirtip onlarla konuşan, Yunus'un rengi atınca da "bunları burdan çıkartınız" emrini veren kişinin (Graf)ın konumu nedir?

Eğer bizzat kumandan ise onlar çadırlarına gittiklerinde karşılaştıkları fosur fosur çubuk tüttüren kumandan kimdir?

2. Bu durumda (karmaşık ifadeleri anlaşılır hale getirmek için) yapacağımız en doğru iş, başka nüshaların tercümelerine müracaat etmektir.

Barabanov'un tercümesinde; “Bütün faaliyetleri idare eden naçalnik olan Çalandar’ın çadırına yerleştirildiler” [...]. Bir gün Yunus Graf ‘ın çadırına çağırıldı. Graf ona övgüyle söz etti ve şöyle dedi: “Şamil senin sözünü dinler. Onun bize gelmesini sağla. Gün sonuna kadar ona pek çok imkân sunulacaktır” [...]. “Bundan sonra Cemaleddin ile birlikte Çalandar’ın çadırına gitti. Onlar çadıra girdiklerinde, orada bulunanlar daha önceden başladıkları tütün tüttürmeyi, gelenlere hürmeten bıraktılar” [...]. “Çalandar onun üzgün olduğunu görünce, arkasına vurarak şöyle dedi: Üzülme. Sen Allah’ın itaatkâr bir kulusun. O seni ve Şamil’i her türlü acı ve ıstıraptan koruyacaktır”.

Aytberov'un tercümesinde de “Onlar birlikte bütün işleri çekip çeviren naçalnik olan Rus Çalandar’ın çadırının yanında bir çadıra yerleştirildiler” [...]. “Çok geçmeden Yunus Grabbe’nin çadırına davet edildi” [...]. “Sonra (Yunus, Şamil’in) oğluyla dışarı çıktı ve Çalandar’ın çadırına gitti. Yunus geldiğinde Ruslar ona saygısızlık etmemek için tütün tüttürmeyi bıraktılar” [...]. “Yunus’un üzgün olduğunu görünce Çalandar eliyle onun sırtına dokundu ve şöyle dedi:”.

Açıklama: Rusçaya (çalandar) kelimesiyle çevrilen Arapça kelimenin aslını bilmiyoruz. Muhtemelen (çalandar) kelimesi de olabilir. Ancak mütercim Şekivî bu kelimenin anlamını bilemediği için (kumandan) kelimesiyle çevirmiştir. Mevlevî de aynı kelimeyi kullanmıştır.

Bütün bu ifadelerin ışığında Karahî’nin Osmanlıcaya çevrilen eserinin anılan bölümdeki muğlak ifadeleri şu şekilde anlaşılır hale getirebiliriz: -Karahî’nin Arapça el yazma eserindeki (çalandar) kelimesini veya onun yerine kullanılan kelimeyi mütercimler (Şekivî ile Mevlevî) anlayamadıkları için (kumandan) kelimesiyle karşılamışlardır.

- “Ruslar Şamil-zade ile refakatçisine ikramda bulundular, özellikle de (onları) kumandanın çadırına aldılar” ifadesi mantıkla bağdaşmaz. Zira kumandan ile rehinelerin aynı çadırı paylaşmaları düşünülemez. Doğrusu Aytberov’un ifade ettiği gibidir: Onların her ikisi bütün işleri çekip çeviren naçalnik olan Rus Çalandar’ın çadırının yanında bir çadıra yerleştirildiler.

-“Bir gün **reislerden Graf** namında biri Yunus’u yanına çağırttı” [...] cümlesindeki (**reislerden Graf** namında biri) ifadesi mütercimin

Yunus ise:

-Siz bizim için alışkanlığımızı bırakmayınız. Biz de sizin için itiyatlarımızdan vaz geçmeyiz, dedi. Kumandan Yunus'un arkasını sıvazlayıp:

-Müteessir olma. Siz Allah'ın itaatkâr kullarısınız. Cenab-ı Hakk sizi de Şamil'i de düşman şerrinden muhafaza eder, diye teselli etmek istedi. Yunus da:

Arapça orijinal ifadeyi anlamadığını gösteriyor. Aytberov bu cümleyi şöyle çevirmiştir: "Çok geçmeden Yunus Grabbe (Kıraffi)'nin çadırına davet edildi". Aytberov ayrıca dipnotu düşerek şu açıklamayı yapmış: Ahulgoh Kuşatması sırasında Çarlık Askeri Birliklerinin Kumandanı olan Korgen Graf sıfatının, yalnız kullanıldığında Gen Graf Grabbe'yi işaret ettiği anlaşılıyor. Böylece Mevlevî ve Barabanov'un tercümelelerinde izahat verilmeden kullanılan (Graf) kelimesinin (Graf/Kont Grabbe olduğu açıklığa kavuşmuş bulunuyor.

-Graf Grabbe'nin huzurdan çıkartılmasını emrettiği (Yunus) pervasız şekilde sövüp saydıktan sonra çadırına gitti. Çadır dâhilinde kumandan oturuyor ve içtiği tütünü fosur fosur savuruyordu" ifadesindeki kumandan da kim?

Barabanov'un "Bundan sonra Cemaleddin ile birlikte Çalandar'ın çadırına gitti. Onlar çadıra girdiklerinde, orada bulunanlar daha önceden başladıkları tütün tütürmeyi, onlara hürmeten bıraktılar" ifadesiyle Aytberov'un "Sonra (Yunus, Şamil'in) oğluyla dışarı çıktı ve Çalandar'ın çadırına gitti. Yunus geldiğinde Ruslar ona saygısızlık etmemek için tütün tütürmeyi bıraktılar" ifadesi örtüşüyor. Buradan anlaşılıyor ki Cemaleddin ile Yunus'a tahsis edilen çadır, alt rütbeli bir çalandara (naçalnike) aittir veya onun yanına kurulan bir çadırdır. Zaten Aytberov'un "Onlar, bütün işleri çekip çeviren naçalnik olan Rus Çalandar'ın çadırının yanında bir çadıra yerleştirildiler" ifadesi bunu açıklamaktadır. Burada rehineler ile Çalandar arasında samimi bir ilişki kurulduğu da anlaşılmaktadır. Onların Kumandan'ın çadırından çıktıktan sonra komşuları olan çalandarın çadırına girmeleri de bunu göstermektedir.

"Biz Şamil'in sözüne ehemmiyet vermeyiz. Gerek onu ve gerek aile efesini esir alarak götürmeye memuruz. Şimdi köyün üzerine yürünmesi için köprü kurulmasını emredeceğim" diyen kişi kumandan Gen Grabbe'dir; Yunus'un sırtını sıvazlayıp "Üzülme. Siz Allah'ın itaatkâr kullarısınız. Cenab-ı Hakk sizi de Şamil'i de düşman şerrinden muhafaza eder" diyen kumandan ise alt rütbeli bir naçalniktir.

-Biz Müslümanlar kaza ve kadere inanırız. Âlemde cereyan edecek her halin yaratılmadan önce (Allah)'ın takdir ettiğine kaniyiz. Binaenaleyh sizin saldırganlığınızdan ve şiddetinizden çekinmemize mahal yoktur. Çünkü olacak olacaktır, cevabını verdi.

Bu konuşma esnasında Rus askerlerinin bağırıp çağırmakta ve şarkı söylemekte olduğu işitildi. Yapılan tahkik sonunda sulh yapılması sebebiyle memnurluk ve sevinçlerini belirttikleri anlaşıldı.

Ruslar Yunus ile Cemaleddin'e görünüşte hürmete riayet göster-seler de Şamil'in vücudunu ortadan kaldırmaya çare aramaktan geri durmuyorlardı. Yunus bunu anladığı cihetle emin ve sâdık bir adam bulup Şamil'e haber göndermek ve tedbirli olmasını tavsiye etmek istiyordu. Bir gün kumandan⁸³ gelip kendisine:

-Şamil'in yanına git. Kendi aileni, hapsetmiş olduğunuz Çirkeyli Ali'nin ailesini getir. Bir de bizim tarafa gelecek olanlara kayd-ı hayat şartıyla maaş bağlanacağını söyle, dedi.

Yunus Rusların maksadının Şamil'i yalnız bırakmak olduğunu anladı. Bir an önce gidip işi anlatmak için can attıysa da (fikri anlaşılır da göndermezlerse) korkusuyla özür dilemeye kalkıştı ve:

-Bu teklifi edecek olursam, beni geri göndermezler, mazeretini ileri sürdü. Kumandan:

-Elçi haps olunmaz, dedi. Yunus da:

-Cemeleddin'i kime bırakayım? Çocuk sizden korkar, dediyse de kumandan, Çirkeyli Ali'yi çağırıp:

-Bununla otursun, sen git, dedi.

Yunus, Cemaleddin'i öpüp kucakladıktan sonra karakoldan karakola teslim edilerek Şamil'in istihkâmına kadar geldi ve gelişinin

⁸³ Burada söz konusu olan kumandan, Gen Grabbe ile İmam Şamil arasında devam eden görüşmelerde Rus tarafını temsil eden Gen Pullo olduğunda kuşku yoktur. YN.

sebebini anlattı. O sırada Şamil'in yanında Untsukullu Tahir'den başka kimse yoktu.

Şamil:

-İşin böyle olacağını ben önceden biliyordum, dedi. Konuşma esnasında kumandanın Yunus'u istediğine dair haber geldi. Yunus hendek kenarına gidip Bertihan ile Kumandanın konuşmakta olduğunu gördü. O sırada akşam ezanı okununca Bertihan kumandana:

-Yarın konuşuruz, diyerek hendek kenarından çekildi.

Kumandan Yunus'a söylenip:

-Gel, çadıra gidelim, teklifinde bulundu.

Yunus:

-İstedğimiz kimseleri alayım da öyle geleyim, dediyse de kumandan:

-Yarın tekrar gider istersin, cevabını verdi. Yunus:

-Öyleyse tüfeğimi alayım, diye Şamil'in yanına geldi ve beraber kalmak için izin aldıktan sonra oturdu. Kumandan biraz beledikten sonra Yunus'un gelmeyeceğini anlayıp hiddetinden ayağını yere vurarak çadırına gitti.

Üç gün hendek kenarında yapılan konuşmalar ile geçti. Fakat münafiklardan bazılarının işe karışması ve Ruslardan musalaha talebine girişmesi, mücahidlerden çoğunun şehid ve yaralı olduğunun anlaşılması, siper ve istihkâmların zayıflığının farkına varılması sebebiyle düşman vaziyetin vahametini anlamıştı. Binaenaleyh Ruslar yeniden top atışına başladılar ve geri kalan siperleri de yerle bir ettiler.

Mücahidler geceleri çalışıp çabalamak suretiyle siperleri mümkün mertebe tamir ediyorsa da gündüzleri Rus topları tarafından tahrip olunuyordu.

Bombardıman bir hafta sürdü. Bu müddet zarfında mücahidler o kadar sıkıldılar ki ölüp kurtulmayı temenniye başladılar. Hatta bir gün İmam Şamil bir taş üzerinde oturmuş, kucağına çocuk yaştaki oğlu Gazi Muhammed'i almış olduğu halde:

-Ya Rabbi! Evvela bana, sonra bu çocuğa bir kurşun isabet ettir⁸⁴ diye şehidlik duasında bulunuyordu.

13

Şamil'in Ahulgoh'tan Çıkışı ve Şubut'a Varıncaya kadar Cereyan Eden Haller

Rusların girmesini engelleyen siperler yer yer harap olup koca koca gedikler husûle gelmiş, içerideki mücahidler de savunmanın artık mümkün olamayacağını görüp başlarının çaresine bakmaya kalkışmıştı. Bunlar gecenin karanlığından istifade ederek köyün arka tarafındaki yardan aşağıya sarkınmak suretiyle kaçmaya başladılar ki düşme sırasında ekserisinin kolu bacağı kırılıyor yahut örseleniyordu.

İmam Şamil de aile ferdlerini ve oğlu Gazi Muhammed'i buradan aşağıya sarkıtıp indirdi ve kendisi şehid olmak emeliyle köyde kalıp beklemek istedi.

Bu esnada sadık dostu Yunus'a:

-Ne yapacaksın, diye sordu. O da:

-Sen ne yaparsan, ben de onu yaparım, cevabını verdi.

Bu cevap üzerine Şamil hizmetçisine:

-Git, tavladaki atımı kes de Rusların eline geçmesin, dedi.

Hizmetçi tavlaya gidince at kışneyerek kendisine geldiği için kesmeye kıyamadı. Olduğu yerde bırakıp Şamil'in yanına geldi ve durumu anlattı. Şamil sadece silahlarını alıp kitaplarıyla diğer eşyalarını mecburen bıraktı ve elini "İnsan-ül Uyûn" isimli kitabın üstüne koyup:

⁸⁴ İmam Şamil'in bu drece yılgınlık göstermesi ve ümidini yitirmesi mümkün değildir. Cümlelerin sonradan eklendiğini düşünüyoruz. YN.

-Acaba hangi din düşmanının eline geçeceksin⁸⁵? dedikten sonra yürüdü. Yanında Çirkeyli Yunus ile Aşiltalı⁸⁶ Ahmed ve İrganlı (Argvanlı)⁸⁷ Hacı Salihlav vardı. Bunlarla birlikte gidip sarp bir mevkie gizlendiler. Orada iken Untsukullu Tahir gelip:

-Falan yerde epeyce mücahid var, buyurun oraya gidelim de topluca bulunalım, dedi. Şamil olduğu yerde kalmak istediye de Tahir'in ısrarıyla çıkıp evine geldi. Amcası Bertihan karşısına çıkıp:

-Ne yapacaksın?, diye sordu. Şamil:

-Yardan aşağıya inip tehlikeye maruz kalmak istemem, cevabını verdi. Bertihan ise:

-Ben ineceğim, dedi. Sonra da bir Rus kurşunuyla helâk olup toprağa düştü. Amcası şehid olması dolayısıyla Şamil'e taziye de bulundular. "Dua edin ki Allah bana da şehadet ihsan eylesin" cevabını verdi.

Bundan sonra yardan aşağı indiler ve diğer tarafa geçmek için bir direk diktiler. Etraf ise Ruslar ile çevriliydi. Şamil:

-Kim Gazi Muhammed'i sırtına alır da selamete çıkarır? sualinde bulundu. Kimse olumlu cevap vermediği cihetle oğlunu arkasına bağladı. Ayakkabılarını dişleriyle tutup direğe tırmandı⁸⁸. Sali-

⁸⁵ Halebî'nin "İnsân-ül-uyûn fî sîret-il-Emîn-il-Me'mûn" isimli, siyer ilmiyle ilgili kitabı.

⁸⁶ Osmanlıca baskıda (عشليطي) kelimesindeki (ع) harfi düştüğü için bazı yazarlar kelimeyi (شليطي) - Şelatî) şeklide okumuşlardır. Doğrusu (Aşiltî) olacaktır.

⁸⁷ (الارغنى) kelimesini de bazı yazarlar (İrganayalı-İrganayi ve el-Rugu-çî) şeklinde okumuşlardır. İrgân ile İrganay ayrı köylerdir ve İrgân ile Argvan aynı köyün isimleridir. Doğrusu (el-İrgânî/Argvanî veya İrganlı/Argvanlı) olacaktır. Bütün bu hataların Dağıstan köy isimlerinin iyi bilinmemesinden kaynaklandığını belirtmiştik.

⁸⁸ Burada da hatalı bir tercüme söz konusu. Dikili direğe tırmanan kimse yukarıya doğru yükselir ve direğin ucuna gelince oraya yapışıp kalır. Bu durumda nehri nasıl geçecek? İkinci anlamsızlık da Şamil'in ayakkabılarını dişleriyle kavramasıdır. Buna ne gerek var? Pek ala kemerine bağlayabilir. Bu hatalı tercüme "Şamil ırmağın karşısına bir kalas uzattı. Ayakkabılarını kemerine bağlayıp kalasın üzerinden yürüyerek

men karşı tarafa geçip arkadaşlarını bekledi. Aile efradı ve arkadaşlarından Balakanlı Musa ile sekiz kadar mücahid de gelip kendisine iltihak etti⁸⁹.

Bu sırada tüfek sesleri işitildi. Ruslar ateş ediyorlardı. Şamil ile arkadaşları da mukabelede bulundular ve düşmanı kaçırdılar. Lâkin arkalarından fazla miktarda gelenleri vardı. Bunların kurşunundan korunmak için bir kayayı siper aldılar. Ruslar ilk ateşi eder etmez mücahidler kayanın arkasından fırladılar ve şiddetli bir taarruzla Rusları şaşırtıp kendilerine yol açtılar. Bu sırada Dılımlı Selmanbek şehid düştü. Şamil'in göğsüne büyük bir kerpiç parçası düşüp yere kapandı. Fakat derhal kalkıp ilerledi. Biraz sonra bir subasına geldiler. Şamil orada durdu, geri dönüp aile efradından haber almak istedi.

Sadık dostu Yunus:

-Sen dur, ben gidip bakayım, diyerek döndü ve avdetinde, Gazi Muhammed ile annesi Fatıma'nın kurtulup gelmekte olduklarını bildirdi. Gazi Muhammed o esnada 6 yaşında idi. Mücahidlerden birinin sırtında giderken, bir Rus süngüsüyle baldırından yaralanmış ve o yaralı haliyle:

-Aman beni nehre atın, Moskof eline düşmeyeyim⁹⁰ diye, feryat etmişti. Şamil'in diğer eşi Cavharat ile ondan olan oğlu (Said) ve Şamil'in kızkardeşi Nafisat şehit olmuşlardı.

Ahulgoh'tan direğe çıkıp (kalasın üzerinde yürüyüp) karşıya geçenlerin hepsi otuz kişi olduğu halde altısı şehid düşmüş,

karşıya geçti" şeklinde düzeltebiliriz. Anılan ifadelerin sonradan eklenmesi muhtemeldir.

⁸⁹ Yazarın Ahulgoh Muharebelerinde büyük yararlık gösteren ve aynı kafiide yer alan Ahberdilav Muhammed'ten hiç söz etmemesi calib-i dikkattir. Mumaileyhi tanımasa da onun hakkında az da olsa bilgi sahibi olmaması mümkün değildir.

⁹⁰ Bu ifadenin (Moskof eline düşmeyeyim) kısmının müellife ait olmadığı, mütercim veya nâşir tarafından ilave edildiği açıkça belli oluyor. Kafkasya'da (Moskof) terimi pek kullanılmaz. Zaten 6 yaşında bir çocuğun böyle bir söz söylemesi de mümkün görünmüyor. Aytberov'un ve Barabanov'un tercümelerinde "Beni nehre atın! Beni nehre atın!" ifadesi geçiyor.

kalanları kurtulmuştu. Bunlar: “Elhamdülillah kurtulduk” diye söylenirken, Şamil kendilerini azarladı ve gözleri yaşararak: “Keşke bıraksaydınız da ben de şehid olsaydım” dedi.

Yola çıktılar ve nehir kenarını takiben yürüdüler. Açlık ve yorgunluktan takatleri kalmamıştı. Bacaklarını sıvayıp karşı tarafa geçtiler. Yerleri-yurtları olmadığı ve Allah’tan başka şıgınılacak kimseleri ve yardımcıları bulunmadığı için Allah’ın divanına yöneldiler ve nehirden abdest alıp sabah namazını kıldılar.

Gimrililer Şamil’in yolunu bekliyor ve kendisine suikaste bulunmak istiyorlardı. Nehrin öbür sahiline gelip tüfek atmaya başladılar. Bereket versin ki mesafe uzunca olduğundan kurşunları tesadüf etmiyordu. Şamil kılıcını çekip uzaktan onlara gösterdi ve isimleriyle hitap ederek: “İnşaallah üç ay sonra bu kılıç başınıza inecektir” dedi.

Şamil’in Ahulgoh’tan kurtulduğu anlaşılınca Cengutaylı Ahmat Han ile Hunzahlı Hacı Murat bir miktar münafık ve serseri ile aramaya çıktılarsa da bulamayıp geri döndüler. Şamil ile arkadaşları iki takıma ayrılmış oldukları halde gidiyorlardı. Bir takım önde bulunuyordu ki Gazi Muhammed bunların arasında idi. Diğer takım da geriden geliyordu ki İmam Şamil bunun içinde idi. Yol nehir sahilinden ayrıldığı cihetle yolcular yürümekte zahmet çekiyordu.

Öndeki takım istirahat için oturduğu sırada arkadaki takım da yetişip birleşti. Şamil oğluna: “Nasılsın?” diye sordu. O da: “Susadım” cevabını verdi. Babası: “Biraz sonra sana su bulurum, şimdilik yürü” dedi. Çocuk gayret ettiyse de yorgunluk ve halsizlikten yürüyemedi. Şamil evladını sırtına aldı. O da başını babasının ensesine koydu. Babası: “Evladım başını ensemden kaldır, kendi başımı taşıyacak halim yok” dedi. Çünkü o da gerek kan kaybından gerek aşırı yorgunluktan kımıldayacak halde değildi.

Gündüz aralıksız yürüdüler. Gece de sabaha kadar yola devam ettiler. Bir aralık Gazi Muhammed:

-Baba, kanım aç! diye, seslendi. Şamil çocuğu avutmak için:

-Şu dağın tepesine çıkalım da sana yiyecek bulurum, dedi.

Tan yeri ağarınca sabah namazını kıldılar ve tepeye doğru ilerlediler. Bir aralık bir atlı göründü ve bunları görünce dönüp kaçmaya başladı. Şamil'in emri üzerine seslendiler ve durmazsa vuracaklarını söylediler.

Adamcağız dönüp geldi ve karşısındakilerin Şamil ile arkadaşları olduğunu anlayınca, attan inip özür diledi ve:

-Ben de sizi aramak için çıkmıştım. Birdenbire yabancı zannıyla savuşuyordum, dedi. Dağarcığından ekmek ve peynir çıkarıp ikram etti.

Şamil Gazi Muhammed'i doyurduğu gibi yoldaşlarıyla beraber kendisi de yedi ve böyle bir dağ başında nimete nail oldukları için Hakk'a şükretti. Bundan sonra Şamil o adama, arkadaşları Ahberdilav Muhammed'i atına bindirip getirmesini söyledi. Zira Ahberdil (Ahberdilav) Muhammed çok takatsiz düştüğü için yürüyememiş ve yolda kalmıştı.

Süvari gitti ve Ahberdilav Muhammed'i bulup atına binmesini teklif etti. Lakin o fedakâr kahraman: "Ben davranır gelirim, şurada yaralı bir arkadaşımız var, onu bindir de götür" dedi. Süvari de o yaralıyı bindirip Şamil'in yanına getirdi. Sonra da civardaki bir çobandan bir parça un alıp mücahidlere hediye etti.

Ruslar arasında bulunan Dargolu Cevat Han'ın nakil ve beyanına göre: Ahulgoh muharebesinde 33 bin Moskof askeri katledilmiş⁹¹. Buna karşılık Müslüman şehidler ancak 300 neferden ibaret olup, esirler kadın, erkek ve çocuklardan oluşuyordu, sayıları da 700 kadardı⁹².

⁹¹ Aynı konuda Barabanov ve Aytberov'un tercümelerinde şu benzer ifadeye rastlıyoruz: Vaktiyle Kizlyar Kalesinde Rusların bir çalışanı (memuru) olan Dargolu Cevat Han, Ahulgoh'ta 33 bin kişinin öldüğünü bildiren bir belgeyi okuduğunu nakletmiştir.

⁹² Ahulgoh Muharebelerinin ayrıntıları ve her iki tarafın kayıpları hakkında tamamlayıcı bilgi için bkz. Y. Nevruz. UKTG. C. 3, s. 270 ve devamı.

Şamil ve arkadaşları yola devam ederek bir çayırılığa geldiler ve orada genç bir Müslüman gördüler ki onun babası Ahulgoh Tepesinde şehid olmuştu. Bu genç, koyunlar kesip mücahidlere ziyafet çekti. Oturup biraz dinlendikten sonra yine yola çıktılar. Mevsim sonbahar olduğu gibi, vakit de 1255 yılı Recep ayının başı idi (10 Eylül 1839).

Yolculuk esnasında Azbuh (Artlukh) ahalisinden ve halis müritlerden birkaç kişiye rast geldiler. Bumlar Şamil ile arkadaşlarını bahçelerine davet edip yemek ve ikramda bulundular. Bu esnada Çirkatalı İmankuli adında bir münafık yüksekçe bir yere çıkıp: -Şamil ve arkadaşları perişan bir halde firara mecbur olmuşlar. Her kimin onlarla *vazgeçtisi* varsa icabına baksın⁹³, diye seslendi. Bu herif kakikaten erbab-ı nifak (nifak sokuculardan) idi. Sonradan Şamil'in naiplerinden Danukhlu Hitin'in emriyle katledildi.

Ortaya çıkan haberler üzerine (burada) durmak tehlikeli olacağı için yürüdüler ve sabah namazı vakti Almahal (Almak) köyüne gelip kendilerini bildirmeden geçtiler. Bir suyun başında durup abdest aldıkları sırada köyün kadısıyla ileri gelenleri koşarak geldiler ve mücahidlerin köye girmelerini rica ettiler. Şamil: “Bilahare size bir zarar gelmesin diye köyünüze girmedik” dedi. Köylüler: “Sizin için ateşe atılacak olsak bile hizmetinizde bulunmaktan geri durmayız” cevabını verdiler. Şamil de: “Öyleyse burada oturalım ve görüşelim” dedi. Köylüler gidip yemek getirdiler ve o suyun başında mücahidlere ziyafet çektiler. Fazla olarak bir miktar da yol azığı verdiler.

Öğleden sonra kabile-i mücahidin hareket etti ve akşamla yatısı arası Tatak (Dattakh) köyüne dâhil oldu. Ahali bunları üç gün

⁹³ Muğlak bir cümle. Neyi kast ettiği anlaşılmıyor. Timur Aytberov'un tercümesinde anılan cümlenin karşılığı şöyledir: “Eğer bir kimsede onlardan (Müridlerden) birine ait mal-mülk varsa, onu hiçbir şekilde iade etmek zorunda değildir”.

misafir olarak alıkoydu. Köylülerden biri Şamil'in selameti için adanmış olduğu bir sığırı kurban etti. Bayan (Benoy) köyü ahalisinden biri Şamil'i köyüne davet etmek için Tatakh'a gelmişti. Şamil ile arkadaşlarını alıp Benoy'a götürdü. Orada ve 1255 Recep ayının 27'sinde (6 Ekim 1839) Şamil'in bir oğlu dünyaya geldi ve adını Muhammed Şâfi koydular.

Şamil Benoy'dan da hareket ederek Şaban'ın iptidasında Vedan (Vedana/Vedeno) köyüne geldi ve aile efradını orada bırakıp kendisine bir yurt bulmak üzere bazı arkadaşlarıyla dolaşmaya çıktı. Şubut⁹⁴ bölgesine dâhil olan Çeçen köylerinden Guruşketi⁹⁵ köyünü ikamete elverişli gördüler ve ahaliden birinin evine misafir oldular. Ev sahibi Vedenno'ya gidip Şamil'in aile efradını alıp getirdi.

Şamil ile cihad arkadaşlarından (kadim dostu) Yunus, (hizmetkârı) Salih, (Yaralı mücahid) Hudanatil Muhammed, Hotsatlı Bilâdi, Hotsatlı Himmat, Haraderikli NurAli, Haraderikli Murtazali ve Balahanlı Musa nâmındaki yiğitler Guruşketi (Guruşkört)ta yerleştiler. Diğer mücahidler de Vedenno köyünü yurt edindiler. Şamil bu köyde bulunduğu sırada meşhur Tsantoroylu Şuayp ile Dargolu Cevat Han gelip kendisiyle görüştü. Cevat Han:
-Arkadaşlarınızın dağılmasına üzülmeiniz. Ben samimi olarak size bağlı olacağım gibi, yakında üç bini aşkın mücahit maiyetinizde toplanacaktır, tesellisini verdi. Şamil de onları Naip tayin ederek kendi bölgelerine gönderdi ve giderken:
-Memleketinize Avar tarafından gelen olursa, derhal çıkartınız. Ulemanın, müritlerdeniz iddiasında bulunanları araştırınız. Hakikaten halis mürid iseler bırakınız. Yalan söylerlerse ölümle tehdit ediniz, dedi.
Şuayp ile Cevat Han vedalaşıp yola çıktılar ve giderken Şamil'in arkadaşlarından bazılarını da beraber götürdüler. Naipler memleketlerine varınca, zahire almak için gelen ne kadar Avarlı varsa

⁹⁴ Şatoy bölgesine Çeçenler (Şuyt), Dağıstanlılar da (Şubut) derler.

⁹⁵ *Guruşketi*: Guş-Kert/Guruşkört (Dağıstan dillerinde: Guruşkört).

hepsini sürüp çıkardılar. Kendi nahiyeleriyle çevre nahiyelerdeki ahaliyi Şamil'in itaatine dâhil ettiler.

14

Şubut Nâhiyesiyle Çeçen Ahâlisinin Şamil'e Tâbi Olması

Şamil'in Guruşkort köyünde ikametı sırasında Azizey adında bir kadın gelip:

-“Beni satacaklar ve başka memlekete yollayacaklar” diye şikâ-yette bulunmuş, Şamil de:

-“Şimdilik seni kurtarmaya kudretim yoktur” cevabını vermişti.

Bu senenin Ramazan-ı şerifinde Kur'an-ı Kerîm okurken, oğlu Gazi Muhammed:

-“Baba! Geçenlerde gelen kadını bağırta bağırta götürüyorlar” dedi. Şamil Kapının önüne çıktı, kadının:

-“Beni kurtaracak Müslüman yok mu?” diye çığlık attığını duyunca dinî gayreti coşarak içeri girdi ve yalın kılıç dışarıya fırlayıp kadını götürenlerin arkasından koştu.

Muhammed Gerî adında bir genç yetişip Şamil'in arkasından tutmak istedi ve elinden yaralanıp geri çekildi. Kadını götürenler Şamil'i dal-kılıç gördükleri gibi korkup kadını bıraktılar ve koşup büyükçe bir ağacın altında saklandılar.

Kadıncağız yakasını kurtarıp köye kaçtı. Köylülerden bazıları da toplanıp Şâmil'e karşı dedikoduya başladı. Şamil'in misafir olduğu adam, söylenip duruyordu. Şamil:

-“Bu ne diyor?” diye sordu. Satılacak kadından üç bin kuruş alacağı olduğunu, tercüman aracılığıyla öğrenerek:

-“Cariye olmayan hür Müslüman kadın satılmaz” cevabını verdi.

Şamil'in cevabı üzerine bu adamın kardeşi silahını çıkarıp kardeşinin üzerine saldırdı. Ama onu tuttular. Sonra da (insanlar) gruplar halinde Şamil'in huzuruna gelip tevbekâr oldular.

Aradan birkaç gün geçince, Haraderikli Muhu (Muhud) nâmında biri geldi ki Şamil onu bir köye idareci tayin etmişti, gülerek:

-“Ne yaptınız ki ahaliyi bu kadar korkuttunuz. Hepsi koşup geliyor ve tevbe istiğfar talebinde bulunuyor” dedi.

15

Şamil’in Şubut/Şatoy’da Asker Toplaması

Şamil’in Şubut’ta ikameti çevrede duyulunca Çeçen Vilayeti’nin aşağı ve sehl cihetlerinden bazıları gelmeye ve yanında ikamet için izin istemeye yahut kendisini yurtlarına davet etmeye başladılar. Şamil ise bunlara muvafakat cevabı vermiyordu. Hâlbuki Ruslar Çeçen’in yalı⁹⁶ cihetlerini zorla ele geçirmiş ve senede hâne başına şu kadar vergi ve her evden bir tüfek almakta bulunmuş; kısaca oralardaki Müslüman kadınların başlarını açmalarını ve fistan giymelerini tavsiyeye kalkışmış olduğundan, Çeçen Müslümanları Rus boyunduruğundan bıkmışlar ve bunalmışlardı. Bu yüzden ya Şamil’in yanına gelmek yahut onu kendi aralarına götürüp Ruslara karşı durmak emelini besliyorlardı.

Şubutlular ise:

-Çeçenler hilekâr adamlardır, belki Ruslara yaranmak için size haksız davranırlar, diye Şamil’in gitmesine mani oluyorlardı.

Bir gün Çeçen’den biri gelmiş ve Şamil’in huzurunda bazı sözler söylemişti. Adamcağızın sözlerinden –Şamil’in ashabından (sâdik arkadaşlarından) olup arada tercümanlık yapan Andili Gaziyav’un gözleri sulandı ve Şamil’e:

-Erkeklerimizin ricasını kabul etmeyecek olursanız, kadınlarımız gelecek ve sizi yurdumuza götürmek için yalvarıp yakaracaklardır, haberini verdi. O mecliste bulunup da bu haberi duyanların hepsi müteessir oldular. Şamil gözünden akan yaşları silerek:

-Kendi kavim ve kabilemiz beylik/üstünlük davasına düşerek dağıldığı ve İslam Memleketinin Ruslar tarafından istilasına sebep olduğu halde, Cenab-ı Hakk bize uzaktakilerini yardımcı ve destekçi olmak üzere gönderdi. İnşaallah muvaffakiyet de ihsan eder, dedi ve yakında geleceğine dair adamcağıza söz verdi.

⁹⁶*Yalı*. Burada kast edilen (yalı) Terek ve Sunja nehirlerinin kıyıları olmalı. Zira Çeçenistan’ın deniz sahilinde toprağı yoktur. Buna (Düzlük Çeçen toprakları) demek daha doğrudur.

Bir taraftan da Genkhuh⁹⁷ (Genkhi)'de bulunan Hunzakhlı Ahberdil Muhammed'e:

-Çeçen yalılarının ahalisi ahkâm-ı şeriatın uygulanması için memleketlerine gitmemizi istiyorlar. Yakında hareket edeceğiz. Sen de emrine tabi olanlarla falan gün burada bulun, diye haber gönderdi. Bundan sonra da Şubutluları toplayıp:

-Ben sizin misafirinizim. Yerssiz yurtsuz kaldığım bir sırada bana sığınılacak melce oldunuz ve hakkımda büyük lutuflarda bulun-dunuz. Şimdi görüyorsunuz ki Çeçenler beni aralarına davet ediyorlar. Tabii gideceğim. Fakat bu hususta bana yardımcı ve onlara öncü olmanızı arzu ediyorum. Sözümü dinleyecek-seniz, hep birlikte kalkıp gidelim. Muhalefete kalkışacak ve ahkâm-ı şeriatın yayılması ve ıslahına karşı çıkacak olursanız, bilahare onlarla gelir ve teklifimi kabule sizi mecbur ederim, dedi.

Şubutlular bu teklif üzerine uzun uzadıya düşünüp konuştuktan sonra:

-Bir şart ile kabul ederiz, dediler. Şamil o şartın ne olduğunu sordu. Bunlar da:

-Biz kış sonlarında ve karlar erimeye başladığı sıralarda ziraata başlarız. O vakit yurdumuza dönmek için izin verecek olursanız birlikte geliriz.

Şamil bu şartı kabul etti. Birkaç gün sonra da Ahberdil Muhammed 15 kadar yiğitle çıkıp geldi. Bunlardan biri Mikâil Havkarî, biri de Yasul Muhammed (Kadılasul Muhammed) idi ki ikisi de gayet şeci (cesur) mücahid idiler.

Şamil Şubutluları ve Ahberdil Muhammed'le gelenleri alıp Allah'a tevekkül ederek yola çıktı. Arkadaşları kendisine canla başla hizmet ediyor ve onu daima koruma altında tutuyordu. Hatta yabancı bir adamın suikaste bulunması ihtimaline karşı Şamil'in musafahada bulunmasına müsâade edilmiyordu.

Şamil Çeçen Vilayeti'nin sahildeki yerlerini (Sehl'deki Çeçen köylerini) dolaşıp va'z ve nasihatte bulundu. Sözleri oradaki ahalie olumlu tesir ettiği gibi, Rusya tabiyetinde bulunanlardan,

⁹⁷ Çeçenistan'ın Şatoy bölgesinde bir köy.

hatta Rusların rütbe ve nişanını haiz olanlardan bazıları gelip Şamil'e tabi oldular ve huzurunda nişanlarını kırdılar.

Şamil ahalinin itaat ve bağlılığını kazanınca bazı tedbirlere teşebbüs etti. Bu cümleden olarak Şali, Germençuk gibi ovalarda ve savunması kabil olmayan yerlerdeki köylerin boşaltılarak sarp ve ele geçirilmesi zor yerlere nakledilmesine ve bura sakinlerinin tamamıyla nakl-i mekân yapıncaya kadar, üzerlerine düşman geldiği zaman mukabelede bulunmamalarını tembih etti.

Çeçen Vilayeti'nin en doğu kısmında yer alan Aktaş ve Aukh nahiyelerine vardığında en has talebesi Arif Amirhan ve sadık takipçilerinin en üstün olanlarından Şeyh Safi ile Çirkeylilerden bazıları gelip Şamil'e bağlılıklarını bildirdiler ve düşman işgali altındaki yerlerde bulunan koyun ve sığırlarını kurtarıncaya kadar yerlerinde kalmak üzere müsaade istediler. Çirkey'in doğu cihetindeki (Kuzey ciheti olmalı) Endirey havalisi sehl/düzlük ve ovalık olduğu için, Çirkeyliler hayvanlarını kışın oralarda otlatıyorlardı. Hâlbuki bu havâli Rusların işgali altında idi.

Şamil Çeçen Vilayeti'ni dört (idari) bölgeye ayırarak Sehl (Düzlük) Çeçen'in en batısında yer alan Gekhi'ye **Ahberdil Muhammed**'i; Gekhi'nin doğusundaki Şeki (bugünkü Şali bölgesi)'ne meşhur bahadır Zumutarlı **Suayip Molla**'yı; Şeki'nin doğusundaki Çeli-Dargo'ya **Cevat Han**'ı; Doğu Çeçen'in en doğusundaki Aukh'a da **Endireyli Taşav Hacı**'yi vali ve naip olarak gönderdi.

Sonra da Şubutlularla birlikte dönüp Vedenö köyüne geldi.

Vedenolulardan kimse gelip görünmedi. Şamil oradan Haraç (Haraçoy) köyüne geçip orada üç gün kalarak naipleri Cevat Han'a itaat göstermeyen on kişiyi idam ettirdi. Haraçoy'da bulunduğu sırada Tındal ve Bakulal ahali geldi. Şamil onları azarlayarak:

-Vaki olan müracaatıma ehemmiyet vermemişsiniz, şimdi de kalkıp gelmişsiniz. Lakin artık size ihtiyacım kalmadı, çekilip gidin, dedi. Toplanıp gelen Vedenoluları da:

-Hareketiniz nifak alametidir. Ne ise bu defalık bağışlandınız, cevabıyla savdı.

Bundan sonra Şubutlular yurtlarında ziraat yapmak için izin istediler. O da vadettiği şekilde izin verdi. Şubutlular giderken Şamil'in yanında kalanlara: "İmam bizim aziz ve hürmetli misafirimizdir. Emanet olarak size bırakıyoruz. Aldığınız gibi bize teslim mecbursunuz. Şayet bir hıyanette bulunacak olursanız vay başınıza!" dediler ve Şamil ile vedalaşıp gittiler.

16

Guyaş Adındaki Herifin Cezalandırılması

Çeçen ile Gürcüstan arasındaki Hiri (Giri/Kiri) havalisinde Rusların eline geçmiş bir mescid olduğu ve içinde bir de Mushaf-ı Şerif bulunduğu Şamil'in malûmu olmakla, o taraflara doğru bir yürüyüş yapmak istedi ve cihat arkadaşlarıyla yola çıktı. Çukmukli⁹⁸ (Çuvmikli) köyüne varınca karşılarına çıkan ahaliye va'z ve nasihatle:

-Malınıza ve canınıza kast edecek değiliz. Sizden istediğimiz şey, birlikte hareket ve Müslümanları kendilerine kul edinerek kadınlarını açık saçık gezdirmek isteyen kefereye karşı bize yardım etmenizdir, dedi. Ahâli de bu teklifi kabul etti.

Çukmukli köyünde Gubaş namında bir herif vardı ki köylüler bu şirret adamın katlini talep ettiler. Şamil, katli uygun bulmayıp görmekten mahrum edilmesini emretti⁹⁹. Herif o derece zorlu idi

⁹⁸ Bu bahiste de coğrafi bir muğlaklık var. Hiri (Giri/Kiri) köyü Şarargun ırmağının yukarı akarında, Kankhu/Genkhi köyünün 5 km kadar kuzeyinde yer alır. Gürcüstan sınırında değil, Dağıstan'ın Higatlı auluna giden dağ yolu üzerindedir. Anılan mescid ise batıda, Nazran bölgesinde Assa ırmağının yukarı akarında, Gürcüstan sınırına yakın Çukmukli köyünde olmalıdır. Giri/Kiri köyü ile Çukmukli köyü arasında takriben 65 km bir mesafe vardır. Yazar Giri/Kiri köyünü andıktan sonra Çukmukli köyüne intikal ediyor ve seferin sebebi olan mescidden bir daha söz etmiyor ve (Gubaş) hadisesine geçiyor. Bu muğlak ifadenin Karahî'ye ait olduğunu sanıyoruz. Aynı muğlak ifade Barabanov ve Aytberov tercümelerinde de dikkat çekiyor.

⁹⁹ Karahî'nin eserini sadeleştiren Türk yazarlarıyla, Rusçaya çeviren Barabanov ve Aytberov Osmanlıca metinde (عیاش) / Guyaş şeklinde

ki yedi kişi mürkölätla tutup yatırdılar ve kollarını bağladıktan sonra gözlerini çıkarıp¹⁰⁰ bir eve bıraktılar.

Şamil ve arkadaşları o evin yanına kondular ve sabah namazını eda ettikten sonra, birini nöbetçi tayin ederek uykuya daldılar. Şamil yüksekçe bir yere yatmıştı. Uyku arasında köpek ulumasına benzer bir ses işitip yerinden fırladı. Elinde bir kama olduğu halde bir herifin evin kapısından girmekte olduğunu gördü. Hemen atıldı ve herifin kama tuttuğu elini yakaladı. Ortalık daha iyice aydınlanmamış, Şamil'in yanındakiler de bırakıp savuşmuşlardı.

Herif elini kurtarmaya çalışıyor, Şamil de silahsız olduğu halde kendini savunmaya çalışıyordu. Bu esnada on iki yerinden hafifçe yaralandı. Bu mücadele sırasında Şamil'in konağı olan Şubutlu Şaban araya girmek istedi. Fakat herifin kamasıyla cansız yere serildi. Ondan sonra Şamil'in yiğit arkadaşı Muaş Zunuy (Maaş Zunsi) geldi. Lâkin o da şehiden yere düştü. Bir müddet sonra Şamil herifi kavrayıp yere çarptı ve kolunu ısırarak rakibinin kama tutan koluna dizini bastığı gibi, dişlerini de kafatasına geçirdi.

Bu sırada Şamil'in arkadaşları yetişip parmaklarını kesmek suretiyle herifin elinden kamasını aldılar. Adam can çekişirken Şamil'e hitaben: "Beni nasıl buldun?" diye öğünüyordu. Meğer bu herif gözleri çıkartılan Guyaş adlı şirret herifmiş. Çukmukli ahâlisi, Şamil'in Guyaş tarafından öldürüldüğü zannıyla arkadaşlarına suikastte bulunmak istediler. Bunu fark eden Şamil, derhal göz önüne çıkıp hayatta olduğunu gösterdi ve köylüleri teskin ettikten sonra arkadaşlarıyla Şubut'a avdet etti.

17

yazılan kelimeyi (عياش) / Gubaş şeklinde okumuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. UKTG. C. 3, s. 299.

¹⁰⁰ J.F. Baddeley (tek gözünün) çıkartıldığını bildirmiştir (s. 333). İki gözü çıkartılsaydı hedefi bu derece keskin şekilde tayin edemezdi. Tercüme hatası olabilir.

İşketel (İşkarta/Şikarta) Köyüyle Diğer Yerlerdeki Gazavatlar

Şubut'a döndüklerinde (İmam) yirmi gün yatağa mahkûm oldu. Çünkü Çukmukli'de aldığı yaralardan epeyce kan kaybetmiş ve bedeni zayıf düşmüştü. Daha yaraları kapanmadan maiyetindeki müridler kendisini teşvik ederek heyecan verdiler. Hatta: "Ata binemezsen seni tahtırevana bindirip başımızın üstünde taşırız" dediler.

Şamil aile efradını Daşmirza (Daçu-Borzoy) köyüne gönderdikten sonra yola çıktı. Zubut köyüne vardıklarında, Endirey köyü ileri gelenleri toplanıp Şamil'in köye girmesine karşı çıktılar ve muharebe için hazırlık yaptılar. Şamil maiyetini dörde taksim etti ve köyün dört tarafından hücumla geçti. Karşı duranlar bu ani ve şiddetli taarruz karşısında mukavemet gösteremediler ve köylüler Şamil'e itaat ettiler.

Şamil köyden kalkıp Çirkey Dağı'nın tepesine çıktı. Zubutlular Şamil'in ayrılmasından sonra ikiye bölündüler. Bir kısmı Şamil'in lehinde, bir kısmı da aleyhinde bulunmaya başladı. Sonra içlerinden biri "Ne için uğraşıp duruyoruz. Şamil'i isteyen ona, başkasını isteyen de başkasına gitsin" dedi. Hepsisi birden: "Öyleyse biz Şamil'i isteriz ve onun yanına gideriz" diyerek, Şamil'in yanına gidip onunla birleştiler.

Endirey ile Şura şehri arasındaki İşkarta/Şikarta köyüne vasıl olduklarında orada bulunan Şamhal ve Ahmad Han ile maiyetleri ve bir de Ali Sultan'ın kumandasında olup kaleye kapanmış olan Rusları mağlup ve perişan ettiler. Sonra da civardaki Erpeli köyüne gidip orayı yıkıp yaktılar. Köyün Ruslar tarafından atanan memuru Ulubiy'i katlettiler.

Ulubiy (ihtimal ki Ulubek'tir) Şamil'i zehirletmek için iki defa adam göndermişti. Biri Şehid Hamzat zamanında idi ki Şamil Gimri'de bulunduğu sırada, Haraç köyünden bir herif yollamıştı. Geldiğinde kötü maksadı anlaşıldı ve zehir üzerinde çıktığı halde, ilaç olduğunu iddiaya kalkışması üzerine:

-Öyleyse ye bakalım teklifine maruz kalarak hakikati itirafa mecbur kaldı.

Diğeri Şamil'in Vedenö köyünde bulunduğü sırada idi ki Ulubiy Ruslar tarafından Gimri'ye memur tayin edilmiş ve Şamil'in amcası Bertihan'ın oğlu İbrahim'i iğfal ederek Vedenö'ya göndermişti. İbrahim hain eylemi yerine getirmek için oraya geldiyse de Şamil Şubut'a gitmiş bulunduğü cihetle fena maksadını icraya muvaffak olamamıştı.

Şamil arkadaşlarıyla Erpeli/İrrifili'den Karanay'a doğru hareket etti. Çirkeyliler ekinlerini biçmek için izin alıp memleketlerine gittiler. Onların gitmesi üzerine Andalallılar gelip Şamil'in maiyetine dâhil oldular. Şamil bunlarla ilerleyip Talburutin/Tadbutri denilen dağlık ve yüksek bir mahâlî geldi ve ahâlisi hakkında şeriat ahkâmını uyguladı. Oradan Ansalta'ya vasıl olup Ahmad Han'ın hububat tarlalarını yaktı. Ahmad Han ekinlerinin yandığını bir tepeden gördüğü halde Şamil'i engellemeye muktedir olamuyordu.

Mücahidler Hunzah'ın kurbundaki¹⁰¹ (yakınındaki) İhili/İhali köyüne geldiklerinde Ahmed Han'ın arkadaşı Muşullu Nur Muhammed gelip: "Ahmed Han'ın yanından kaçtım, bir atla bir tüfek çalıp sana hediye getirdim" deyince, Şamil:

"Atın da tüfeğün de kendinde kalsın. Senin gibi bir adamın bize lüzumu yok. Düşman olanlardan birini öldürmeyince (öldürmedikçe) sana emniyet edemem" cevabını verdi.

Biraz sonra Hunzalı Hacı Murat hicretle Şamil'in nezdine geldi. NurMuhammed'in gelişinin Ahmad Han'ın teşvikiyle ve hıyanet kastıyla olduğunu haber verdi.

¹⁰¹ Osmanlıca metinde [قربندهکی] (=kurbundaki)] kelimesini [غربندهکی] (=garbındaki)] şeklinde okumak yanlıştır. Anılan kelimeyi kurbundaki (=yakınındaki) şeklinde deşifre etmek gerekir (Tarık Kutlu ile H.A. Özdemir doğru okumuşlardır). Zira İhali köyü Hunzah nahiyesinin kurbundadır, yani yakınındadır, ama garbında değil şimalindedir.

Daha sonraları Hacı Murat bir sebeple NurMuhammed'i katledip vücudunu (ortadan) kaldırdı. Şamil İhali'den hareketle Gilbah ve Yangı-yurt köylerine gitti ve orada birkaç kişiye icray-ı siyaset etti yani cezalandırdı. İhtiyarlardan birkaç kişiyi de Çirkey'e göndermek üzere rehin aldı¹⁰². Maiyetindeki piyadeleri oralarda bırakıp süvarilerle Sehl (kumuk düzlükleri) taraflarına gitti. Sehl cihetleri Rusların idaresi altında bulunuyordu. Şamil'in maksadı ise Sehlilerin hayvanlarını sürüp götürmektir. Lakin otlamaya çıkarılmış olmaları sebebiyle ağıllarını ve mandıralarını yakmakla iktifa etti.

Bu sırada Ruslar Gilbah/Gelbah (Çiryurt) ve Yangı-yurt¹⁰³ köylerine hücum ederek Şamil'in yaya askerlerini uzaklaştırdı ve köye girip rehin olarak alınan ihtiyarları yakaladı (ele geçirdi). Şamil atlı askeriyle yetişti ve yaya askerle birleşip Piravuz/Firavuz dağının tepesine çıktı. İki üç gün orada bekledikten sonra Yangı-yurt köyüne indi. Köylüler firar etmişler ve götüremedikleri mallarını ve eşyalarını bırakmışlardı.

Şamil bunlardan taşınması mümkün olanları aldı ve Gelbah ahâlisini müstahkem bir yere naklederek köylerin ikisini de yaktırdı. Bundan sonra Karanay ve Çirkey ahalisini Gimri üzerine gönde-

¹⁰² (İcray-ı siyaset) ifadesini (idam) şeklinde açıklamanın isabetli olduğu kanaatinde değiliz. Aytberov [Он подверг их население дрессировке (=sekenesini terbiye etti)] şeklinde yorumlamış. Biz de "Köy sakinlerini terbiye etmek amacıyla (ibret olsun diye) birkaç kişiyi cezalandırdı" biçiminde yorumlamanın daha doğru olacağı kanaatini taşıyoruz. Zaten (İcray-ı siyaset) terkibi: 1. Kamu işlerini ve devlet nizamını sulh ve sükûn içinde yürütmek, 2. Suçlular hakkında tertip edilen cezaları icra etmek anlamına gelir (Mehmet Salâhî Bey, Kāmûs-i Osmânî, s. 624).

¹⁰³ (Yangı-yurt) köy adı Mevlevî'nin sadeleştirdiği metinde (Yanifurut) şeklinde basılmıştır. Bunun dizgi hatası olduğunu sanıyoruz. Aytberov ve Barabanov tercümelerinde (Yangı-yurt) şeklinde geçiyor. Bu köyler Sulak Nehri üzerinde güneyden kuzeye doğru: Yangıyurt, Çiryurt şeklinde sıralanır.

rip sekenesini yumuşattı. Kendisi de Muhita, Tassa¹⁰⁴ ve Aşilta köylerine uğrayıp Ahulgoh'a geldi. Daha önce (savaş sırasında) şehid olan zevcesinin (Cavharat) terk edilmiş haldeki cesedini defnetti. Daha sonra Gimri'ye geldi.

Untsukullular Şamil'in Gimri'ye gittiğini haber alınca kadıları Şaban'ın da ayartmalarına kapılıp Muhit köyüne hücum ettiler ve çatışma sonunda birkaç at gasp edip gittiler.

Şamil ve sadık arkadaşları Gimri'de iken, Ruslar köyü bastılar. Bazı mücahidler bunlara karşı çıkıp çatışmaya başladılar. İçlerinden Untsukullu Tahir (Ahulgoh gazisi) şehid düştü, kalanları da yenilip dağıldılar. Şamil bu esnada mescidde bulunuyordu. Biri gelip: "Her kes bıraktı gitti" haberini getirdi. Peşinden Bala-kanlı Musa geldi ve Şamil'in mescidden çıkıp kaçması için ısrar etti.

Şamil yalın ayak dışarıya çıktı ve Rusların yaklaştıklarını, Müslümanların da bırakıp savuştuklarını gördü. Yanındakilerle yürüyüp önden gidenlere yetişti ve çoğunun tüfeğini elinden alıp: "Silah erkeklere yakışır, size layık değildir" diyerek nehre attı.

18

Said-Yurt¹⁰⁵ Gazvesi

Şamil nehri geçtiği sırada Rusların Said-yurt köyüne girdiğini haber aldı.

Kilidir (Kildirkin/Geldagen)¹⁰⁶ mevkiine vasıl olduğunda Hunzahlı Hacı Murat ile birleşti. Burada iken gelen Rus askerleriyle harp ederek çoğunu telef, kalanını da kaçmaya mecbur etti. Sonra civardaki köyleri ve kasabaları dolaşp va'z ve nasihat ve siyasi

¹⁰⁴ Tassa'yı (Tatah) şeklinde deşifte etmek yanlıştır. Zira Tatah köyü Çeçenistan'dadır.

¹⁰⁵ Tercümeğe esas metinde (Saidvurt) şeklinde yazılmıştır.

¹⁰⁶ Geldagen ve Said-yurt köyleri Şali vilayetinde ve Auturi ilçesinin yakınlarında yer alırlar.

izahatta bulundu ve aile efradının yaşadığı Eski Dargo köyüne geldi. 1255/1839¹⁰⁷ yılı kış ortalarında hareket ve 1256/1840 yılının kış ortalarında avdet eylemiş olduğu cihetle bu defaki seferi bir yıl sürmüştü.

Bu seferde sevk eylediği seriyyelerden (atlı müfrezeler) Ahberdil Muhammed'in müfrezesi Ruslardan hayli esir almıştı. Bu arada Ahulgoh Muharebesindeki Rus Kumandanına (Grabbe) eş olmak üzere gönderilen hem güzel hem de soylu bir kızı ele geçirmişti. Kızcağız sonradan ihtida ederek Şamil'in nikâhı altına girdi.

19

Gelbah Köyünün Üçüncü Defa Olarak Fethi ve Nasarin (Nazran) Muharebesi

Şamil'in gitmesinden sonra Gelbahlılar köylerine döndüler ve gerekli tamirat ve tahkimatı yapıp köylerine yerleştiler. Şamil 1256/1840 (doğrusu: 1257/1841'dir) baharına doğru topladığı mücahidler ile bunların üzerine yürüdü ve aniden hücumla geçtiği cihetle maiyetinden birkaç kişi şehid düştü. Gelbahlılar epeyce telefata verdikten sonra itaat ve bağlılık gösterdiler.

¹⁰⁷ Burada tarih uyumsuzluğu dikkat çekiyor. Şöyle ki, Ahulgoh Muharebesi 1839 yılının Ağustos sonlarında sona ermiş, İmam Şamil aile efradı ve bir avuç arkadaşıyla aynı yılın Eylül ayında Şubut'a hicret edip 1840 yılı başlarına kadar Çeçenistan'da güç toplamak ve halkı Milli Azatlık Mücadelesine hazırlamakla uğraşmıştır. Dağıstan'a yönelik seferine 1840 yılı kış ortalarında çıkmış ve bir yıl devam eden gazavatlardan sonra 1841 yılı kış ortasında Eski Dargo'ya dönmüştür. Bu tarih uyumsuzluğunun Hicrî takvim ile Miladî takvimin çevirimi ile ilgili olduğunu sanıyoruz. Bundan sonraki bahislerde de tarih uyumsuzlukları görülecektir, ama bunları düzeltme cihetine gitmeyeceğiz. Eserin aslına sadık kalacağız.

Bundan sonra Nazran nahiyelerini¹⁰⁸ ele geçirmeye karar verdi ve önüne gelen köylerini yakıp yıktı. Nazranlılar ailelerini kaleye dâhil edip korumaya alıncaya kadar savunmada kaldılar. Sonra aniden hücumla geçerek mücahidleri şaşırttılar ve dağıtıp kaçırttılar.

Şamil birkaç kişi ile bir tepe üzerine çıkıp maiyeti efradını birer birer çağırdı. İmam'ın sesini işitenler koşup yanına geldiler. Bozgun askerler toplanınca şiddetli bir taarruzla düşmanı kaleye kapanmaya mecbur ettiler ve zaptı kabil olmayan kaleyi bırakıp geri döndüler.

20

Rusların Çirkey'e Girmeleri ve Orada Kale İnşa Etmeleri

1257/1841 yılı baharında idi ki Rusların Çirkey nahiyesine gelmekte oldukları işitildi. Şamil yanındaki mücahidlerle hemen hareket edip bir dağ başında savunmaya hazırlandı ve alel acele gelmeleri için naiplerine emir gönderdi.

Ruslar Uruk (Urku/Urakubakl) cihetinden geldilerse de Şamil'in karşısında duramadılar. Binaenaleyh içlerinden bir miktarı ayrılp Hüseyin'in Değirmeni¹⁰⁹ cihetinden hücum teşebbüsünde bulundular. Şamil o tarafı kapatma ve savunma fikrinde ise de naipleri (vaktinde) davranıp yetişmedikleri için düşüncesini icra edemedi. Ruslar da üşüşerek köye girdiler ve hemen kale inşasına başladılar. Şamil bulunduğu tepeden dürbün ile bakıp Andalal mücahidlerini göremedi ve sebebini sordukta, naipleri Karatlı

¹⁰⁸ Nasrın/Nazran nahiyesinin Çeçen Vilayetinde ve Kuzeybatı cihetinde yer aldığı, ahalisinin de din ve mezhep itibarıyla temiz yolda bir taife olduğu, tecümenin aslındaki notta yazılıdır (Tahir'ül Mevlevî). Nazran Muharebesi hakkındaki tamamlayıcı bilgi için bkz. UKTG. C. 3, s. 325-326.

¹⁰⁹ Osmanlıca metinde geçen [ارصية حسين] =Arsiyet Hüseyin] ifadesi bir anlam taşıyor. Barabanov ve Aytberov'un tercümelerinde (Hüseyin'in Değirmeni) ifadesi geçiyor ve bu tercüme doğrudur. Anlaşıldığına göre Karahî'nin eserinin mütercimi Şekivî tercüme veya yazım hatası yapmıştır.

Galbats ile Andili Baysulav'ın emriyle geri çevrilmiş olduklarını öğrendi. Bundan dolayı canı çok sıkıldı, hatta ikisini de (o anlık) katletmek istedi.

Ruslar Aukh köyünü de almak emelinde bulundularsa da vaki olan savunma sebebiyle muvaffak olamadılar. Şamil merkeze döner dönmez naiplerden birkaçını azletti ki ünlü bahadır Şuayip Molla dahi bu azilden kurtulamadı.

Azledilen Naiplerden Baysulav kendisiyle Galbats'ın azline razı olmadı. Andalal ahalisini teşvik ederek Galbats'ın tekrar atanmasını istetti ve bu talebi iletmek üzere Şamil'in nezdine gitti. Andalal'dan Andili Labazan (Ramazan) adında biri, Baysulav'un gayesinin başka olduğunu ve suikast niyetiyle gittiğini Şamil'e bildirdiği cihetle Aukh muharebesindeki kabahatine eklenen bu itaatsizliği üzerine idam edildi.

Şamil Baysulav'un idamından sonra Andalal'a gitti. Köylüler bir aralık itiraza kalkıştılsa da sonradan muvafakat ettiler ve nâip olarak atanan Gaziyav'a itaat gösterdiler. Bir de görevden alınan Naip Galbats'ın topladığı Devlet Hazinesine ait malları beytül-mâl memuru olan Çirkeyli Hacı Yahya'ya teslim ettiler. Galbats öteye beriye müracaatla teşvikatta bulundu ve Şamil ile mücadele için taraftar toplamaya çalıştıysa da başarılı olamadı.

Bu sırada Rusların tekrar Aukh'a gelmekte oldukları işitilince, Şamil yüz kadar mücahidle gidip geçme vakti köye girdi ve savunma vaziyeti aldı. Şamil'in gelişini haber alan Ruslar çok korktular ve geceleyin kaçmaya kalkıştılar. Sabaha kadar sabredip seher vakti savuştular.

21

Ansal Civarıyla Gimri ve Balakan Köylerinin Fethi

1257/1841 yılı kış başlarında Untsukul ahalisinin yola getirilmesi gerekmişti. Şamil'in kendisi hasta olmakla Kadı Argvanlı Abakar (Abu Bakr) kumandasında bir miktar mücahid gönderildi. Bunlar gece vakti köye geldiler ve mescidin üzerine çıkıp tehlik ve tekbir getirerek geldiklerini bildirdiler.

Köylülerden bir kısmı firar etti, bir kısmı da bağlılık gösterdi. Üzerlerine Âlim bir zat kadı ve naip tayin edildi. Çirkeyli Racabil Muhammed ile birkaç kişi daha kadıya yardımcı olarak bırakıldı. Untsukullulardan bazıları rehin/amanat olarak alınıp Şamil'in nezdine gönderildi ki onlardan biri de Hacı Kabed idi. Ansal'ın (Untsukul) bağlılık bildirmesi üzerine Gimri ve Balakan köyleri de bağlılık bildirdiler.

Daha sonra Naip ve yardımcıları şiddetli davranmaya ve köyden kaçmış olanların mal mülklerini haber vermeleri için köylüleri sıkıştırmaya başladılar. Ahâli bu durumdan bıktı ve Nâip'in aleyhine kalkışmaya karar verdi.

Kış sonlarına doğru Şamil Hacı Kabed'e bir at verip kendi köyüne yolladı. O ise nankörlük ederek bir gece: "Kimin evinde misafir varsa tutuklasın" diye seslendi.

Nâip ile yardımcıları farklı evlerde misafir bulunuyorlardı. Ahalinin saldırması üzerine Nâip yalınayak kaçıp kurtuldu. Yardımcıları ise tutuklandılar. Daha sonra Şamil'in elindeki rehinler verilip bunlar kurtarıldı. Untsukullular da Ruslara tabi oldular, köylerinde kale ve istihkâm inşasına izin verdiler.

22

Kuval (Kuyad) Taraflarının Cevat Han Tarafından Fethi

1258/1842 Sonbaharında idi ki (Teletlli) Kabed Muhammed kendi köyüyle etrafını itaat altına almak için Dargo'da bulunan Şamil'e müracaatla izin istedi ve yardım talep etti. Şamil Dargo Naibi Cevat Hanı maiyetiyle beraber bu işe memur etti. İnholu NurMuhammed ile Andalallıları da yanına kattı.

Cevat Han Kuyad'a gitti ve muharebeye girişerek ahaliden bir kısmını katletti, bir kısmını da esir aldı. Geri kalanları savuşup bir tarafa toplandılar. Biraz sonra Karakhlı Omaril Muhammed araya girip Kuyadlıları Cevat Han'ın hükmüne itaat ettirdi. Bunun üzerine esirler salıverildi ve gençlerden birkaç tanesi rehin/amanat olarak alındı. NurMuhammed de Karah köyüne gelip birkaç kişiyi rehin namıyla aldıktan sonra Karat köyüne yolladı.

23

Gazi Kumuk'un Fethi

1258/1843 kışının sonuna doğru Rusların Çokh köyüne girme girişiminde bulundukları işitildi. Şamil düşmanın girmesini engellemek için biraz asker topladı ve Hunzakh'ın kible tarafında akan Hikkal (Golotl) Nehrini¹¹⁰ geçip köye yaklaştı. Ruslar Şamil'in ilerlemesini engellemek için top ateşi açtılsa da tesir gösteremeyince oralardan uzaklaştılar.

Şamil ilerleyip köye girdi. Ahaliden rehin alarak birçok tüfek aldı. Sonra yürüyüp Sugur (Sogratl) köyüne geldi. Burada bulunan Kadı'nın oğlu Kazi Muhammed Gazi Kumuk'a kaçtı. Şamil de Tılık /Teletl köyüne döndü. Teletl'de bulunduğu sırada Sugur taraflarından biri geldi:

-Beni Şeyh Cemaleddin Hazretleri gönderdi. Mektup yerine de şu hurmaları yolladı ve Gazi Kumuk'a gelecekse şimdi tam zamanıdır dedi, haberini getirdi.

Şamil bu haberi alınca hemen yola çıkmak istedi. Arkadaşlarından bazıları:

-Güzergâhımızdaki köylerden rehin alınız ki gidiş ve dönüşümüzde karşı harekette bulunmasınlar, dediler. Şamil de: *Biz Gazi Kumuk'a geri dönmek için değil, şehid olmak ve oradaki Osmanlı şehidlerine iltihak eylemek içi gidiyoruz*¹¹¹ cevabını verdi.

¹¹⁰ Karakhlı'nın eserinde coğrafi bilgi yetersizliği dikkat çekiyor. Hunzakh'tan Çokh'a (60 km'lik) yolu kat etmek için Hikkal çayını değil asıl Avarkoysu ve Karakoysu nehirlerini geçmek gerekmektedir.

¹¹¹ Bu saçma ifadenin Karakhlı Tahir'e ait olduğu kanaatinde değiliz. Sonradan eklendiği açıkça belli oluyor. UKTG isimli çalışmamızın 3. cildinin 313. sahifesinde bu mevzuda (dipnotu inerek) yaptığımız açıklamaları buraya nakletmeyi yararlı bulduk: "Şamil'in bütün amacı şehid olmak ise neden 10 küsur seneden beri "Gazikumuk" seferini beklemiş? *Birinci cevap*; bu gaye için en uygun ve şerefli şehadet yeri İlk İmam Gazi Muhammad'ın şehid düştüğü Gimri Muharebesi idi. Ama Şamil ağır yaralanmasına rağmen kurtulma yolunu seçmiştir. Şehit düşmek için bir diğer mahal de Ahulgoh'tu. Ancak Şamil mucizevi bir azim ve cesaretle o müthiş ateş çemberinden kurtulmuş ve üzerine aldığı mukaddes vazifeye durakladığı yerden devam etmiştir. *İkinci cevap*; Şa-

Gazi Kumuk yakınında ve (takriben 15 km) Batı tarafında bulunan Buhti köyüne varılınca, şeyh Cemaleddin gelip Şamil ile görüştü ve:

-“Mücahidlere tembih et, Gazi Kumuk’a girmesinler” dedi. Şamil: “Biz buraya sizin işaret ve davetinizle geldik” dediyse de Şeyh:

-Ben kimseyi göndermedim, diye, işten haberi olmadığını söyledi.

Şamil Allah’a tevekkül ederek yürüdü ve şiddetli bir muharebeden sonra Gazi Kumuk beldesine girdi. Eşraf ve reisler kaleye kapandılar. Etraftan yardıma gelenler de dağılıp gittiler. Kalede bulunanlar kuşatma altına alındığı cihetle, sabaha karşı Şamil’in hükmüne razı olarak dışarı çıktılar. İçlerinden 13’ü katledildi, ikisi Eski Dargo’ya gönderildi. Birkaç tanesi de af edilerek ser-

mil, amacı “şehitlik mertebesine erişmek” olan bir mücahit idiyse, adı “Kafkas Millî İstiklal Mücadelesi” olan muazzam bir isyan hareketinin liderliği sorumluluğunu neden üstlenmiştir? On binlerce mücahit toplayıp Gazavat yapmıştır? Yüzbinlerce insana özgürlük ümidi olmuştur? Bu şartlar altında nasıl oluyor da mazlum bir milleti başsız bırakıp gitmeyi düşünebilmiştir? İmam Şamil gibi mesuliyet duygusu en yüksek seviyede olan dürüst, akıllı ve mekârimi ahlâk sahibi bir insanın böyle bir söz söylemesi (askeri teşvik için bile olsa) mümkün değildir. Anılan paragrafı mütercimin yazması da düşünülemez. Ancak sorumsuz bir müstensihin (yazıp çoğaltan kişinin) işgüzarlığı olabilir. Anılan eser üzerinde çalışanların bu hususta not düşerek açıklama yapmamları da çok ilginçtir. [Burada *Osmanlı şehitlerinden* kasıt, 15. yy’da Kazi-kumuk’ta şehit düştüğü rivayet edilen Osmanlı tebası Ahmet el-Yamanî ve onun torunlarının gömülü olduğu mezarlık olsa gerek (Bu bilgi T. Aytberov’dan alınmıştır)]. Bize göre, Kafkas-ya’nın Rusya’nın eline geçmesi için uluslararası hukuk yönünden, Rus-ya’nın eline her türlü kozu cömertçe veren ve Şamil’in (İmam) ünvanını kullanmaktan özenle sakınan Osmanlı Yönetiminin, Kafkasya’nın bağımsızlık mücadelesine yardım için bir tek asker bile göndermediği açıktır. Bilakis Kafkas-lardan muharip asker yardımı talep edip durmuş-tur. Hal böyle iken Şamil vefasız Osmanlı’ya niye saygı duysun ki...”

best bırakıldı ki Cengutaylı Budayoğlu Yahya, Tahiroğlu Ha-run, Sugurlu Kadı Muhammed, Kazioğlu Kadı Muhammed bunlardan idi.

Şamil, Sugurlu Kadı Muhammed'i Sugur ve çevre yerleşimlere Nâip, Tahiroğlu Hacı Yahya'yı da Gazi Kumuk'a vali tayin etti. Buradan birkaç rehin aldıktan ve bir hafta kadar kaldıktan sonra, Rusların Hikkal¹¹² (Golotl) köyüne girmekte olduklarını işitti. Derhal Kated Muhammed'i öncü kuvvet kumandanı tayin ederek akşamüstü yola çıkardı. Kendisi de seher vakti hareket ederek Golotl (Hikkal?)'a vasıl oldu. Ama Kated Muhammed'in düşmanı mağlup ve perişan ettiğini, birçoğunun da leşlerini yere serdiğini gördü. Oradan Hunzah üzerine yürüdü ve bir taraftan kendi, diğer taraftan da Hacı Murat hücumu geçti ise de ehemmiyetli bir hadise yaşanmadı.

Hunzah'ın feth ve tahribi otuz birinci bâbda beyan edilecektir.

24

Gazi Kumuk'taki İkinci Vak'a

Şamil Gazi Kumuk'a Hacı Yahya'yı vâli tâyin etmiş ve Karahlı Abdurrahman'ı ona yardımcı vermiş, maiyetlerine de birkaç onbaşı ile bir miktar süvari bırakmış idi. Fakat memleketin idari yapısı tanzim edilememiş ve korunmasına yeterince kuvvet ayrılmamıştı.

Şamil'in avdetinden sonra Ruslar gelip Gazi Kumuk civarına kondular. Hacı Yahya ile Abdurrahman düşmanın çokluğuna mukabil maiyetlerinin azlığını ve ahalinin müdafaaya karşı olmasını göz önünde bulundurarak kaçmaktan başka bir şey yapamadılar.

Şamil maiyetiyle birlikte hemen Dargo'dan çıktı ve Gazi Kumuk'a girmeyip Hamçukuta ırmağını geçti. Kuri ve Gergebil mevkilerinden geçişi sırasında üzerine Rusların güllesi düşüyor,

¹¹² Osmanlıca metinde [حَقَال (Hikkal)] adı geçmektedir ve böyle bir köy ismi bilinmiyor. Olayın geçtiği Golotl köyü Teletl ile Hunzah arasında yer alan bir yerleşimdir (Aytberov). Barabanov ise Hotsatl ırmağından söz etmektedir.

o ise aldırmayıp geçiyordu. Kuli-Husrek köyüne girdiği esnada Ruslar da gelip savaşa başladılar ve Şamil'in askerine epeyce telefata verdirdiler. Gece vakti biri gelip Rusların Gazi Kumuk'tan çekilip kalede biraz muhafız bırakmış olduklarını söyledi.

Şamil bu haber üzerine çekilme emri verdi. Bu emri işiten köy ahalisinden biri:

-Şamil'in askerleri bozuldu, diye bağırdı. Ahberdil Muhammed bu baykuş herifi öldürüp uğursuz sesini kesti. Ordu Gazi Kumuk'a doğru geri döndü. Fakat çokları bu çekilmeyi hezimet sanıyorlardı. Şamil, ordu geçince Şukura (Şavukra/Şavgar) köprüsünün tahribi için birkaç kişiyi görevlendirdi. Lakin sözünü dinlemediler ve köprüyü olduğu gibi bıraktılar. Biraz sonra Rus toplarının gürültüsü işitildi.

Bunu duyan mücahidler perişan bir durumda firar ettiler. Sağlam bırakılan köprüden geçen Ruslar kaçamayan bazı kimseleri esir alıp Tiflis'e gönderdiler ki sonra bunlar Gazi Kumuk'ta Ruslardan alınan iki esir ile mübadele edildiler.

Şamil ve Ahberdil Muhammed piyade ve süvari silah ve mühimmatı ile Ruçi (Arçi) köyünü geçtiler. Köylüler de (onların) arkalarından tüfek atmaya başladılar. Şamil'in maiyeti dağılık bir halde gidiyor, en önde de Tahiroğlu Beşir denilen kimse bulunuyordu. Şamil yanındakilerden birine:

-Tahiroğlu Beşir'e söyle, yavaş yürüsün ki diğerleri de yetişsin. Dinlemeyecek olursa sırtının orta yerine bir kurşun sık, dedi. Beşir Şamil'in emri üzerine yavaşladı ve Şamil'in ikinci bir emri mucibince dönüp köylülere kendi dilleriyle hitap etti. Bu hitabın tesiri görüldü ve atılan (hatta Ahberdil Muhammed'in iki esiriyle iki atını telef eden) tüfeklerin arkası kesildi.

Bu sırada Rusların Dargo'ya girmek üzere olduklarına dair haber geldi. Şamil de mümkün olan en hızlı hareketle yol alıp Ruslardan önce köye vasil oldu.

25

Keçiluk Gazvesi

1258/1842 senesi içinde idi ki Ruslar mühim bir kuvvetle

Keçiluk¹¹³ / (Kuçulık)= İçkeriya mevkiinden hareket edip Dargo üzerine doğru yürüdüler. Keçiluk mevki Çeçen vilayetinde Şuayp Naip'in karargâhı olan Meşke/Şeki (şimdiki Şalı) ile Ullubî Naip'in karargâhı olan Aukh arasında idi.

Bu esnada ünlü bahadır Dılımlı Şeyh Mirza Ullubî Naip'in yanına gelip (onu) Rusların sayı ve kuvvetinden korkmuş ve yıkılmış bir halde buldu. Oradan Şuayp Naip'in yanına giderek onun da harbe hazırlık olarak birtakım toprak siperler yaptırmış olduğunu gördü.

-Ne yapacaksın? Nasıl müdafada bulunacaksın? diye sordu. O da:

-Hepimiz şehid olmadıkça Rusların buradan tecavüzü mümkün değildir, cevabını verdi.

Oradan kalkıp tekrar Ullubî Naip'in yanına gitti. Cesaret verici ve teşvik edici sözlerle onu gayrete getirmeye çalıştı. Sonra Dargo'ya geldi. Şamil'in aile efradı orada bulunuyordu. Onların Andi köyüne gitmelerini, geride bir kırık kaşık bile bırakmamalarını tavsiye etti. Lakin ötekine berikine:

¹¹³ Ensar Köse ilgili çalışmasında dip notu düşerek "Bu yer adı Osmanlıca metinde Keçilik veya Keçiyolig gibi okunmaya müsait bir şekilde yazılmışsa da doğrusu Kurçaloy olmalıdır" yorumunu yapmış. Kelimenin doğru telaffuzu Keçiluk olup günümüzdeki Vedeno ve Nojay-Yurt ilçelerinin bulundukları bölgenin Şamil dönemindeki adıdır (T. Aytberov, agy). Kurçaloy ile ilgisi yoktur. Bu bölge ormanlık İçkeriya'nın önemli bir bölümüdür. Gerzel-Aul'dan hareketle Aksay vadisini takip ederek doğrudan Dargo istikametine doğru yol alan Rus Ordusunun Kurçaloy'u dolaşmasına gerek yoktur. Zira Kurçaloy hem Gerzel-Aul hem de Dargo'ya bir hayli uzak mesafededir. Sefer güzergâhında yer alan Şoani köyü (M. Gammer-Muslim Resistance... 134 - Golovin'den naklen). Aksay vadisindedir ve Nojay-yurt ilçesine bağlı bir köydür. Rus ordusu Aksay nehri'nin sol tarafında ve nehre paralel olarak Dargo'ya doğru ilerlemiştir.

Not: Karahî'nin coğrafi tanımlaması da net değil. Zira Keçiluk ilk hareket yeri değil, varış yeridir. Yani Dargo bölgesidir. Savaşın adının "Keçiluk gazvesi" olması da bunu göstermektedir.

-Ben sağ kaldıkça Rusların buraya girmesi mümkün değildir, diye teselli vermeye başladı.

Rus kumandanı Dargo üzerine yürümek girişiminde bulunduğu sırada Bahsaylı (Aksaylı) Hasayl Musa namında bir Müslüman: “Çeçen ormanlarında aslan ve kaplanlar gibi yiğit adamlar vardır. Şamil’in yanındakiler ise bunların en zorlularıdır” diye, hareketine mani olmak istedi. Lakin kumandan dinlemeyip hareket etti ve o gün akşama kadar yürüdü. Karşısına çıkan olmadığı cihetle Musa’ yı çağırıp:

-Hani senin aslanlarla kaplanlar nerede? diye alay etti. Musa da:

-Bekle, yarın görürsün, dedi.

Ertesi gün mücahidlerin öncüleriyile karşılaştılar. Mücahidler biraz çarpıştıktan sonra bırakıp çekildiler. Kumandan yine Musa’ yı çağırıp:

-Senin aslanlar böyle bırakıp savuşurlar mı? deyince, Musa yine:

-Bekle, yarın görürsün” cevabını verdi.

Sonraki gün Ullubî ve Şuayp Naiplerin kumanda ettikleri birlikler ile Andalallılar ve Cevat Han’ın vekili Sahip (Suhayp)¹¹⁴ kumandasında bulunan mücahidler aniden ortaya çıkıp (her cihetten) saldırıya geçtiler. Ruslar şaşkına döndüler. Ehl-i İslam’ın taarruzuna dayanamayıp kaçmaya başladılar. Ama içlerinden bir kısmı kaçıp savuşamadığı cihetle kuşatma altına alındı. Üç gün muhasarada kaldılar, açlıktan ağaç kabuklarını kemirdiler. Kumandan maiyetindekilerin bir bölümü ile firar etmiş ve kaçarken, yanındaki toplardan ikisini mücahidlere bırakmak zorunda kalmıştı.

İmam Şamil Dargo’ya dönünce, Şuayp Naip’e yüksek cesaretinden dolayı süslü bir sancak verdi. Diğer naipleri de takdir ve taltif eyledi.

¹¹⁴ Önceki bir savaşta ağır yaralanan Cevat Han bu muharebeye katılamadı. Yerine yardımcısını gönderdi ki Cevat Han aldığı bu yara-nın ağırlaşmasıyla şehid olmuştur. Yaralı naibin, gazavata katılamadığı için hırsından parmaklarını ısırıldığı söylenir. (T. Aytberov).

Rus Kumandanı bozulup kaçtığı halde (gurini) öldürmemek ve mağlubiyetini mücahidlere bildirmemek fikriyle:

“Askerimizden birkaç nefer odun kesmek için ormana gitmişken tutup öldürmüşler. Bunu bir muzafferiyet zannıyla iftihar etmeyiniz” diye, Şuayb Naip’e haber gönderdi. Şuayb de: “Ben burada yoktum. Çocuklarımızdan birkaçı (helivan otu/yabani soğan) koparmak için ormana girmişler. Orada, karşılarına çıkan gâvurları tutup öldürmüşler” diye, alaylı bir cevap yolladı¹¹⁵.

¹¹⁵ Osmanlıca metinde [کورینی /gurini] kelimesi yer alıyor. Kelime eksik basıldığı için hiçbir anlam taşımıyor. Eseri sadeleştirilenlerden hiçbirisi bu muğlak ifadeye açıklama getirmemiş. Sadece Tarık Kutlu anlatımın akışına göre şöyle bir cümle kurmuş: “Rus komutanı bozulup kaçtığı halde *gururunun incindiğini belli etmemek* ve müritlere bildirmemek için...”.

Bizim önerdiğimiz açıklama da şöyle: Eksik olduğunu düşündüğümüz

[کورینی]=gurını kelimesini [گورورینی]=gururını şeklinde düzeltirsek ibare şöyle okunabilir: Rus Kumandanı bozulup kaçtığı halde gururunu öldürmemek ve mağlubiyetini mücahidlere bildirmemek fikriyle:

-Askerlerimizden birkaç nefer...

Veyahut: (... öldürmemek) ifadesini atlayarak cümleyi: (*Rus Kumandanı bozulup kaçtığı halde, yenilerek çekildiğini mücahidlerden gizlemek düşüncesiyle*;) şeklinde de okunabilir. Ancak: Gurur kelimesinin

Osmanlıca imlasının [غرور] şeklinde olduğu da unutulmamalıdır. Buna karşılık Barabanov tercümesinde şu ifadeye yer verilmiş: [Bu hadiseden sonra Graf (Grabbe) Naip Şuayip’e aşağıdaki içerikte bir mesaj gönderdi: “Ormana yakacak odun toplamaya giden birkaç askerimizi öldürdürmenizi büyük bir zafer vesilesi yapıp fazla gururlanmayın!” Şuayip de ona şu mesajı yolladı: “Ben yoktum, ormana pırasa (yabani soğan) toplamaya giden çocuklar askerlerinizi öldürmüşler, sonradan duydum”]. Aynı konuda Malla Çihan tercümesinde ise şu ifadeye rastlıyoruz: [Graf /Grabbe Şuayip’e bir ulak göndererek: “Ormana yakacak odun toplamaya giden askerlerimden ikisinin öldürülmesine sevinip fazla övünme dostum”] içerikli bir mesaj gönderdi. Ulubiy Naip de ona şu cevabı verdi: “Övünmüyorum ve övünmek için de bir sebebim yok. Graf sen bana iftira ediyorsun. Ormana yakacak odun toplamaya giden iki askerini orada meyve toplayan Çeçen çocuklar tarafın-

İhali Gazvesi ve Şamil'in Halife-i İslam'a Ariza İrsali

Rus Kumandanı Graf, hezimet hadisesinden sonra Şura Kalesine çekildi ve bir ay kadar istirahati müteakip İhali/İhili üstüne yürüdü. Orada da karşısına çıkan Şamil'in sert taarruzu üzerine geri çekilmeye mecbur oldu.

Bu muharebeden sonra Şamil bazı üst düzey arkadaşlarının tavsiyesiyle İslam Halifesi olan Sultan Abdülmecid Han'a bir ariza yollamak istedi. Amirhan, Çirkeyli Şeyh ve Balakanlı Musa'yı bu işe memur etti. Amirhan heyetin reisi olup diğerleri onun maiyeti idi. Huzur-ı Halifeye çıktıklarında dünyalık talebinde bulunmamalarına dair kat'i tembih almışlardı.

Sonradan Hacı İsa namında biri de bu heyete katıldı. Yola çıktılar ve Gekhi köyünde Çerkes Sultan Bey'in evine misafir oldular. Ev sahibi seferde olduğu cihetle on gün kadar beklediler. Bu müddet zarfında bazı müfsidler:

“Şamil İstanbul'a bir heyet gönderiyor” diye haber verdikleri cihetle, Ruslar yollara karakollar kurarak kuş uçurtmamaya başladılar.

Karakolların faaliyete geçmesinden bir iki gün sonra dört Çerkes delikanlısını, Şamil'in Murahhasları zannıyla tutup öldürdüler. Sonra bu zavallıların aradıkları kimseler olmadığını öğrenince, işittikleri haberin yalan olduğuna hükmettiler ve ikame ettikleri karakolları kaldırdılar.

Sultan Bek seferden döndü ve misafirlerini izaz ve ikram eyledikten sonra yanlarına iki kılavuz verip yola çıkardı. Yolcular gündüzleri gizlenip geceleri yürümek suretiyle Abaza memleketine vasıl oldular ve Hacı İsmail adında birinin evine İndiler.

Hacı Yusuf isminde biri bunlara kılavuzluk yapacağını va'd etmesine rağmen, Şamil'in temsilcileri olduklarını kalabalık bir

dan öldürüldüğünü senden önce duymuştum”. (Biz bu rivayetin Karahî'nin eserine sonradan eklendiği kanaatindeyiz).

yerde söyledi. Amirhan: “Ne yapıyorsun? Sırrımızı açıklıyorsun” diye susturmak istediye de Hacı Yusuf: “Burada hainlik edecek kimse yoktur” diyerek bildiğinden şaşmadı. Ne ise bunları deniz sahiline kadar getirdikten sonra dönüp gitti.

Temsilciler orada ticaret için gelecek bir İslam gemisini bekle-diler. Üç ay sonra bir gemi geldi. Lakin gelir gelmez etrafını bir-takım gemiler kuşatma altına aldılar. Bunlar Rus gemileri idiler ki temsilciler heyeti binmesin diye İslam gemisini abluka etmiş-lerdi. Oradan gemiye binmenin mümkün olamayacağını anlayan temsilciler, başka bir gemi beklemek için üst taraftaki köye gittiler ve gece vakti bir gürültü işittiler.

Sabahleyin çıkıp deniz kenarına vardıklarında binmek istedikleri geminin Ruslar tarafından yakıldığını gördüler. Hareketten ümit kestikleri esnada, daha ileride bir köyde bir geminin hareket edeceğini, lakin oraya giden yolların çok tehlikeli olduğunu öğrendiler. “Her ne olursa olsun” diyerek, o köye de gittiler ve halk arasında iyi olarak bilinen Hasan adında birinin misafiri ol-dular.

Amirhan: “Hicaza gideceğiz, bir gemiye binmek istiyoruz” dedi. Ev sahibi yardımcı olmaya çalışacağını va’detti. Biraz sonra o adamcağz mahpuslardan biri hakkında ricada bulunmak için kale kumandanının yanına gidip geldi. Sonra:

“Siz İmam Şamil’in adamları mısınız, doğru söyleyin?” diye sor-du. Temsilciler de: “Evet” cevabı verdiler.

Bu konuşma sırasında gemi kaptanı gelip:

“Siz Şeyh Şamil’in adamları imişsiniz. Beni ma’zur görünüz, sizi gemiye alamam. Çünkü Ruslar hem gemimi yakarlar hem de beni öldürürler” diye özür diledi.

Temsilciler kurtuluş çaresi kalmadığını anlayınca bir tedbire te-şebbüs ettiler. İmam Şamil’in arizasını koynunda saklayan Çir-keyli Şeyh:

-Ben hacca gitmek için size yoldaş olmuştum. Kötülüğünüz bana da dokundu. Yanımdan ayrılın da ne tarafa gidecekseniz gidin, diye kalabalıkta arkadaşlarıyla kavga etmeye başladı. Bunun üzerine arkadaşları dönüp geri gittiler.

Çirkeyli Şeyh gelecek sonbahara kadar bekledi ve bir gemiye atlayıp İstanbul'a geldi. Yanındaki arizayı aracı vasıtasıyla hilafet makamına takdim ettiyse de kim bilir ne gibi bir düşünce ile (yedi ay) sonra cevap verileceği kendisine bildirildi¹¹⁶. O da hac ibadetini eda etmek niyetiyle Hicaz'a gitti.

Lakin dönüşünde vefat ederek, arizanın cevabını alıp götürmeye muvaffak olamadı. Rahmetullahi aleyhi ta'ala¹¹⁷.

27

Şamil'in Top Döktürmesi

Untsukullu Hacı Cebrail namındaki hünerli (demirci) Şamil'e haber vermeden Çirkata köyünden çıkıp sahile inmiş ve gemiye binerek Hicaz'a gitmişti. Hac sonrası Mısır'da bulunduğu sırada, Dağıstan'a dönüp Şamil'e yardımcı olmasına dair bir rüya gördü. Sonra İstanbul'a giderek bir müddet orada kaldı.

Mısır'daki rüya tekrar etmekle, kalkıp Kafkasya'ya gitti ve Şamil'in yanına vardı. Konuşma sırasında top döktürüp Ruslara onunla karşılık vermesi tavsiyesinde bulundu. Şamil ise:

-Biz onu kullanamayız; zira barut, gülle, top arabasını çekecek katır gibi birçok levazımata ihtiyaç vardır, dedi, fakat maiyetindeki mücahidler top imaline heves ettiler.

Keçilik Muharebesinde Rusların bir topu parçalanmış ve mücahidlerin eline geçmişti.

Hacı Cebrail¹¹⁸ o parçaları eritip bir top kalıbına döktü. Deneme maksdıyla bir gülle attılar. İlk atışta (top) parçalandı. Bunun üzerine Şamil:

“Başladıkları işin sonunu getiremediler, diye ayıplanmalarına ve

¹¹⁶ Osmanlı bürokrasisinin İmam Şamil'e ve onun yönetimindeki Kafkas Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne (ne kadar) ehemmiyet verdiği bu muameleden açıkça anlaşılmaktadır.

¹¹⁷ Şimdiye kadar Osmanlı arşivlerinde böyle bir mektup çıkmadığına göre, işleme konulmadan bir tarafa atıldığı büyük ihtimaldir.

¹¹⁸ Osmanlıca metnin burasında (Hacı İbrahim) adı geçmektedir ki bunu mütercimin dalgınlığı olarak değerlendiriyoruz. Yahut mumailiyyin adı İbrahim Cebrail de olabilir. Buna karşılık Barabanov ve Aytberov tercümelerinde (Demirci Untsukullu Cabrail) adı geçmektedir.

alaya alınmalarına mahal bırakmamak için, gerekirse atımı ve tüfeğimi satıp yeniden top imal ettiririm” dedi. Ve ikinci bir top imal ettirip denemesini yaptırdı. Bu defa -kullanılabilir- olduğu anlaşıldı. Bilahare Aşilta, Ahulgoh ve diğer yerlerde Rusların attıkları gülleleri topladılar. Yaptıkları topu düşmana karşı kullanmaya başladılar. Daha sonra esir alınan Rus topçuları da bu hususta kullanıldı ve pek çok faydaları görüldü.

28

Tavbutri¹¹⁹ Gazvesi

1259/1843 yılı baharında Gazi Kumuk ve Untsukul ahalisi İmam Şamil’e başkaldırarak hükmüne itaat eylemez oldu. Aynı şekilde Tavbutri nahiyesindekiler de azgınlık gösterdiler ve: “Gelsin de aramızda siyasetini icra etsin” diye, Şamil’e alaylı haber gönderdiler. Şamil bunlara bir adam yollayıp nasihat ettirdi ve ıslah olmalarına çalıştı. Hatta tekrar tekrar, ileride doğacak üzücü olayları hatırlatıp ikazda bulunduysa da: “Biz onun şeriatını bir kaba koyup ağzını kapattık; gelsin de alıp götürsün, cevabı verdiler. Şamil bu cevap üzerine askerini topladı. Topu, tüfeği mükemmel olduğu halde üzerlerine yürüdü. Tavbutri sakinleri mukabele için meydana çıktılar. Gece baskını yapmak için iki taraftan hücum ettiler. Fakat Yüce Allah’ın korumasıyla Şamil’in ordusu uyanık davranıp saldırıyı def etti. Sonra da saldırganları kaleye kapamaya mecbur etti. Hatta kale topla dövülerek yakıldı. İçindeki-lerden bir kısmı telef, bir kısmı da boyun eğmeye mecbur oldu.

29

Untsukul ve Civarı Kalelerin Fethi

¹¹⁹ (Tavbutri)’yi Avarlar “Tatbutri”, Çeçenler “Çeberloy” diye tesmiye ederler. Çeçen Tavbutrisi Andi vilayetiyle sınırdaş olan Çeberloy ilçesidir. Dağıstan Tatbutrisi Salatav bölgesinde yer alır. Haritalarda (Burtunay) adıyla geçer. İsyan eden Tavbutri de burasıdır. Çeçen beldeleri Şamil yönetimine başkaldırıp Rus yönetimini hiçbir zanam iltizam etmemişlerdir.

Vaki olan başarı üzerine tekmil Untsukul ve civarının (tekrar) itaat altına alınması hakkında mücahidler nezdinde arzu uyandı. Bu münasebetle fütuhata devam edilmesi için Şamil'i teşvik ettiler. O ise düşmanın çokluğuna mukabil, maiyetinin azlığı ve askeri mühimmatın yetersizliği yüzünden ağır alıyordu. Bu sırada Tıloh ve havalisi naibi Hacı Murat'tan bir mektup aldı. O, fazla yağışlardan dolayı husule gelen sellerin civardaki köprüleri (bir tanesi hariç) alıp götürdüğünü bildiriyordu.

Şamil bu haberin maiyetince uğursuzluk olarak algılanmaması maksadıyla:

-Şu hal bizim için bir talihtir. Çünkü nehrin öbür tarafından yardım gelmeden önce, biz beri taraftakileri yola getiririz, dedi ve sefere çıkılması hakkında istiharede bulunmasını Amirhan'a söyledi. Amirhan istiharede bulundu. Rüyasında kendini Elburus¹²⁰ Dağı'nın zirvesine çıkmış ve onun fevkindeki bir dağa çıkmaktan aciz kalmış gördü. Şamil bunu Hunzah'taki büyük kaleden başka bütün kalelerin ele geçirileceği şeklinde tabir etti ve bütün naiplerine haber yollayıp hepsini cihada davet etti. En önce gelenleri (refakatine) alıp İhali köyünün önündeki meydanda bekledi. Hunzahlılardan dindar ve namuslu olanlar gelip: "Evet-la bizim köyden başlayın" teklifinde bulundular. Fakat Şamil:

-Bir işe ortasından değil, başından başlanmalıdır, cevabını verdi. Bu arada Bakulal ve Çirkey mücahidleri de geldiği cihetle, yürüyüp Untsukul toprağına vasil oldu.

¹²⁰ Osmanlıca metinde [برستو=Burstav] kelimesi geçiyor. Bunun doğrusu: البرستو = Elburs-tav (=Elburus-Dağı)'dır. Anlaşıldığına göre mütercim Şekivî (El-burs-tav) adının (El) bileşenini atlayıp sadece (Burstav) bileşenini yazmış. Metni sadeleştiren Mevlevî de bunu olduğu gibi bırakmış. Eser üzerinde çalışanlardan Tarık Kutlu hatayı fark ederek (Elbruz=Bristov) ifadesini kullanmak suretiyle düzeltme yapmış, ama açıklamada bulunmamış. Diğer yazarlar ise (Bristov) şeklinde okumuşlar. Sadece Tahirü'l Mevlevî'nin (Çerkes memalikinde gayet yüksek bir cebel-dağ imiş) notunu vermekle iktifa etmişler. Bunlardan biri (Çerkes)'i (Çirkey) okumuş.

Şamil'in hareketinden haberdar olan Untsukullulardan yüz kadarı, karşı durmak için ilerlemişlerdi. Bunlar ordunun öncüleriyle karşılaştılar ve şiddetli bir çatışmaya giriştilerse de seksen kadarı telef oldu, kalanları da kaçıp kurtulu.

Bunu takiben Untsukul ahalisine teslim olmaları hakkında teklifte bulunuldu. Şamil'in teklifine, Ruslardan yardım geleceği zannıyla ehemmiyet vermediler. Bunun üzerine üzerlerine yürünlüdü ve kendilerine epeyce bir telefata verdirildi. Şamil ile yanındakiler de arkadan gelecek asker ve mühimmatı beklemek için birer mevkiye yerleştiler.

Bir gece ziyade yağmur yağdı ve fazla seller akıp mücahitlerin ordugâhına zararı dokundu. Şamil çadırında oturuyor tilmizi/takipçisi Amirhan da yatmış uyuyordu. Şamil etrafı teftiş için dışarı çıktı ve yorgun bulunan askerin (karakollara varıncaya kadar) uyuyup kaldığını gördü. O vakit ellerini yüzüne tutup:

“Ya Rabbi! Untsukul ahalisini zalim ve azgın bildiğimiz cihetle üzerlerine geldik. Hakikaten böyle iseler bize galibiyet ve zafer ihsan et. Mağlubiyetleri mukadder değilse, biz kullarını selametle yurdumuza döndür” diye, uzun uzadıya dua etti. Allah’a yakarışı sırasında kendinden geçmişti.

فَكَانَ مِنْ قُرْبِهِ أَمْلَأْنَا مَا وَرَى ظِلَالَهُ

[= Nice memleketler vardı ki, zulüm yaparlarken biz onları yok ettik. (Hac. 45-İ. Elmalı, 175)] ayeti kerimesinin okunduğunu işitmek suretiyle uyandı. Hemen Amirhan'ı ikaz ederek durumu anlattı. O da nasr-ı aziz ve feth-i mübin (büyük zafer ve apaçık fetih) ile tabir etti.

Ertesi gün mücahidlerin kalanlarıyla top ve mühimmat geldiği cihetle, Şamil askerini nizama koydu ve her kıtayı naiplerden birinin kumandası altına verdi. Bu sırada Hirik kabilesi efradı Untsukullulara yardım için geldiyse de bozguna uğrayıp geri döndü.

Bir gece de Haraçi¹²¹ köyü cihetinden 600 kadar düşman gelip mücahidlerin karşısına düşen bir dağın tepesinde mevki tuttu. Şamil bunların üstüne bir askeri kıta gönderdi. (Askerler) iki taraftan dağa tırmanmaya başladılar. Düşman bunları gördüğü gibi geri çekildi.

Untsukullu Hacı Musa takibe koyuldu. Düşman kaçtıkça o kovalıyor ve yetiştiklerini tepeliyordu. Şamil ise bu hareketleri dürbün ile mevkiinden seyrediyordu. Bir aralık sis basıp ortalığı kapladı. Biraz sonra hava açılınca tamamının maktûl düşmüş olduğu görüldü ki içlerinden ancak bir neferi kendini (nehre) atıp karşıya geçmek suretiyle kurtulmuştu.

Ertesi gün düşman Haraçi köyü üzerine hücumla geçti. Orada Naip Galbats bulunuyordu ki daha önce Şamil tarafından azl ve tekrar nasp olunmuştu. Galbats kahramanca müdafaada bulunup saldırıganları bozguna uğrattı ve kaçmaya mecbur etti.

Şamil de Untsukul üstüne yürüyüp şiddetli bir muharebeden sonra köyü aldı. Ahaliden bir kısmı aileleriyle kaleye kapandılar ve oraya hücum edenlere karşı ümitsizce savunmaya kalkıştılar. Müdafaada bulunanlar hücum edenlerden bir kısmını ricata, bir kısmını da hezimete uğrattılar. Bu hal ise yakında bulunan Şamil'i i hiddetlendirdi. Bozulup kaçanlara bağırıp çağırdı ve umumi bir hücum emri verdi.

Kaledekiler müdafaaya imkân kalmadığını görünce, Şamil'in hükmüne rıza gösterdiler ve kaleden çıkıp Untsukullu Kabed Hacıyav' un muhafazası altında ordugâha geldiler. Şamil bunların beşte birini ayırdıktan sonra, kalanlarını mücahidlere taksim etti. Kaledeki top, tüfek, barut gibi alet ve askeri mühimmat da ele geçirildi. Bina yapımı için toplanıp depolanan kerestenin yakılması için de emir verdi.

Bu vak'ada mücahidlerden 320 kadarı şehid düştü, 1500 kadarı da yaralandı. Düşmanın telefâtı ise bu miktardan çok daha fazla idi.

¹²¹ Haraçi: Untsukul ilçesine bağlı bir köy. Haritalarda pek görülmez.

Balakan/Balakhan*, Moksok, Tsatanik,

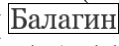
Ahaliç ve Hotsatl'ın Fethi

1259/1843 yılında, Untsukulluların tedip ve terbiyesini müteakip İmam Şamil maiyetiyle Balakan Kalesi'ni zaptetti ve ahalisini esir aldı. Bulduğu askeri alet ve malzemeleri de ele geçirdi. Buradan Moksok Kalesi'ne gidip orayı da fethetti ve Tsatanik Kalesi'ne geçti. Orada Ruslar istihkâmlar inşasına başlamışlarsa da ikmaline muvaffak olamamışlardı.

Şamil bunlara teslim olmalarını teklif etti. Dinlemeyip muharebeye kalkıştıkları cihetle umumi bir hücum ile topraklarını ele geçirerek kendilerini ıtlaf etti.

Bir köy veya bir kasaba ele geçirildiğinde, Müslüman ahaliden teslim olanlarını malları ve aileleriyle serbest bırakmak; firar eden Müslümanların mallarını alıp ailelerini salıvermek; Ruslardan teslim olanların mallarını alıp, kendilerini esir etmek ve müdafaada bulunanları da kâmilten kılıçtan geçirmek Şamil'in usulü idi.

Tsatanik Kalesindekiler Şamil'in teklifi üzerine teslim olmaya karar vermekte iken, yapılmakta olan istihkâmları kontrole gelen bir Rus: "Bu kadar mühimmat ve levazımatı düşmana vermek, sonra da bir avuç Dağlı'ya teslim oluvermek Rus Devleti tebasına yakışmaz" diyerek kaledekileri müdafaaya kışkırtmış ve neticede hem kendisinin hem de diğerlerinin helâk olmalarına sebep olmuştu.

* Osmanlıca metinde (Bagalun) kelimesi geçiyor. Bunu (Balakun) veya (Balakan) şeklinde okumak pek mümkün görünmüyor. Ama aynı yörede bulunan (Moksok, Tsatanik, Ahaliç ve Hotsatl) köylerini göz önünde bulundurursak (Balakan) olduğu anlaşılıyor. Barabanov'un tercümesinde (/Balagin) şeklinde okunduğu görülüyor. Anılan aul günümüzde (Balakhan/Balakan) şeklinde kayıtlara geçmiştir.

Kalede mebzul miktarda arpa ile beraber fazla miktarda barut ve gülle bulundu. Bir miktarı askere tevzi edilip kalanı da ihtiyaç halinde kullanılmak üzere başka tarafa gönderildi.

Şamil Tsatanik Kalesi'ne girdiğinde içerideki Müslümanlara: "Bize bağlı iseniz Ruslardan ayrılınız; hatta kendilerini dâhilden de işgal için savaşa başlayınız" diye haber göndermiş, onlar da bu teklifi kabul edip hemen Ruslarla harbe başlamışlardı.

Şamil Tsatanik'in fethinden sonra Tanus mevkiine gidip Ahaliç ve Hotsatl kalelerine bir miktar asker yolladı. Ahaliçliler birkaç top attıktan sonra teslim oldular. Hotsatlılar ise mukavemete kalkıştılar. Topları atılan gülle ile parçalandı ve kaleleri zapt edilip, kendileri esir alındı.

Bu fütihat esnasında alınan Rus esirleri o kadar çoğalmış idi ki her biri on kuruşa satılıyor, bazıları da Hunzah Müslümanlarına hediye olarak gönderilip kalbleri kazanılmaya çalışılıyordu.

Bundan sonra Şamil ulema ve âkil kişileri toplayıp Avar Vilayetindeki köylerin tahribi ile ahalisini içerlerde iskânı hakkında istişarede bulundu. Hepsı bu teklifi tasvip ettikleri cihetle oralardaki Müslümanlar mekânlarını tahrip edip içerilere doğru çekildiler ve böylece Rusların muhtemel tecavüzünü müşkülleştirdiler.

31

Hunzah Köylerinin Tahribi ve Ahalisinin Başka Taraplara Nakli

Yine 1259/1843 senesi içinde idi ki Hunzah'ın büyük kalesinde mahsur kalanlara imdat için Rus General Argutimskiy'nin fazla miktar askerle gelmekte olduğunu Şamil haber aldı. Derhal bir kuvvet sevkiyle bunların men ve def'ine teşebbüs etti. Mücahidler Çalda tarafından yürüyüp Ruslara mâni olmak istedilerse de düşmanın çokluğuna karşı duramayıp geri döndüler.

Şamil naiplerini ve müridlerini toplayıp:

-General Argutinskiy mühim bir kuvvetle Hotsatl köyüne girmek üzeredir, buna kaşı ne yapalım? diye sordu.

-Elimizdeki ganimetlerle geri çekilelim. Mâlum ya, efradımız gani-met bulduktan sonra düşmanla döğüşmez, cevabını verdiler. Şamil:

-Bu kadar fütuhata nail olduktan sonra dinsiz ve taharetsiz bir düşmandan yüz çevirmesini merdliğin şanına muvafık bulamam. Binaenaleh ya zafer ya şehadet nimetlerinden birini beklerim de-yince diğerleri de utanıp bu fikri kabul ettiler.

Şamil bulunduğu yeri iyice tahkim edip düşmanın gelmesini beklemeye başladı. Rus süvarilerini görünce ünlü Naip Şuayb Çeçenleri mutadı veçhiyle kendi maiyetiyle bunların üzerine hücum etmek için izin istedi ve aldığı müsaade üzerine Rus süvarilerine saldırdı. Taarruzun şiddetine dayanamayan Ruslar savuştular. Şuayb ile arkadaşları da dönüp geldiler.

Sonra General Argutinskiy mühim bir kuvvetle Hunzah sahasına vasil oldu, kaledekiler de çıkıp ona katıldılar. Şamil topların hep birden ateşlenmesi için topçulara emir verdi. Atılan güller Rusları epeyce hırpaladığı cihetle daha ziyade ilerleyemediler. Sağ ve sol cenahlarından açılan ateş üzerine mevzilerini koruyamayıp geriye ve Giniçuk denilen yere çekildiler.

Rusların ricatını müteakip, Şamil Hunzah köylerini tahrip etmek ve ahalisini başka yerlere kaydırmak fikrinde bulundu. Herkesin onayladığı bu girişimi icra etmek için de Hunzahlı Hacı Murat'ı görevlendirdi.

Hacı Murat gidip köyleri yaktı ve Hunzah kalesinden çıkıp yardıma gelenlerle harb etti. Şamil, Rusların Hotsatl cihetinden Hunzah üzerine gelmelerini men etmek fikriyle yola çıktı ve Hotsatl'ın doğu tarafında bulunan Butsun (Bujend) mevkiinden geçip Allad denilen yerde geceledi. Maiyeti Rusların çokluğundan çekiniyordu. Bir de arkalarından düşman askerini görünce ekseri bırakıp dağıldılar. Şamil de alet ve edevatı alıp geri döndü. Hacı Murat ise savunma amacıyla Siyuh denilen köyde kaldı.

Sehl¹²² Ahalisinin (Kumuk Düzlükleri Ahalisinin)

Koyunlarını Naip Şuayb'in İğaresi¹²³ (Yağma Seferi)

Şamil'in Hunzah havalisinde bulunduğu sırada, Naip Şuayb bir müfreze ile (sâhilnişin¹²⁴/sahilde oturan) ahalinin yurtlarına gidip 16 bin kadar koyunu sürüp götürdü. Bu sayede hem mücahidlerin malı mülkü arttı hem de Şamil'e itaat etmemekte direnenlerin güçleri kırıldı ve Şamil'in emirlerine boyun eğdiler.

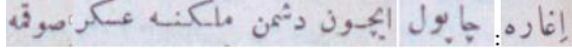
33

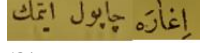
Gergebil (Gergil) Kalesi'nin Fethi ve Şura Kalesi'nin Muhasarası

1259/1843 Ramazan'ı içinde Şamil seferden dönmüş ve bayramı yapmıştı. Birkaç gün sonra hareketle Gergebil denilen kaleyi muhasara altına aldı. İçeridekiler şiddetli müdafaada bulundukları cihetle muhasara bir hafta sürdü. Nihayet kale fethedildi, kuşatılanlar da öldürüldü. Eşya ve mevcut mallar ise ganimet olarak

¹²² Sehl (سهل) kelimesi hakkında sahife 48'de bilgi verilmiştir.

¹²³ Karahlı Tahir'in kitabını sadeleştiren yazarlardan hiçbiri (iğare) kelimesini deşifre etmemişlerdir. Sadece H.A. Özdemir orijinal başlık yerine (Gece Baskını) başlığını koymuş, ama izahat vermemiştir. Kamus-i Türkî ve Lugat-ı Nâci'de (اِغَارَه) **İğare** kelimesi şu şekilde

açıklanmıştır: (= **İğare**: Çapul için düşman mülküne asker sokma. Kamus-i Türkî, s.133).

 (= Çapul etmek. Lugat-ı Nâci, s. 111).

¹²⁴ Sâhilnişin: Sahilde oturan anlamına geldiğine göre Naip Şuayb'in Hazar sahillerine gitmesi gerekir. Oysa çorak ve bataklık sahillerde koyun yetiştirmek mümkün değildir. Buradaki sahilnişin kelimesi, Terek nehri ve dallarının suladığı Kumuk düzlükleri ile Kuzeydoğu Çeçen düzlüklerini ifade eder. Deniz sahili değil nehir sahili, ırmak havzası söz konusudur. Zaten bu düzlükler stepler ve yarı steplerlerden oluştuğu için koyun sürülerinin barınmasına ve beslenmesine çok uygundur. Şuayb Naip de Rus işgali altında bulunan Kumuk düzlüklerine yağma seferine gönderilmiştir.

ele geçirildi. Şamil burada bulunduğu sırada Tsudahar kadısı Aslan gelip kendisiyle görüştü. Akuşa Kadısı da Kadılasul Muhammed adında birini elçilikle gönderdiği gibi, oğlu Abakar Sabihi'yi din düşmanlarına karşı yağma yapmak üzere yolladı. Abakar biraz ilerleyince maiyetindekilerden çoğu dağıldı. Refakatinde ancak 18 kişi kaldı. Bunlarla sahile inip oralardaki köylerden 300 kadar koyun sürdü.

Sonra Akuşa, Tarko, Karabudak, vs. taraflardan mücahidler çıkıp Tarko iskelesindeki bir Rus gemisini ele geçirdiler. Bu gemi birçok mal ve eşya ile dolu idi. Yükünü çıkarıp ganimet olarak aldılar.

Şamil Gergebil'den kalkıp Çunkuta/Cengutay köyüne gitti ve Ahmet Han'ın yurdunu ateşe verdi. Orada iken Akuşa Kadısı¹²⁵ gelip görüşmede bulundu. Arkasından Akuşa mücahidleri de gelip Şamil'in maiyetine dâhil oldular.

Sonra hareket edip Gazaniş beldesi ve Şamhal memleketi civarındaki Şura Kalesi'nin yanı başında yer alan bir köye kondular. Oradan etrafa müfrezeler gönderip talan yaptırıldı ki sadece toplanan koyunların sayısı 40 bin kadar vardı.

Şamil Şura Kalesi'ni muhasaraya aldı ve Tarko Kalesi'ne Akuşalılarından bir miktar mücahid gönderdi. Bunlar gidip civardaki köyleri ve bunların içlerindeki çok miktardaki malları ele geçirdiler.

Kalenin fethi de kuvve-yi karibeye gelmişti (yakınlaşmıştı). Lakin Rus askeri imdada geldiği cihetle Akuşalılar geri çekil-diler. Ruslar da kaleye girip, kaledekiler malları ve eşyalarıyla sahile indiler ve bir gemiye binip firar ettiler.

34

¹²⁵ Akuşa Hür Topluluğu'nun siyasi liderine (kadı) adı verilirdi. Bu, bir dinî sıfat ve mevki değildir. Akuşa Kadısı, Akuşa Hür Topluluğu'nun siyasi-idarî lideridir.

Rusların Hunzah'tan Firarı ve

Zirani¹²⁶ Kalesinde Saklanıp Oradan da Kaçmaları

1259/1843 yılı içinde ve Şamil'in sahildeki (Terek sahilindeki) beldeler üzerine yürümesinden sonra Hunzah Kalesindeki Ruslar mevkillerinin tehlikeli olduğunu anlayıp oradan çıkmaya teşebbüs ettiler. Top, tüfek gibi şeyleri kırdıktan ve kırılmayacak eşyayı da Urafe (Aruk) vadisine götürüp attıktan sonra çıkıp gittiler.

Hunzahlı Hüseyinzade Alibek ahaliye:

-Ruslar Ulah¹²⁷/Alah Dağına varmadan önce arkalarına düşüp çatışmada bulunmayın ki dönüp de kaleye girmesinler. Bir de Sekhhhal köyüne haber gönderin ki ora sakinleri de size yardım etsinler, tembihinde bulundu.

Ruslar Alah dağına vasıl olunca, Hunzah ve Sekhhhal köyleri dila-verleri de bunların takibine koyuldular. Vukua gelen çatışmadan sonra Ruslar epeyce telefât verdiler ve hızla ilerleyip Zirani Kalesi'ne girdiler.

Şamil Rusların Hunzakh'tan firar ile Zirani'ye iltica ettiklerini haber alınca, bir miktar asker gönderip kaleyi muhasara ettirdi. Mahsur kalanların yiyecek ve hububatları olmadığından at ve katır gibi hayvanlara varıncaya kadar kesip yediler. Onlar da bitince Şamil'e haber gönderip eman dilediler. Aldıkları eman üzerine top, gülle, barut gibi götüremedikleri şeyleri nehre attıktan sonra kaleyi bırakıp gittiler¹²⁸.

İmam Şamil Gazaniş sahasında 23 gün kadar oturdu. Bu esnada Çirkey ahalisinden bazıları, kendi köylerinde, nehrin öte sahilinde, köyün üst tarafında, tarlalar arasında, köprübaşında inşa edilen küçüklü büyüklü Rus kalelerini ele geçirip tahrip ettiler ve Şamil'in nezdine geldiler. Şura Kalesi'ne kaçan Şamhal (Abu Muslim) ile emsalinden (soylulardan) başka Sehl ve Tarko aha-

¹²⁶ Zirani: Hunzah'tan Temirhanşora'ya çekilen bir hat üzerinde ve İrganay ile Arakan arasında yer alan bir yerleşimdir.

¹²⁷ Barabanov tercümesinde (Alah), Mallaçıhan tercümesinde ise (Tanus-Bala) ismi geçiyor.

¹²⁸ Bkz. Y. Nevruz. UKTG. C. 3, s. 321.

lisi de gelip bağıllık bildirdiler. Şamil bunlardan rehinler/amanatlar alıp ana karargâha gönderdi ki Cengutaylı Auvar Buday ve Kadızade Eyyup gibileri bunlardandı.

Bu arada Untsukullu Hacı Kabed'i gönderip Gazi Muhammed merhumun naşını çıkarttı ve Gimri'ye naklettirip orada defnettirdi. Gazi merhumun Tarko'daki kabri açıldıkta mübarek cansız bedeninin ilk defnedildiği gibi yattığı görüldü. Rahme-tullahi Ta'alâ.

Sehl ahalisinin itaad edip bağıllık bildirenleri, Şamil'in orada ikamet etmesini, gerektiğinde kendilerini Rus saldırılarına karşı savunmasını talep ettiler. O da bir süre oralarda oturdu. Bu esnada Şura Kalesi'ne Ruslardan imdat gelmişti. Hava da çok soğduğundan mahiyetindeki mücahitler sıkıntı çekiyorlardı. Bu sebepten Şamil kalkıp Erpeli köyüne geldi ve Zirani Kalesindeki Rusların salıverilmesi için haber yolladı. Onların çekilip gitmesinden sonra da kalenin tahribini emretti.

35

Yangı-Yurt (Yanfurt), Gelbah/Çir-Yurt, Tsubutl ve Mirat (Miatlı) Kalelerinin Fethi¹²⁹

1259/1843 yılı içinde Şamil'in arazi-i sahiliyede (Sehl topraklarında) bulunduğu sırada Yangı-Yurt ve Gelbakh/Çiryurt kalelerindeki Rus askerleri birçok zahire ve mühimmat bırakarak: "Bunlara dokunmayın, Şamil'in müridleri gelsin de alsın" diye, ahaliye tembih ettikten sonra çıkıp gittiler.

Salatav Naibi Şahmendaroğlu Hacıyav Rusların uzaklaştığını duyar duymaz, bir miktar mücahidle Yangı-Yurt ve Gelbakh'a giderek terk edilmiş şeyleri aldı ve kaleler ahalisinin arabaları ile taşıtarak Dılım köyüne getirdi. Terk edilen eşya arasında büyük bir top da bulunmuş, fakat çekilip götürülemediği için nehre atılmıştı.

¹²⁹ Miatlı, Gelbakh/Çiryurt, Zubutli (Tsubutl)/Yangı-Yurt aulları Sulak Nehri üzerinde yer alırlar.

Şahmendaroğlu şu zafer ve ganimetleri müteakip (Jubut)/Tsubutl Kalesi' ne gitti ve Müslüman sekenesine 3 gün mühlet verdi. Şura Kalesindeki Ruslardan bir müfreze geceleyin gelip bu kalenin köyüne girdi. Müslüman köylüler Ruslarla çarpışarak onları nehrin ötesindeki kaleye kaçırdılar. Sonra da Şahmendaroğlu ile birleşip iki kaleye sığınmış olan Ruslarla muharebeye tutuştular. Kuşatılanlar savunmaya imkân kalmadığını görünce Şahmendaroğlu' nun vereceği hükme rıza gösterip teslim oldular ve Şamil'in Nizamı gereğince esir edildiler.

Mücahidler oradan Miratlı Kalesi'ne yürüdüler ve kuşatma altına aldılar. Fetih gerçekleşmek üzere iken, bir gece dışarıdan imdat kuvveti gelerek kaleye girdi ve taşınamayan topları nehre attıktan ve içeridekileri de beraber aldıktan sonra çıkıp gitti.

Rusların gitmesinden sonra mücahidler içeri girdiler ve bulduklarını alıp kaleyi tahrip ederek geri döndüler.

36

Haymili¹³⁰ Muhammed Efendi'nin Haydak ve Tabasaran'a Gitmesi

1260/1844 yılının kış mevsiminin sonlarında ve Gazaniş Seferinden dönüşünde Haydaklı Umar/Ömer adında biri kendi köyüyle civarının ele geçirilmesi hususunda Şamil'e ricada bulundu. O da Haymili Muhammed Efendi'yi dört naip maiyetiyle ve Naip Tsudaharlı Aslan'ın vilayetinden bir miktar asker almak talimatıyla sevk eyledi.

Muhammed Efendi, yolda Akuşa Kadısından bir mektup aldı ki “Bizim tarafın ahalisi sureta itaat gösteriyorlarsa da bağlılıkları samimi ve hakiki değildir” mealinde idi. O da “istenilen şey hâsıl olmayınca geri dönmeyeceğine dair” bir cevap gönderdikten sonra Tsudahar Naibinin yurduna gidip biraz asker aldı. Bunu takiben Akuşa Kadısı'nın yanına vasıl olup asker toplamak için görevliler tayin etti.

Akuşalılar biraz dedikodu etmekle beraber Abakar Hacı maiyetinde olmak üzere bir miktar asker verdiler. Muhammed Efendi

¹³⁰ Haymi (Humi): Gazikumuk bölgesinde bir aul.

Kışab denilen yere gelince, Haydaklı Umar' ı vali bırakıp Macalis köyüne gitti.

Köy ağası olan Camav*/Camal korkup kaçtı. Haydak eşrafından celp edilen 60 kişi de askerin köylere girmesine razı olmayacaklarını söyledi. Bunlar geri dönerken, mücahidler de arkalarından gidip Haydak'a girdiler. Naip, kadı, reisler tayini gibi idari teşkilat kurma çalışması yaptılar. Bir de Şamil'e itaat ve bağlılık göstereceklerine dair kendilerinden (yemin) vesikaları aldılar.

Bundan sonra Tabasaran eşrafından 60 kişi istenildi. Bunlar Haydak'a geldiler ve Şamil'e itaat edeceklerini söylemekle beraber, köylere asker girmemesi talebinde bulunup gittiler. Mücahidler de tıpkı (Kaytak'ta olduğu) gibi Tabasaran'a girip naip, kadı, reisler tayin ettiler. Ahaliden itaat ettiklerine dair (yemin) belgeleri aldılar.

Rus generallerinden Argut'un (Argutinskiy) Kura taraflarında bulunduğunu işiten Akuşa Kadısı'nın bu esnada bir mektubu geldi. Kadı Efendi mektubunda: "Deregemah [دره گماه]¹³¹ köyle-rini yakarak ahalisini bizim taraflara naklediniz" diyordu.

* T. Mevlevi veya Şekivi Camav adını -Camavu şeklinde yazmıştır. (Cememov) şeklinde açılımı yanlıştır. Doğrusu (Camav)dur. Avarlar Camal ismini samimi hitaplarda (Camav) şeklinde telaffuz ederler.

¹³¹ Karahlı'nın eserinin (Şekivî-Mevlevî) tercünesinde [دره گماه] imla-sıyla geçen kelime, Barabanov'un tercümesinde (селение Даракама-**Darakama** köyü) olarak geçiyor. Ancak burada tek köy söz konusu-dur. Darakama köyü Karahlı'nın eserinde iki yerde geçmektedir [http://litresp.ru/chitat/ru/%D0%B0/al-karahi-muhammed-tahir/-hronika-muhammeda-tahira-al-karahi-o-dagestanski-vojnah-v-period-shamilya/5]. (Mallaçihan'ın tercümesinde ise köy ismi yerine (Dargı nahiyesi sekenesinin şeriata tabi kılınması) şeklinde yorum ifa-desi yer alıyor. *Darakama* terimi Kaytag-Tabasaran bölgesinde bir kö-yün adıdır.

Muhammed Efendi bu mektuba göre hareket etmek için Deragemah (Darakama) cihetlerine azimet ettiyse de o civardaki naip-lerin dördü de Efendi'yi azminden vaz geçirdiler.

Sonra Berşeliye (Barşalı) kasabasına gidildi. Belde ileri gelenleri mücahidleri istikbal ile her türlü teklife razı olduklarını, lakin askerın kasabaya girmemesini rica ettiklerini söylediler. 600 araba zahire ve erzak vererek hizmet ettiler.

Muhammed Efendi Urtamış/Utamış denilen yerde on gün kadar maiyetiyle ikamet ettikten sonra, muzaffer olarak ganimetlerle birlikte (merkeze) döndü.

37

Karanay ve İrfili/Erpeli Köyleri Üzerine Memur

Amirhan Müfrezesi

İmam Şamil Kazanış'den dönüp de Karanay ve Erpeli köylerinden geçtiği sırada bu köylerin ahalisine yerlerinden çıkıp erişilmesi güç ve sarp bir mevkide yerleşmelerini söylemiş; nakl-i mekân için baharın gelmesine kadar müsaade vermişti. Lakin köylüler Şamil'in oradan ayrılmasından sonra İskete (İşkit) köyünün sekenesini de çağırarak her iki köyü tahkim ettiler. Böylece fiilen Şamil ile muharebeye hazırlandılar.

1260/1844 yılının ilkbaharında Amirhan bunların üzerine yürümekle görevlendirildi. Çirkata köyünden Recebil Muhammed'i sevk ile belli bir günde Erpeli'nin yukarı tarafından sıkıştırmasını tembih etti. Kendisi de aynı günde köyün aşağı cihetinden sıkıştırmak üzere harekete geçti. Recebil Muhammed'in maiyetinden iki süvari Erpeli'ye yaklaşmış ve köyün casuslarından iki kişi tarafından görülmüştü.

Casuslar dönüp üzerlerine asker geldiğini haber verdiler. Köylülerden bir kısmı mukabeleye hazırlanıp, bir kısmı da malları ve aileleriyle diğer istikametden kaçmak teşebbüsünde bulunduğu sırada, Amirhan ve maiyeti alt taraftan taarruza geçip köye girdiler.

Ahalinin müdafaya mecalleri kalmadığı cihetle teslim oldular ve yurtlarından kaldırılıp Uruga/Urgu köyüne nakledildiler. Lakin içlerinden birkaç kişi teslimden imtina edip mukabeleye kalkış-

tığı, hatta bir kişiyi de şehid ettiği cihetle sığınakları yakıldı ve kendileri zorla (dışarı) çıkarıldı.

Bundan sonra Karaz köyünden biri gelip: “Sakin bizim köye gelmeyesiniz” diye Amirhan’a haber getirdi. O da: “Erpeli ahalisi teslim oldu. Siz de itaat gösterirseniz ne ala, yoksa köyünüze mutlaka geliriz” cevabını verdi ve yola çıkıp köyün kenarına gelince, teslim olmaları için köye tekrar bir haber yolladı. Ahali bir şey yapamayacaklarını anladıkları cihetle itaat ettiler. Mücahidler de köye girip etrafın tahkim edilmiş ve damlar ile pence-relerden muharebe etmek üzere hazırlanmış olduğunu gördüler.

Bunun üzerine köy sekenesinin teknilini çıkarıp Gimri köyüne gönderdiler ki içlerinde Ulubi’nin kardeşiyle eşi ve diğer biraderinin karısı da var idi. Şura Kalesindeki Ruslar Erpeli ve Karanay¹³² ahalisine yardım etmek üzere koşup gelmişti. Lakin Amirhan’ın karşısında sebat edemeyip kaçtılar ve yine Şura Kalesi’ne gidip kapandılar.

38

Çirkey Ahalisinin Yurtlarını Terke Mecbur Olması

İmam Şamil Gazaniş’te bulunduğu sırada Çirkeyliler Ruslarla muharebeye başlayıp yedi ay kadar dayandılar. Düşman nehrin diğer sahilinde bina edilen kaleden gülle yağıdırıyor, mücahidleri nehre gidip su almaktan men ediyordu. 1260/1844 yılının yaz mevsiminde Ruslara mühim bir yardım kuvveti geldiği cihetle Çirkeyliler daha ziyade mukavemet edemediler ve köylerini terk ile çıkıp gittiler.

Ruslar Çirkey’e girince bir ağaç ve bir duvar bırakmayıncaya kadar yakıp yıktılar.

Çirkey ahalisi bidayette Ruslara mühim bir galebe çalmıştı. Şöyle ki:

¹³² Osmanlıca metinde (Karata) adı geçmektedir ki yanlış yazıldığı veya dizildiği muhakkaktır. Zira (Karata) köyü Erpeli’ye en az 60 km uzaktadır. Karanay ise yanı başındadır.

Çirkeylilerin Ahulgoh'ta bulunanlara erzak ve levazım hususunda yardım ettiklerini bilen Ruslar Ahulgoh'tan dönerken, Çirkey üzerine geldiler. Çirkeyliler mallarını ve ailelerini korunaklı bir yere sakladıktan sonra mukabeleye davrandılar. Lakin yaşlılarının: "Köyü boşaltınız, belki Ruslar kimse olmadığını görürler de buraya uğramadan Endirey Kalesi'ne giderler" demesi üzerine, dışarı çıkıp civardaki nehrin kenarına kondular.

Rus Kumandanı General Kulug 3000 kadar nizami askerle köprüyü geçti ve öncülerini ilerleyip köye girdi. Bu sırada mücahidlerden birinin attığı kurşun bir Rus askerini devirdi ve Çirkeyli Osman namındaki kahraman, Rusların üzerine atılıp bir binbaşı, bir yüzbaşı, bir onbaşı öldürdükten sonra şehid düştü. Sair mücahidler de şiddetli bir hücumda bulununca Ruslar bozuldular ve çokları köprüyü geçerken nehre düşüp boğuldular.

Çirkeyliler iki şehit verip birçok ganimet aldılar ki içinde tüfek ve saireden maada katırıyla beraber bir de top vardı.

Ruslar Çirkey'den çekilip ileride toplandılar. Mücahidler de taraf taraf çıkıp dağınık bulunan Rusları avlamaya başladılar. Bir gün 20 kişiden oluşan bir mücahid müfrezesi, Rusların epeyce kalabalık bir grubuna denk geldi. Müsademe sonunda otuz kadarını öldürüp bir general ile dört neferini esir aldı. Bilahare Ruslar:

"Esir aldığınız general ile zapt ettiğiniz topu iade ediniz; biz de sulh yapalım, çekilip gidelim" diye haber gönderdiler. Çirkeyliler de esiri ve topu yolladıkları cihetle Ruslar muvakkaten çekilip gittiler.

Esir olan general Ruslarca muteber bir adamdı. Esarete düşünce pek ziyade korkmuş, etraf ve civarı mücahid askerlerle dolu sanmıştı. Azat edilip de bir Rus karargâhına gidince, herifleri korkutmuş ve geri çekilmelerini tavsiye ederek hemen yola çıkarmıştı.

39

Şamil'in Akuşa'ya Gitmesi

1260/1844 yılı yaz mevsimi başlangıcı idi ki Rusların Çirkey civarında biraz asker bıraktıktan sonra Akuşa'ya doğru gittikleri haber alındı. İmam Şamil de maiyetindeki piyadeleri Çirkey'deki

Ruslara karşı bırakıp süvarileriyle hareket etti ve İşkatal (Şikatal) dağlarını aşıp kestirme yoldan Akuşa'ya vasıl oldu. Biraz sonra da Rus ordusu gelip yakın bir yere kondu.

İmam Şamil Rusların geldiğini Akuşalıların savaştan kaçmak için bahaneler aradığını görünce, oradan çekilip bir dağa çıktı; Barkhal/Balkhar/Barşal köyüne girip geceyi orada geçirdi. Sabahleyin Ruslar yetiştiler ve ufak tefek çatışmalara giriştiler. Şamil Tsudahar köyüne çekildi. Ruslar peşini bırakmadılar. Oradan da çıkıp Karakadan mevkiine gelince bir top buldu ki Naiplerinden biri kaçarken onu götürmemişti. İmam oraya indi ve: -Bu topu almadan gitmem, diyerek, birlikte götürülmesine emir verdi. Arkadaşları ister istemez topu sürüklediler ve akşama doğru Saltı köyüne geldiler. Ruslar arkalarından ayrılmadığı cihetle Kuruda (Karadakh) Köprüsünden Hotsatl tarafına geçtiler ve geçer geçmez köprüyü tahrip ettiler.

İmam Şamil Hotsatl'dan bir top getirtip Buri/Biri denilen yere yerleştirdi ve Rusların üzerine top atmaya başladı. Bir taraftan da Çirkey'deki piyadelerin süratle yetişmesi için haber yolladı. Piyadeler bir topla geldiler. Bu iki top Ruslara bir hayli kayıp verdirdi. Hatta bir subayla bir generale isabet eden bir gülle ikisini de yere serdi. Ruslar mücahidlerin gece vakti gösterdiklerini-şancılıktan ürktüler ve sabahleyin bırakıp savuştular. Şamil piyade ve süvari askerleriyle arkalarından hücumla geçip birçoklarını öldürdü.

Bu muharebede Şamil'in has ve sadık dostlarından Hunzalı Hasanil (İsinil) Muhammed ile Âlim Kulallı Murtazali oğlu Muhammed, Tanuslu Muhammed ve onun oğlu Kubutlu Himmet/Hammat adındaki mücahidler şehid düştüler. Radiyallahu anhum acmaîn.

Vaki olan muzafferiyetten sonra, Danyal Sultan gelip Şamil'in yaranından oldu¹³³.

¹³³ Oldukça karışık görünen İmam'ın Akuşa Seferi ve sonrası hakkında kısa bir açıklama yapmakta yarar vardır. İmam Şamil bu sefere çıkarken

Çokh Köyünün Fethi ve Yakılması için Danyal Sultan'ın Gönderilmesi

İkinci Gazikumak Vak'asından dönerken Çokh ahalisi, Şamil ile harp ederek arkadaşlarından birini öldürdüler.

Şamil Çihal¹³⁴/Çahal (Teletl) Naibi Kabed Muhammed'i ve civarında olan naipleri bunların cezalandırılmasına memur etti. Çohlular Kabed Muhammed'e karşı çıktılar ve geri dönmeye mecbur ettiler. Bunu üzerine Rus generallerinden Argut/Argutinskiy Çokh köyüne geldi ve sakinlerinin direnişini takdir ederek onları nakit

seri hareket etmek amacıyla ihtiyaç duymadığı piyade askerlerini Çirkey'de bırakmıştır. Zira Akuşa ve civarından asker toplayacağını planlamıştır. Ancak Akuşalılar ihanet edip Rusların tarafını iltizam edince sefer planını uygulama imkânı bulamadı. Atlı askerle herhangi bir müsademeye girmesi beklenmedik bir sonuç getirebilirdi. Burada Şamil'in erkân-ı harp bilgisi ve zekâsı öne çıktı ve kendilerini üstün sanan Ruslara bir hayli pahalıya mal oldu. Şöyle ki Rusların Şamil'in peşini takip edecekleri ve bir yerde sıkıştırıp işini bitirecekleri belliydi. Şamil en uygun muharebe yerinin kendisine bağlı Hotsatl civarı olduğunu planladı. En güvenli bir güzergâh üzerinden Hotsatl'a yol alırken, Çirkey'e atlı haberci gönderip oradaki piyade birliğinin en seri şekilde Hotsatl'a gelmesini emretti. Sevkül-ceyşi o kadar güzel icra etti ki her iki kuvvet aynı anda Hotsatl'da birleştiler. Her şeyi göze alarak yolda kalan topu beraberinde götürmesi de büyük bir ileri görüşlülük idi. Sonunda İmam kendi istediği yerde muharebeyi kabul etti. Ama bu bir meydan muharebesi değildi. Silah ve asker sayısı bakımından büyük üstünlüğe sahip olan Ruslar bu avantajlarını kullanmaya ortam bulamadılar ve sonu bozguna giden bir muharabeye girişmek zorunda kaldılar. Ancak Rus kumandanı zamanında geri çekilme kararı vererek ordusunu tamamen imha edilmekten kurtardı. Şamil Akuşa'ya Rusları sokmasa bile yerel halkın ihaneti devam edeceği için anılan beldeyi elinde tutması mümkün değildi. Bu itibarla büyük bir ferasetle en doğru olan hareketi yapmış ve Ruslara bir mağlubiyet daha tattırmıştır.

¹³⁴ Burada tercüme hatası var: Kabed Muhammed Teletl Naibi'dir. Çihal/Çahal ismi ise "Çoh" isminin başka bir formudur. Çahallılar da Çohlular demektir. Mamafih Çokh aulu Teletl Mudirliğine bağlıydı.

parayla ödüllendirdi. Hatta İrbahil Muhammed adında birini üstlerine müdür tayin etti.

İrbahil Muhammed hemen köyün etrafına on tane kule yaptırıp Gazikumuk Hanı Ağlar Han ile de ittifak yaptı ve Rusların lehinde, Müslümanlara karşı harekete geçti.

Şamil naiplerinden birkaçını maiyetleriyle celp edip üzerlerine Danyal Sultan'ı kumandan atayarak 1261/1845 yılı kış sonlarında Çoh köyüne gönderdi.

Danyal Sultan Hutup denilen yere karargâhını kurup Çokhluların itaat ve bağlılık göstermeleri için köye bir adam gönderdi. Asiler itaat etmedikleri gibi Ağlar Han (Gazikumuk Hanı), Akuşa ve Tsudahar ahalisinden (askeri) yardım talep ettiler. Akuşalılar ile Tsudaharlılar yardım için ağır davrandıklarından, Çokhlulardan bazıları sulhe meyil gösterdiler. Biraz sonra Ağlar Han ile Akuşa ve Tsudakhar imdatçıları geldiler. Çokhlular da sevinip sulh taraftarı olanları köyden dışarıya çıkardılar. Kudali köyünden de 300 kişi gelip âsilere yardım edince savaş başladı ve sekiz gün-sekiz gece devam etti.

Savaş esnasında Şamil'den bir mektup gelmiş olup (köy) ele geçirilmeden geri dönülmemesi emrediliyordu. Naiplerden bazıları köyün alınmasının zorluğundan söz ederek geri dönme gereğini ileri sürmeye kalkıştılar. Serdar Danyal bunları tektir etmekle beraber: "Yalnız başıma kalsam da Şamil'in emrini ifaya çalışırım" diyerek müsademeyi şiddetlendirdi ve bir taraftan piyadesi, diğer taraftan süvarisi ile dehşetli hücumlarda bulundu. Önce Akuşa ve Tsudakharlılar, sonra da Ağlar Hanlılar bozuldu. Birçok mühimmat ve erzak ile bir bayrak ganimet olarak alınıp firarilerin peşlerine düşüldü.

Danyal Sultan, Ağlar Han'ın maiyetinin öldürülmemesini, buna karşılık Akuşalılar ve Tsudakharlıların katledilmesini, peşlerine düşenlere emretti.

Çokhlular yardıma gelenlerin yenilgisini görünce köylerinin yukarı tarafındaki evlere sığındılar. Mücahidler de boş kalan evlerdeki ganimetleri toplamaya başladılar. Danyal Sultan evlerde

saklanmış olanları kaçırmamak için bir müfreze görevlendirdi ise de onlar gece karanlığından istifade ile çıkıp gittiler. Serdar ile mücahidler zaferden sonra dört gün orada kalıp ganimeti taksim ettikten sonra köyü tahrip edip geri döndüler. Bu muharebede 200 kadar mücahid şehid düşerken, 1025 kadarı da yaralandı.

41

Rus Kumandanı Vorontsov'un Mağlubiyetine Sebep Olan Gazve-i Kebir (Büyük Gazavat)

1261/1845 yılı içinde idi ki Rusların ehl-i İslam'a karşı hareketle geçtiklerini İmam Şamil işitince, feth edilmiş kalelerden esir aldığı Rusların büyük ve ehemmiyetli olanlarını öldürdü¹³⁵. Sonra

¹³⁵ Burada (yazar-müstensih-mütercim) üçlünün oluşturduğu istismara zemin hazırlayacak muğlak bir ifade var. Nitekim birçok yazarlar anılan ifadeyi (Şamil'in elinde esir bulunan tüm Rus asker ve subaylarını katlettiği) şeklinde yorumlamışlardır. Mevzuya açıklık getirmek için konuyla ilgili yorumumuzu ve görüşümüzü (UKTG) isimli çalışmamızın 3. cildinin 347. sahifesine düşüğümüz dip notundan aynen nakletmeyi uygun bulduk: Bu hususla ilgili olarak diğer kaynaklarda pek bilgi verilmemiştir. Baddeley'in eseri başta olmak üzere 1915 yılından önce yazılan eserler Karahî'nin kroniği ortaya çıkmadan yazıldığı için mazur görebilir. Mamafih Mariya Nikolayevna Çiçagova (1819-1894)'nın "Şamil Kafkasya'da ve Rusya'da" isimli eserini 19. yy'ın ikinci yarısında yazmasına rağmen olaydan söz etmesi ilginçtir. Muhtemelen Kaluga'da Şamil ile görüşmeleri sırasında meselenin mahiyetini Şamil'den öğrenmiş olmalıdır. Onun verdiği bilgilere göre, Dargo'yu terke mecbur kalacağını anlayan Şamil, esir Alb Veselitskiy ile diğer 10 subayın katledilmesini şöyle açıklamıştır: Bu esirlerin fidye karşılığında ve karşılıklı esir takası şeklinde serbest bırakılmaları hakkındaki müzakereler Dargo Seferine kadar uzadı. Şamil kendisine sunulacak fidye ve esir değişimi listesini bekliyordu. Ama onlar liste sunma yerine pişmiş ekmek içinde, esirlere cesur ve sabırlı olmalarını tavsiye eden not gönderdiler. Zira notta Rus ordusunun Dargo'ya gelmekte olduğu anlatılmak isteniyordu. Şamil esirlerin en uygun biçimde serbest bırakılmaları için bütün yolları denedi. Ancak bu not Şamil'in Hristiyanlara güvenilmeyeceği kanaatini teyid etti. Keza aynı notla Rus askerinin yakında orada görüneceği

toplari ve askeri ile gidip Almahal/Almak denilen mevkie konu. Ruslar ise Hihih (Hiki) Dağından Hança Dağına doğru yürüdüler. Şamil karargâhtan dönüp süratle Dargo'ya geldi. Aile efradını alıp Salbari köyüne götürdü. Bu köy Çeçen köylerinden olup ornan içinde ve sarp bir yerde kurulmuştu. Şamil oradan Andi/Andal'a geçip naibi Ramazan ile onun emrindekilere köyün yakılmasını ve diğerlerine örnek olması için önce kendi evlerinin yakılmasını emretti. Sonra da Butsrah köyünde askerini mevzi-lendirdi. Ruslar da bir dağ başında ve Harikabur/Harkabur mev-kiinde toplandılar. Bu sırada Danuhlu Hitin namında biri gelip Şamil ile görüştü: "Maksadınız nedir, ne yapacaksınız?" diye sordu. Şamil: "Rusların kalabalığı pek ziyade olduğu gibi, teçhi-zatı da mükemmel. Binaenaleh kendilerine mukabelede bulun-mak müşkülce olacak" dedi.

Ruslarla mücahidler karşı karşıya durdukları halde on gün geçti. Çünkü fazla kar yağmış ve hava ziyadesiyle soğumuştur. Hatta (aşırı) soğğun tesiriyle at, katır ve diğer hayvanların birçoğu telef oldu. Bu müddet zarfında Şamil Butrahs'tan Andi'ye git-mişti.

esirlere duyurulmak isteniyordu. Şayet Rus müfrezeleri Dargo'ya kısa zamanda gelemelerse o esirleri güvenli bir yere nakletmek için vakit bulacaktı, aksi takdirde onlar ölüme hazırlanmalıydılar. Neticede İmam Şamil Rusların esir sorununu çözmede samimi olmadıklarına ve ekmek içi notla kötü niyet taşıdıklarına kani oldu. Bunun yanı sıra Voront-sov'un civarda bulunan köylerde yaşamaya devam eden köylülerle bağlantı kurarak onları Rus yönetimine bağlamak ve Şamil'den uzak-laştırmak için entrika siyaseti uyguladığı haberini alınca o da yukarıda bahsi geçen 11 rütbeli esirin katline onay vermiştir.

Karakhi'nin kitabında makul bir sebep gösterilmediği için verdiği bilgi "haksız ve zalimce bir karar" olarak algılanmıştır. Ayrıca bu bilgiyle Karakhi'nin kitabında verilen muğlak bilgiye açıklık getirme imkânı doğmuştur:

1. Katledilen esirlerin sayısı 1 polkovnik ile 10 subaydan ibarettir.
2. Şamil bu kararı Rusların Müslümanlara karşı sefer hazırlığı yaptığı haberini alığında değil, Rus ordusu Dargo'ya yaklaşınca almıştır.

Orada iken Hitin denilen zat (yine) yanına gelip Rusların soğuktan pek ziyade bunalmış olduklarını haber verdi. Ruslar da Har-kabur'dan Butsrah'a inmek teşebbüsünde bulundu. Andallılar ile sair mücahidler muharebeye başlamak için Şamil'den müsaade istediler ise de: "Barınılacak yerleri tamamıyla yakıp yıkmadıkça Ruslarla uğraşılmaz" diyerek izin vermedi.

Bu fikir üzerine civardaki köylerin tamamıyla yakılmasına karar verildi ve Said ismindeki naip Zille köyüne, Galbats namındaki naip Rikkun köyüne ve diğerleri de başka taraflara gönderildi. Şamil geri kalan maiyetiyle Andal'a yürüdü. Ahaliden bazıları önce karşı durdular, sonra da itaat ettiler. Şamil Andal Naibi Ramazan'ın evine misafir olmuştu. Orada iken Naip Said gelip Zille ahalisinin emre itaat etmediklerini haber verdi. Şamil:

-Ey, Ramazan! Bu ne hal! sualinde bulundu. Ramazan derhal atına binip Zille köyüne gitti ve sekenesini bir yere topladı. Zillelilerden iki kişi eve kapanıp savunmaya geçmişti. Onları da çıkartıp diğer insanların yanına getirttikten sonra, ikisini de idam ederek köyü yaktıktan sonra geri döndü.

42

Köylerin Yakılmasından Sonra Şamil'in Andal'dan Hareketi ve Bundan Sonraki Olaylar

Ruslar Butsrah köyüne yaklaştıkları gibi civardaki köyler yakıldı. Düşman Andal'a girince, Şamil maiyetiyle dağa doğru çekildi. Bu ricat mücahidlerin maneviyatını bozduğu cihetle dağılmaya ve panik halinde kaçmaya başladılar. Hatta içlerinden nehre atlayıp karşıya geçmek için çabalayanlar vardı.

Şamil vuku'a gelen hezimete engel olmak istediye de sözünü dinletemedi. Dağ başında kendi yanındakiler kaçmazlar sandıysa da onları tutamadı¹³⁶. Nihayet orada bir top ve on kişi ile kaldı.

¹³⁶ Dağıstanlı askerler bu gibi tehlike anlarında bu nevi panikleme alâmetini sık sık göstermişler ve İmam'ı çok müşkül durumda bırakmışlardır. Çeçen mücahitler gibi sebat gösterememişlerdir. Bunun da

Bunun üzerine naiplerden biri topçu Hacı Yahya'ya:

-Topu hemen **حكن بكنه** (حكن بكنه) = Higan Bigan'a] götür" emrini verdi.

O da:

-Ben senin maiyetinde değilim. Şamil emrederse sözünü dinlerim, cevabını verdi¹³⁷.

Şamil:

-Böyle sözler münafıkları (İslam Birliği'nin bozulduğu) zannına düşürür ve birlik beraberlik içindeki Müslümanlara karşı onları ayaklandırır, dedikten sonra, yola çıkıp Tatbutri/Çeberloy vilayetine gitti. Naipler de arkadaşları ile birlikte yurtlarına çekildiler.

Bu sırada Zagalav namında bir âlim:

-Rus askeri Andi'ye girip yerleşti. Sizin o taraflarda kalmanızı gerektirecek bir şey yok. Binaenaleh dönüp buraya geliniz. Görüşüp konuşalım ve Dağıstan ahalisi neye karar verirse biz de o suretle muamele edelim, mealinde bir mektup gönderdi.

sebebi, Dağıstanlıların bir kısmının Gazavata zoraki katılmaları ve düzenli harbe alışkın olmamalarıdır. Şamil'i 25 yıl ayakta tutan güç, Azatlık taraftarı halkın desteği ile kader arkadaşları Dağıstanlı mücahitler ve korku bilmeyen Çeçen kahramanlardır. İmam Şamil zaten Dargo Zaferi'ni Çeçen kahramanların can siperâne desteğiyle kazanmıştır.

¹³⁷ Karahî'nin kitabını sadeleştiren yazarlar **حكن** (حكن) kelimesini deşifre edemedikleri için, kelimeyi atlayıp cümleyi: (Topu *beyine* götür)

şeklinde okumuşlardır **بكنه** (بكنه=Bigan'a) kelimesini de (beyine) biçiminde deşifre etmişlerdir. Burada (Bey) olan kim? Şamil'in yanında (bey) olabilir mi? Dolayısıyla yazarın neyi kast ettiği anlaşılmıyor.

Anılan ifadenin okunuşu şöyledir: **حكن بكنه** (حكن بكنه) = Higan Bigan'a]. Bu duruma göre cümle şöyle okunmalıdır: "Topu hemen Higan Bigan'a götür". (Higan Bigan) şahıs adı mıdır yoksa yer adı mıdır? Açıkça belli olmuyor. (Götür) fiili kullanıldığı için (yer adı) olma ihtimali fazladır. Zaten top bir şahsa değil bir mahalle götürülür. Anlaşıldığına göre İmam'dan sonra paniklemeyen yok gibi. Naiple Topçu Yahya arsında geçen tatsız konuşmada da bu panik havası seziliyor.

Bu arada İmam Şamil yine o dağa döndü ve mektuplar göndererek mücahidleri yeniden Gazavat'a davet etti.

Rus askeri üç fırkaya ayrıldı. Bir fırkası Harkabur'da, biri Sahal ile Butsrah arasında, bir fırkası da Vorontsov'un kumandasında Hagal ile Andal'ın aradında toplandı. Vorontsov, karargâhında bir kale yaptırmak ve dolayısıyla ahaliyi korkutup itaat altına almak fikrinde idi.

İmam Şamil ise Çeçen vilayetindeki naipler ile onların maiyyetini coşturmak ve teşvik etmek için Eski Dargo cihetine gidip va'z ve nasihate başladı. Bu esnada Vorontsov tarafından Can Mirza ve Urusbi namında iki elçi gelip:

-Şamil gelsin ya sulh yapalım yahut muharebe etsin, diye haber getirdi. Şamil:

-Ben memlekette oturacak olsaydım, hal ve makama münasip cevap verirdim. Lakin aramızda hâkim olacak ancak kılıçtır, dedi. Sonra da kalkıp Dargo köyüne gitti.

Dargolular Şamil'in gelişine o kadar kıvanç duydular ki sevinçlerinden ağladılar ve:

-Sizin (diğer) ashabınızı bize tercih ettiğinizi sanıyorduk, dediler. Şamil:

-Şimdi sizin yanınızda oturacağım ve Ruslarla harbe devam etmeye çalışacağım" cevabını verdi. Hatta bu hususta bir de yemin etti. Çeçen Naipler de bu yemine iştirak ettiler.

Şamil diğer naipleri de yanına çağırttı. Biraz sonra bazılarından adamlar geldi ve:

-Rusların bir ordusu Hid köyüne vasıl oldu. Binaenaleh kendileriyle sulh yapalım da çekilip gitsinler" teklifini getirdi.

Şamil bu teklif üzerine hiddetlendi ve:

-Ey ahmaklar! Sulh yapılıncaya Rusların dönüp gideceklerini mi sanıyorsunuz? diye, bağırıp çağırdı.

Biraz sonra Andal ahalisinden bazılarının Ruslara iltica etmekte olduklarını haber alınca, Andal Naibi Ramazan'ı celp ederek bu gibilerin katli hakkında kati emir verdi. Ramazan etrafı dolaşıp

Rus kıyafetine girmiş üç Müslüman buldu. Bunların tanınmamak için o kisveye girmiş olduklarını anlayınca, kafalarını kesip ağaç dallarına astı. Bir tanesinin altına da:

-Bizden size meyledenlerin cezası budur, mealinde bir yazı astırıp bıraktı.

Rus kumandanı katledilenlerle (anılan) yazıdan haberdar olduğu gibi, Andallı Musa'yı çağırttı ve:

-Sen bize birtakım vaidlerde bulunuyordun. Nahbagal, Bakulal, Andalal taraflarına geldiğimiz gibi ahalinin bize tabi olacağını söylüyordun. Şeytan herif! Senin sözlerin nasıldı, bu hareketler ne şekilde zuhur etti, diyerek çıkıştı. Bundan sonra da kumandanın maneviyatı sarsıldı ve firar yolunu açmak için Dargo tarafına çekildi.

Şamil'in naiplerinden biri de (geceleyin) Rus ordusunun arkasını takip ederek bazı yük taşıyan hayvanları, erzak ve mühimmat arabalarını zapt etti.

43

Rus Kumandanının Dargo Köyüne Gelmesi ve Şamil'in Onunla Muharebe Etmesi

Rus kumandanı Vorontsov Andalal sahasını karargâh edinerek bir ay kadar orada kaldı. Bu müddet içinde İmam Şamil, eşi Fatima'nın ağır hasta olduğunu haber aldı ve gidip görmek için Salbari köyüne doğru yola çıktı. Yeni Dargo köyüne geldiğinde, Rusların Eski Dargo köyüne gelmek üzere olduklarını işitti.

Hemen o gece naiplerine emirnâmeler yazıp gönderdi. Eşinin durumunu öğrenmek için de bir adam yollayıp kendisi geri döndü.

Ruslar Andal cihetindeki dağın tepesinden göründüler. Şamil'in arkadaşları da orman içinde mukateleye başladılar. Şamil Andal tarafındaki naiplerin seri bir şekilde Dargo'ya gelmeleri hakkında emir vermişti. Bu esnada (naipler) Mikâil namındaki naibin yönetiminde (Dargo'ya) yetiştiler. Bundan sonra Dargo'daki evler yakılıp mücahidler harice çıktılar. Ruslar da ilerleyip köyün civarına çadır kurdular.

Şamil o gece bir müfreze gönderip Dargo'da gömülü bulunan topları çıkartıp naklettirdi.

Vorontsov ile Dargo'ya gelen Rus ordusunun 30 bin neferden ibaret olduğu söylenmiştir.

Bundan sonra Şamil Salbari köyüne bir adam gönderip oradaki ailesini Alisunç köyüne naklettirdi. Sebebine gelince; ailesinin misafir bulunduğu ev sahibinin akrabasından biri, Rusların yanından gelip: “Şamil’in oğlu Muhammed Şafi’yi falan yere götürürseniz, oraya gelip çocuğu alacak (olan) Ruslar size birçok para verecektir” dedi.

Bir gün ev sahibinin çocuklarıyla Şamil’in oğlu ve sair muhacir çocukları gezmek için köyden çıktılar. Biraz açılınca Şamil’in oğlu:

-Büyük annem beni uzağa yollamaz! diye bağırdı.

Muhacirlerin çocukları da hemen köye dönüp işi haber verdiler ve köylülerden yardım dilediler. Bunun üzerine birkaç kişi koşup çocuğu kurtardı ki Rusların karargâhına yaklaşmışlardı¹³⁸.

¹³⁸ Burada da tercüme yetersizliğine bağlı muğlak bir ifade var. Durup dururken çocuk “Büyük annem beni uzağa yollamaz!” diye niçin bağırmıştır? Muhacir çocuklar imdat çağrısı için köye koşarlarken Muhammed Şafi onlara neden katılmamıştır? Aynı konuda Barabanov’un tercümesinde şu ifade yer alıyor: ‘Köyden uzaklaşınca, Muhammed Şafi geri dönmek istedi, fakat ev sahibinin çocukları ona izin vermedi. Sonra kendi arkadaşlarına (muhacir çocuklarına) şöyle dedi: ‘Büyük annem benim (köyden) ayrılmama ve uzak yere gitmeme izin vermez. Ama bunlar beni uzak yerlere götürüyorlar’. Bunun üzerine arkadaşları bağırarak yardım çağrısı yaptılar ve hemen geri döndüler ve bağırarak imdat çağrısında bulundular. Bu bağırımları İnholu Muhammed duydu. O da bağırarak yardım istedi. İnsanlar dışarı fırladılar ve Muhammed Şafi’yi alıp geri getirdiler. Onlar Rus atlarının bağlandığı dar bir şerit halindeki yamaca çok yaklaşmışlardı”. Şafi Kaziye’v’in “Şamil” isimli eserinde de şu bilgi veriliyor: “Küçük Muhammed Şafi arkadaşlarıyla ormanda oynarken köyden bir hayli uzaklaşmıştı. O esnada biraz ileride eyerlenmiş atlarla (çocuğu) kaçırarak olanlar (soldatlar) bekliyordu. Bir ara Şamil’in oğlu kendini kötü hissetti ve yardım istedi. Arkadaşlarından birkaçı hemen köye koşup durumu bildirdiler. İnsanlar derhal yardıma koşular ve Rusların eline geçmek üzere olan Muhammed Şafi’yi kurtardılar”. Barabanov’un tercümesi ile Kaziye’v’in eserini okuyunca durum oldukça aydınlanıyr. Demekki bir sebep var. O da Muhammed

Balgıt Vak'ası

Bu esnada Şamil, Ruslardan alınan ve tamamen kendisine tabi olan nizami askerleri bir meydana çıkartıp trampet ve boru çaldırarak talim ettiriyordu. Bu hal ise Rusların fevkalade hiddet ve gazabına sebep oluyordu.

Yine bir gün talim sırasında iken, Ruslar bir müfreze ile Şamil'in maiyetine hücum ederek sademeye giriştiler ve birçok nefer ile iki subay kaybettikten sonra geri çekilmeye mecbur oldular. Mücahidlerden Danuhlu Hitin adında biri şehid düştü. Rahi-mehullah.

Biraz sonra İmam Şamil Rusların zahire ve mühimmat sevki için Andal köyünden hareket ettiklerini haber aldı ve derhal kuvvetli bir müfreze teşkil ederek bunlara karşı sevk etti. Mücahidler Rus sevkıyat erlerini o şekilde kırıp geçirdiler ki içlerinden tek kişi kurtulamadı. Yanlarındaki levazım ile bir topu ganimet olarak ele geçirdiler. Ertesi gün gelen bir Rus müfrezesi de mücahidlerin hücumuna maruz kalarak pek azı canını kurtarabildi.

Rus Askerinin Dago'dan Çıkışı

Serdar Vorontsov ordusuyla beraber aç ve mühimmatsız kaldı. Keder ve yeisinden ağlayacak derekeye düştü. İlya İrakli namındaki bir Gürcü serdarı, kumandanı kederli ve ümitsiz bir halde görünce, yanına gidip kucakladı ve: "Kumandan! Merak etme, icabında seni sırtıma alıp düşman arasından çıkarırım" diye teselli etti.

Ertesi yahut daha ertesi gün Ruslar çadırları yakıp ağırlıksız kaldıktan sonra Dargo'dan savuşmaya davrandılar. Bunu gören mücahidler de firarileri her taraftan vurmaya ve ellerindeki eşyayı ganimet olarak ele geçirmeye başladılar. Firar ve takip üç gün sürdükten sonra, Rusların bozgun askerleri Şamhalberd köyüne can atabildiler.

Şafi'nin yürüyemeyecek durumda olmasıdır. Tamamlayıcı bilgi için bkz. UKTG. C. 3, s. 343.

Şamhalberd Vak'ası ve Ondan Sonrası

Ruslar Şamhalberd köyüne girmiş, Şamil'in askeri de gelip köyü muhasaraya almıştı. Düşman askeri muhasaradan fena halde sıkıldı ve subaylarından biri mücahidlerin attığı gülle ile maktul düştü.

Vorontsov'a gelince, burada da üzüntüsünden ağladı. Açlık ve susuzluk o derecede idi ki Ruslar ağaç yapraklarıyla kabuklarını kemirerek açlık ve susuzluklarını gidermeye çalışıyorlardı. Kumandan Vorontsov da bir ineğin sütüyle gıdalanıyordu.

Rus ordusunda Şirvanlı Cevat Han namında iman zaafı olan bir Müslüman vardı ki yüz kadar maiyetiyle Müslümanlara karşı harb ediyordu. Bunlar bir gece Vorontsov'un ineğini çalıp kes-tiler ve gece yarısı pişirip yedikten sonra kemiklerini çadırlarının içine gömdüler.

Sabah olup da iş anlaşılınca kumandan Cevat Han'ı azil ile beraber ordugâhtan çıkarılması için emir verdi. O da yüz miskal (takriben 50 sarı lira) altın ücret karşılığı tuttuğu bir Çeçen mihmandarın yol göstermesiyle tehlikeli ve sarp yollardan geçerek düşe kalka ve yoldaşlarından birçoğunun leşini yollarda bıraka bıraka Şura Kalesi'ne gelebildi.

Şamhalberd muhasarası sırasında Şamil'in eşi Fatıma Hatun'un vefat etmiş olduğu işitildi. Şamil, merhumenin teçhiz ve tekfini için birkaç kişi gönderip kendisi kumanda mevkiinden ayrılmak istemedi. Lakin naiplerinin "Siz gidip cenazeyi defin ettiriniz. Allah'ın izniyle biz düşmana kâfi geliriz" demeleri üzerine kalkıp gitti.

Hâlbuki naipler muhasara hattını muhafaza edemediler. Aslında düşman (askerleri) müdafa yapmanın yanısıra açlıktan zayıf düşmüşler, hatta ölmüş atların etlerini kesip yemişlerdi.

Mahsur kalan Ruslar Şamil'in gittiğini hissederek muzıka çalmak suretiyle sevinçlerini açığa vurdular. Ertesi gün Gerzel kalesinden Ruslara erzak ile imdat geldi. Mücahidler iki ateş arasında kalmamak için muhasara hattını gevşettiler. Köyde (kuşat-

ma altında bulunan askerler) de fırlayıp imdada gelen askerlerle birleştiler. Yalnız arkalarını savunmak üzere yüz kadar artçı birlik bırakmışlardı ki sonradan bunların hepsi katledildi.

Eğer naipler kuşatmayı gevşetmeseler ve bir gün daha dayansalardı, kuşatılanların teslim olacakları muhakkaktı.

Vorontsov muhasaradan kurtulduktan sonra maiyetini saydırıp 13 bin nefer kayıp vermiş olduğunu anladı.

Bu vak’ada şehid düşen bahtiyar mücahidler hakkında âlem-i ârif ve hafız Sugurlu Abdurrahman Hacı aşağıdaki kasideyi söylemiştir¹³⁹.

Vorontsov Tiflis’e avdet ettiği gibi ikametgâhında bir mektup buldu ki çeşit çeşit küfürler ve beddualar ile beraber bu kadar insanın helâkı, zelzele ve veba salgını, çekirge yüzünden kıtlık zuhuru gibi tabii âfetler, hep (onun) uğursuzluğuna atfedilmişti. Vorontsov bu mektubu yazıp gönderenin kim olduğunu çok araştırmasına rağmen bir türlü bulamadı.

47

Rus Askerinin Karakh Köyüne Girmesi

Vorontsov’un Andal’a hareketi esnasında General Argut da Çahal, Tsudahar, Tumul köyleriyle başka köylerden topladığı serse-ri güruhu ile Mukurgur/Mukarur’dan Mukrat’a geçmiş, oradan da dalgınlıkla Karakh köyüne inmişti. Karakhlıların bir kısmı dağlara, ovalara savuştu; bir kısmı da oturup sulh yapmak sevda-sına düştü. Hâlbuki Ruslar köye girer girmez ahalinin malını mülkünü, eşyasını yağma etmeye ve öteyi beriyi yakıp yıkmaya başladılar. Bunu takiben içlerinden birini köye müdür olarak bıraktıktan sonra Teletl Naibi Kabed Muhammed’in üstüne yürümek üzere hareket ederek Hahate/Kahib denilen mevkie kondu-lar.

General Argut Karalal, Mukrat, Kunsar/Kinsır köylerindeki aha-liden imdat istedi. Onlar da Ruslara yardımcı olmak üzere bazı-

¹³⁹ Burada 29 beyitten müteşekkil Arapça kasideye yer verilmiştir. Mütercimler (Şekivî-Mevlevî) anılan kasideyi tercüme etmemişlerdir.

larını gönderdiler. Bu köylerde bulunan müridler Teletl köyüne kaçtılar. Ruslara imdada giden ahlaksızları yolda yakalayıp kimini katlettiler, kimini de yaraladılar.

Şamil'in boyna asker toplamasından usanan ve Ruslarla sulh yaparlarsa, rahat oturup çiftleriyle-çubuklarıyla vakit geçireceklerini sanan Müslümanlar, General Argut'un da kendilerinden yardımcı istemesi üzerine zanlarının aksi zuhur ettiğini gördüler. General Argut Çokh köyüne geçmek için nehir üstüne köprü kurdu. O nahiyelerdeki mücahidler mümkün olduğu kadar men etmeye çalıştılsa da azlık bulundukları cihetle, geçişe mâni olamadılar. Çünkü o sırada Vorontsov da Dargo'ya doğru yürüdüğü cihetle, İslam mücahidlerinin ekserisi ona karşı yürümüştü. Argut Çokh'tan sonra Hid köyüne girmek ve köyün başındaki köprüyü geçmek istedi. Lakin köprünün yıkılmış olduğunu görünce geri döndü. Bu esnada Vorontsov mücahidlerin şiddetli tarruzları karşısında perişan olmuş, hatta mahsur ve çaresiz durumda kalmıştı.

Argut bu haberi aldığı gibi telaş içinde ricata başladı. Çevresindeki mücahidler de arkasına düşerek maiyetine epeyce telafat verdirdi. Takip esnasında Muhacir Hunalı Muhammed namındaki zat şehid düşmüş, Hacı Dibir adındaki âlim de bazı münafıklarca esir edilmişti. Sonradan General Argut Hacı Dibir'i serbest bırakıp, hürmet göstererek yurduna gönderdi.

48

İmam Şamil'in Yeni Dargo Köyünde Yerleşmesi

Vorontsov'un sebep olduğu büyük harb sıkıntısının sona ermesinden sonra İmam Şamil kendine yurt edinmek ve idare merkezi olacak şekilde bir mevki tayini hakkında karar vermek üzere arkadaşlarıyla istişarede bulundu. Bazıları Eski Dargo'yu tavsiye ettilerse de Şamil orasını uygun bulmadı. Alisunç köyünü söylediler, orasını da münasip görmedi. Veden sahasına doğru geldikleri sırada ömür artıran bir mevki gördü. Eski Dargo'ya konup

biraz oturduktan sonra iki adam yolladı ve o mevkiin satılıp satılmayacağı hakkında arkadaşlarının görüşünü sordu.

Vedenliler Şamil'in yurtlarına gelip komşu olacağını anladıklarında hoşnut oldular ve belli bir ücret karşılığında anılan mevki ona sattılar. Şamil ailesi ve yakınlarıyla gelip orasını imar ederek yurt edindi. (Sonra) Seyyid Cemaleddin (ks)'in kızıyla evlendi ki 1261/1845 yılının sonlarına yakın bir tarih idi¹⁴⁰.

49

Şamil'in Çerkes Vilayetine Asker Sevki

Çerkesistan ahalisi daha önceden (defaatla) İmam Şamil'e dâvet mektupları göndererek memleketlerine gelmesini rica etmişlerdi. 1262/1845 yılında Şamil 7 büyük top ve (yeterince) malzeme ve mühimmat ile beraber yaya ve atlı askerlerini alıp Çerkes hududunu ayıran Terek Nehri'ni geçti. Bir müddet orada ikamet ve ahalisine va'z ve nasihat etmek fikrinde idi. Lakin o havalinin icabında barınılacak bir dağ, bir tepesi, bir ormanı bulunmadığını görünce geldiğine pişman oldu¹⁴¹.

Sonra da Kabartı/Kabardey tayfasının yurduna girdi. Onlar da gelip İmam'a biat ettiler. Ailelerini sarp ve müstahkem mahallere nakledip (tertibat aldılar). İçlerinden bazıları (İmam tarafından) üzerlerine naip olarak atandı. Birkaç gün sonra keşfe çıkan atlılardan biri gelip geri dönülmesi lüzumunu bildirdi. Şamil de güneşin batmasından sonra hareket emri verdi. Ertesi gün kuşluk vakti Terek Nehri'nin kenarına geldiler ve güzergâhın Ruslar tarafından tutulduğunu gördüler.

¹⁴⁰ Veden'in idare merkezi ve İmamat konutu olarak inşası hakkında bkz. Şapi kaziyev. "*İmam Şamil*". İzd. Molodaya gvardiya, M. 2010; Y. Nevruz. UKTG. C. 3, s. 352-353.

¹⁴¹ İmam Şamil, Kabardey Seferi'ni önceden düşünüp taşınıp, erkân-ı harbiyesiyle istişare edip kararlaştırmıştır. Oradaki arazinin dağ, tepesi, ormanı bulunmadığını da biliyordu. Bu cümlelerin esere sonradan eklendiği belli oluyor.

Şamil hemen hücum emri verdi. Ruslar bu sert taarruz karşısında dayanamadılar. Bir tarafa çekilip yolu açmaya mecbur oldular. Mücahidler nehri geçerken Ruslar top atışını sürdürdüler. Karşı tarafa geçince bir mevkiye silah çatıp yemek yediler. O esnada Bata adındaki naip İmam Şamil'in yanına gelip:

-Görüyor musun? dedi. Şamil de:

-Evet. Ama neyapalım? diye sordu. Çünkü: Arkalarından Ruslar koşup geliyorlardı. Bata Naip:

-Onlar gelmeden evvel şu ormana girelim de müdafaada bulunalım, teklifinde bulundu. Şamil bu görüşü kabul etmeyerek askeri düzgün sıralar halinde üç gün üç gece yürüttü. O suretle ki düşman hangi cihetten gelirse gelsin müdafa kabil olacaktı.

Ruslar da mücahidlerin heybetinden pek sokulamamakla beraber ordunun arkasını bırakmıyordu.

Mücahit asker yorgunluk ve uykusuzluktan o hale gelmişti ki atlı olsun yaya olsun giderken düşüp kalıyordu. Nihayet bir tepeye çıkıp istirahat ettiler. Şamil oturup bekledi. Sonra kalkıp civardaki nehri geçtiler. Lakin Ruslar yetişip artçıları ele geçirmek kastında bulundular. Beri taraftan Topçu Hacı Yahya birkaç gülle savurup Rus ordusunu darmadağın etti ve yaptıkları tâkibata artık son verdi¹⁴².

50

Kutış Vak'ası

1262/1846 yılının güz mevsimi idi ki İmam Şamil, Danyal ile müşaverede bulunmak ve İlisu köyü üstüne yürümek için Karakh köyüne gitti. Orada Danyal ile buluşup bu defa Tsudahar ve Akuşa üzerlerine gitmeye karar verdiler. Şamil gidip Tsudahar'ı vur-

¹⁴² Bize göre, Karahlı Tahir'in eserinin en zayıf bölümü "Şamil'in Çerkes Vilayetine Asker Sevki" başlıklı bölümüdür. Yazarın bu bölümde anlattıkları diğer kaynaklarda verilen bilgilerle örtüşmüyor. Tabir caizse tamamen hayal mahsulüdür. Mesela (Şamil -ordusunu- düzgün sıralar halinde üç gün üç gece yürüttü) ifadesi gerçeğe uymuyor. Güvenilir kaynakların ittifak ettikleri gibi Şamil cebri yürüyüşle 24 saatte 100 km yol kat ederek ve hiçbir tehlike ile karşılaşmadan Küçük Çeçenistan'a ulaşmıştır. Keza gittiğine hemen pişman olup süratla geri dönmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. UKTG. C. 3, s. 364-378.

du ve birçok mal toplayıp Saltı köyüne gönderdi. Tsudaharlılar itaata mecbur oldular. Sonra Akuşa sahasına yürüdü. Oradan Kabed Muhammed'in kumandasıyla asker gönderdi ve yanlarına bir de top verdi.

Kabed Muhammed Toyla¹⁴³ köyüne kondu. Akşamüstü biri gelip Rusların yaklaştığını ve bu köyde müdafaanın kabil olmayacağını söyledi. Kabed Muhammed derhal oradan çıkıp başka bir köye indi ve istişare sonunda, gece yarısı Kutış köyüne geldi. Sabah erkenden Kabed Muhammed ile (Teletli) Gazi Muhammed (Hid Nahiyesi naibi) İmam'ın yanına gelip durumu haber verdiler. İmam tahkimat ve tabiyenin ikmal edilip edilmediğini sordu. Kabed Muhammed de müspet cevap verdi.

Sabah namazı kılındıktan sonra, Şamil'in emriyle Kabed Muhammed gidip askeri tabiyeye başladı. Biraz sonra Rus askeri görüldü ve Şamil kuşluk namazı kılarken düşmanın süvarisi köye girdi. Mücahidler savunmaya imkân bulamayıp perişan oldu ve Saltı köyüne çekildi. Şamil de oraya gitmeye mecbur kaldı.

Hid köyü askerlerinden altı kişi Kutışa köyünde bir ev içinde mahsur kalmıştı. Ruslar birkaç defa bunların üstüne saldırdılarsa da berikiler de karşılık verdiler. Nihayet yatsı vakti düşmanın çekilip gitmesinden istifade ederek evden ve köyden çıkıp Saltı'ya geldiler. Şamil bunların cesur hareketlerini takdir ve taltif etti. Sonra da:

اِنْ يَمْسَسْكُمُ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ
وَنَلَيْكَ اَلْاَيَامُ نَدَا وَلَهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
وَيَخَذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءُ وَاللهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِيْنَ

[=Eğer siz (Uhud'da) bir acıya uğradınızs, (Bedir'de de düşmanınız olan) o kavim de benzer bir acıya uğramıştır. O günleri biz, insanlar arasında döndürür dururuz -zaferi bazen bir topluma

¹⁴³ Barabanov'un tercümesinde (Dlin/Hulal) isimleri geçiyor. (Toyla/Dlin/Hulal) isimleri muhtemelen günümüzdeki (Levaşi) ismine tekabül ediyor.

bazen öteki topluma nasip ederiz- ta ki Allah, iman edenleri ortaya çıkarsın ve aranızdan şahitler edinsin. Allah zalimleri sevmez. (Âl-i İmran) 140] âyet-i kerimesini okuyup mealini maiyetine anlattı ve bu seferki yenilgiden üzüntü duymamaları hususunda va'z ve nasihatte bulundu¹⁴⁴.

51

Saltı Kalesindeki Vak'a

1263/1847 yılı ilkbaharının sonlarına doğru, Gergebil Kalesi üstüne Rusların yürümekte olduğuna dair Naip İdris'ten haber geldi. İmam Şamil bu haberi aldığı gibi, asker ve mühimmatı ile çıkıp Hunzah sahasına vasil oldu. Orada iken Kated Muhammed'le (Teletlli) Gazi Muhammed gelip kensisiyle görüştüler ve hep birlikte Kuruda/Koroda köyü civarına kondular.

Şamil işittiği top seslerinin nereden geldiğini anlamak için Ahad (İput) Dağı'nın tepesine çıkıp etrafa baktı ve Rusların bozulup kaçmakta olduklarını gördü. Çünkü: Ruslar Gergebil Kalesinin bir kısmını topla tahrip etmiş ve merdivenler dayamak suretiyle üzerine çıkmışlarsa da müdafilerin gayreti yüzünden içeri girememişlerdi. Kumandanları da mevkiin sarp oluşu ve civardaki veba salgını sebebiyle korkuya kapılarak askerini çekmiş ve Turçıdağ'ın tepesine karargâh kurmuştu.

Şamil, Rusların Turçıdağ'dan Saltı üzerine gideceklerini haber aldığı için askeriyle Varda tarafına gitti. Naip de maiyetleriyle yurtlarına döndüler. Rus kumandanı bir ay kadar karargâhında kaldıktan sonra Saltı'ya doğru hareket etti.

Şamil naiplerine derhal toplanmaları için emir gönderdiği gibi, Saltı Kalessi'ne maiyetiyle bir naip, haricine de yarı maiyetleriyle iki naip tayin etti ki bunların yarı maiyetleri kale dâilinde görevlendirilmişti. Şamil de kale dışında kaldı.

¹⁴⁴ Müellif bu bahsin sonunda anılan vak'a üzerine Arapça bir kaside yazıp kitabına almıştır. Ama Mütercimler kasideyi çevirmemişlerdir.

Ruslar gelip kaleyi kuşattıktan sonra her cihetten gülle ile kaleyi dövmeye başladılar. Dâhildeki evlerin birçoğunun damları yıkıldı ve sokakların zemini delik deşik oldu. Buna rağmen kuşatılanlar da savunmada kusur etmiyorlardı. Rusların amir ve subaylarından çoğu maktul düştüler. Hatta Ruslar: “Bizim yüzde bir kurşunumuz isabet etmiyor da Müslümanların attığı bir kurşun bile boşa gitmiyor” diyecek kadar yılgınlık gösterdiler.

Bu sırada Rus İmparatorundan bir emirnâme geldi ki ailesinden bir gencin ordugâha gönderildiğini ve hakkında hususan hürmet gösterilmesinin lüzumu bildiriyordu.

Rus Kumandanı Vorontsov süvari ve piyade üç bin neferden müteşekkil bir karşılama heyeti gönderdi. Bu heyet prence Kizlyar Kalesinde mülaki oldu. Hep birden gelirken Saltı köyü civarında Prens’in şakağına bir kurşun isabet ederek ağır surette yaralandı ve (cephpe) Karargâhına geldikten sonra da öldü. İç uzuvları boşaltıldıktan sonra tahnid edilip Peterburg’a yollandı¹⁴⁵.

Bundan sonra Vorontsov bir nizami kuvvet gönderip kale ile dışarıdaki mücahidler arasındaki yolu ele geçirdi. Böylece kalenin dışarı ile bağlantısı kesildi. Buna rağmen kaledelikler müdafadan geri durmadılar. Rusları epeyce hırpaladıkları gibi General Argut’u da suratından yaraladılar.

Kumandan Vorontsov şu hale karşı, kâh çadırında gezinip duruyor kâh saçlarını yolup hüngür hüngür ağlıyordu. Bir taraftan da türlü türlü hilelere başvuruyordu. Bu cümleden olarak kaleye hâkim bir yere kule yaptırıp üzerinden ateş ettirdi; lağım kazdırıp kalenin duvarlarını barutla berhava ettirmek istedi. Bunların tesiri olmadığını görünce kaledeki mücahidlerin suyuna necaset karıştırttı.

¹⁴⁵ Burada adı geçen Kizlyar kalesi Mezdegu’ya çok yakın bir yerde, Mezdegu-Tiflis Askeri Yolu üzerinde yer alan bir kasabadır. Terek Deltasındaki Kizlyar ile ilgisi yoktur. Anılan Prens’in Mezdegu-Grozni-Hasavyurt-Buynaks-Saltı güzergâhıyla cepheye geldiği anlaşılıyor.

Muhasara üç ay sürdü. Bu müddet zarfında gerek dâhildeki gerekse dışarıdaki mücahidler büyük bir gayretle savaştılar. Fakat bir gece kaledekiler dışarı çıkıverdiler. Bu durumdan yararlanarak Ruslar kaleye girdiler.

Şamil naipleriyle maiyetindekilere: “Kaleyi bıraktık, ama haki-katte galip gelen biziz” dedi.

Bu sözün gerçek anlamı sonradan anlaşıldı. Çünkü Kumandan Vorontsov geri dönüşü sırasında Uhlib (Ohli) denilen yere yaklaşıncı, oradaki Ruslar top atmak suretiyle kendisini selamlamak istediler. Fakat Vorontsov bu gösteriye mâni oldu. Sebebi sorulunca da: “Müslümanların kaleden çıkışı bizim galebemizden değil, sularının kirlenmesindendir. Yoksa muzafferiyet tamamen onlarda idi. Baksanıza, yaralılarımızı taşıyan kayvanların bir ucu Ohli’ye geldiği halde, bir ucu Tsudahar’dan ayrılmamıştır ki (burası) tam tamına bir günlük mesafedir”¹⁴⁶ dedi. Bu Saltı Vak’a-sında 17 bin Rus maktûl düşmüştür.

52

Gergebil Vak’ası

1263/1847 yılı yaz başları idi ki: “Ruslar Gergebil Kalesi’ne geliyor” diye İmam Şamil’den yardım istendi.

O da topu, tüfeği ve askeriyle Ukud (Khutup) dağında toplandıktan sonra Gergebil sahasına indi. Şamil tarlalar arasında bulunan Ruslar üzerine çok şiddetli bir şekilde atıldı. Müsademedede düşman bozulup hezimete uğradı. Lakin geriye çekildikten sonra dolanıp Gergebil Kalesi’ni arkadan sardı ve yol üzrine çokça kuleler ve istihkâmlar inşa etti.

Gergebil ahalisi savunma yapamayacaklarını anlayınca yurtlarını bırakıp bir gece dışarıya çıktılar. Ertesi gün Ruslar kaleye girdikleri gibi tahribata ve etraftaki ağaçları kesip sökmeye başladılar.

¹⁴⁶ Ohli köyü Tsudahar ile Buynaks arasında yer alır ve Tsudahar’dan Ohli’ye takriben 40-45 km mesafe vardır, bu da bir günlük yoldur. Anlaşıldığına göre Saltı Muharebesi boyunca Ruslar yaralılarını (yakında bulunan) Tsudahar’a naklederek tedavi etmişlerdir. Ancak Şamil çekildikten sonradır ki Buynaks’a (Temirhan-Şora) taşımışlardır.

Şamil Gergebilliler ile civar sekenesinin Uli köyünde iskânını emretti.

Rus kuvvetleriyle Mücahidler Fırkası bir süre karşılıklı top atışı ile vakit geçirdiler. Bu müddet içinde mücahidlerden bazıları gece karanlığından yararlanarak Rus ordugâhına sokulur ve düşmandan yakalayabildiklerini tepelerdi.

Orada çok kalmanın pahalıya mal olacağını anlayan Ruslar ricat ettiler. Mücahidler de tâkibe alıp izlerini bırakmadılar. Fakat Ruslar birdenbire geri döndükleri ve mücahidler de gafil avlandıkları cihetle birçok şehid verdiler ki Çirkeyli Abubekir, Tanuslu Âlim Muhammed Hacıyav, Naip ve Âlim Hihallı Hacı, Hunzah Müftisi Şihşa/Şihsi, Ubutlu/Uyutlu Himmat ve diğerleri şidler arasında idiler. Rahimehümullah.

53

Ahtı Gazvesi

1264/1848 yılının güzü idi ki İmam Şamil topları ve topçuları ile askerini teçhiz ederek sefere çıktı. Danyal Sultanı da öncü kumandan tayin ederek gönderdi. Danyal Sultan gidip Niçik Kalesi'ni aldı. İçindeki reisler ile münafıklardan 300 kadarını esir etti. Sonra Şamil oraya gelip esirleri serbest bıraktı, reisleri Urup/İrip Kalesi'ne gönderdi ve Ahtı üzerine yürüdü. Civar ahâlisi İmam Şamil'in gelmesinden sevinç duydu, üzüntüden kurtuldu ve hoşnud oldu. Hatta kaledeki Ruslara karşı Şamil ile birlikte harb ettiler, birçok da şehid verdiler.

Topçu Çirkeyli Hacı Yahya bir havan güllesiyle kale içindeki baruthâneyi tutuşturdu ve patlamanın şiddetinden kale duvarının bir tarafı yarıldı. Naipler içinde Andili Misigulav'dan gayrisi hücumda ağır davrandığı cihetle açılan gedikten içeriye girilmek kabil olmadı. Ruslar derhal (toprak) dolu çuvallarla gediği kapatıldılar. Gerek bu patlama sırasında gerek Rusların kendilerinin sebep olduğu alev alma esnasında kale dâhilindekilerden birçoğu helâk oldu.

Biraz sonra Şamil'in emriyle lağım açılıp barut konuldu ve ateşlenerek duvarın dış kısmı yıkıldı. Naiplerden İşiceli (İşiçalı) Kadı tek başına kaleye doğru saldırdı.

Bu boğazlaşmanın devam ettiği ve kuşatılanların hemen hemen işinin bittiği bir sırada Çarhal/Şirahal cihetinden General Argut mühimce bir kuvvetle gelip Müslümanlar üzerine top atmaya başladı. O tarafta bulunan kuşatmacılar da geri çekilmeye mecbur oldu.

(Bunun) akabinde Şamil'e bir müjde geldi: Hazra nahiyesi tarafından 500 kadar süvari ile nöbet tutan naibin bir alay Rus süvarisini mağlup ettiği öğrenildi. Maneviyatları sarsılan Mücahitler bu bu müjde üzerine yeniden gayrete geldiler ve ani bir taarruzla General Argut'u dağa doğru çekilmeye mecbur ettiler.

Ertesi gün General Argut Hazra cihetinden saldırıya geçti. Mücahidler de mukabelede bulundu. Fakat müsademe sırasında İrili Naip Osman, Nukuşlu Maruf'un oğlu Müfti Âlim Muhammed, Âlim Muhacir Hacıyav, Âlim İlisulu Abdullatif'in oğlu Muhammed¹⁴⁷ ve sairenin şehadeti Müslümanların bozguna uğramasına sebep oldu. İmam Şamil de mecburen geri çekildi.

General Argut mücahidlerden ve Danyal Sultan'ın askerinden epeycesini esir aldı. Daha sonra bunlardan bazılarının vefat ettiği anlaşıldı; kalanları da Niçik Kalesinde tutulan esirlerle mübadele edildi.

[Kitabın müellifi Muhammed Tahir el-Karahî bu bozgun üzerine bir risale yazdı ki aşağıdaki iki beyit ondan alınmıştır: Tahirü'l Mevlevi Arapça olan bu beyitleri tercüme etmemiştir. Biz Rusça tercümesinden aktardık]:

Başımıza gelen üzücü hal, zaten ezelden takdir edilmiştir,

Biz aslında önceden takdir edileni yaşıyoruz.

Karar veren Yaratıcı'dır, kulların görevi rıza göstermektir.

Sonunda onların her biri (hak ettiği) mükâfatı alacaktır.

54

Çokh Kalesindeki Vak'a

1265/1849 yılı içinde General Argut Çokh Kalesi'ni ele geçirmeye azmederek oraya kadar olan yolun genişletilmesi ve düzel-

¹⁴⁷ Kafkasya'da (Âlim) kelimesi genelde (müderris-medrese muallimi) anlamında kullanılır. Müftülük ise dini-idari bir makamdır.

tilmesi çalışmasını başlattı. Bu teşebbüsü haber alan Şamil, naip-lerini toplayıp istişare meclisi oluşturdu ve müzakereler sonunda Çokh Kalesi'nin civarındaki iki tepe arasının tahkimi kararlaştırıldı.

Aynı gün ikindiden sonra hareketle yatsı vakti tahkimat işine başladılar. Şamil her iki tarafa nezaret etmek için tam orta yere çadırını kurdurdu ve her naibin savunma mevkiini tayin etti.

Üç gün sonra General Argut göründü ve siper açmak suretiyle yaklaşmaya çalıştı. Gerek kaleye gerek dışarıdaki mücahidler üzerine o kadar çok gülle atıyordu ki Şamil'in kaldığı çadırın üç kez yeri değiştirildi. Kaleye düşen gülleler bir burç ile beraber bir duvarı ve dâhildeki binaların çoğunu tahrip etti. Bu münasebetle içeride ve dışarıda bulunan mücahitlerin maneviyatları sarsıldı. Hatta vazgeçme ve ricat sözleri dolanmaya başladı. İmam Şamil derhal ortaya atılıp:

“Ruslara bakınız. Çar denilen pis bir herifin emrine tabi olarak (başka bir milletin toprağını ele geçirmek için) canlarını feda etmeyi bile göze alıyorlar. Siz ise sizi halk eden ve size rızık veren Allahu Teâlâ hazretlerinin emrine tabi olma (ve vatanınızı müdafaa etme) hususunda ağır davranıyor, dinin hükümlerine ancak parmaklarınızın ucuyla dokunuyorsunuz. Şâyet buradan dönme-ye kalkışacak olursanız, vallah-ül azim başınızda bir sarık parçası bile bırakmam” diye, teşvik ve tehdit içeren çok mühim bir hitabede bulundu.

Kale Naibi Musa'ya da:

“Mevkiini müdafaa et, bırakıp çıkmaya teşebbüs edersen kafanı deler içine toprak doldururum” diye, kati emir verdi.

Hacı Musa toprak doldurduğu çuvallar, zembiller, sepetlerle Rusların yıktığı duvarı tıkatı. Ahali de civardaki ormandan ağaç kesip yapılan tıkaçı tahkime çalıştı.

Hacı Musa tıkatığı yerden ayrılmıyor, gece gündüz nöbet beklerken, teessür ve ümitsizlikle ilgili söz edenin ağzına toprak dolduruyordu. Bir gece Ruslar kaleye su getiren (isale hattını) kesmeye teşebbüs ettiler. Şamil de 300 kişilik bir kuvveti, bu girişimi önlemekle vazifelendirdi. Mücahidler Ruslar ile çarpışarak (onları) kaçırdılar, hatta bir de top ele geçirdiler.

Kalenin suyunu kestiremeyen Argut, ahşap istihkâmları tutuşturmak için yağlı paçavra attırmaya başladı. Şamil de bir havuz yaptırıp suyuyla ateşin söndürülmesi için Hacı Musa'ya emir yolladı.

General Argut, harp hileleri ile kalenin zaptının mümkün olamayacağını anlayınca, bombardımanı şiddetlendirdi. Fakat buna da önem verilmediğini görünce, bir sabah erkenden (kaleyi) terk etti. Mücahidler düşmanın çekildiğini görünce, peşine düştüler ve Çaldara'al Dağının tepesine kadar takip edip sonra geri döndüler.

Rus karargâhında 13 kile barut bulunup el konuldu, harap olan kale duvarları onarıldı, yeniden müstahkem bir mevki haline getirildi. Muharebeler iki ay sürmüş ve İslam mücahidlerinin zaferi ile neticelenmiştir.

[Kitabın müellifi Karahlı Tahir vaki olan zafer dolayısıyla Arapça uzunca bir kaside yazmış ve kitabına almıştır. Ama mütercimler anılan kasideyi Türkçeye çevirmemişlerdir].

55

Şali Gazavatının Birincisi

1266/1849 yılı kış mevsimi başlarında Ruslar, ağaç kesip yol açmak için Şali ormanına geldiler. Şamil de bunlara engel olmak için ordusu ve topları ile hareket etti ve düşmanı uzaktan topa tuttu. Kış mevsimi geçinceye kadar muharebe sürdü. Bahara doğru vuku bulan bir çatışmada Naip Âlim Kulallı (Karalallı) Turaç ve Naip Kurudlu Murtaza Ali rahimahumullah gibi bazı mücahidler şehid oldu. Ruslar da bozguna uğrayarak çekilip gittiler.

Bu yıl içinde barut dövmek için su dingi (su gücü ile dönen barut çarkı) yapıldı ve barut üretiminde kullanılacak bütün alet ve cihazlar hazır hale getirildi.

56

Gazi Muhammed'in Naip Tayin Edilmesi

Kulal/Karalal Naibi Turaç şehid düştükten sonra, Şamil ulema ve ümerayı toplayıp oğlu Gazi Muhammed'i merhumun yerine naip tayin etmek için istişarede bulundu. Hepsisi de bu fikrin münasip

olacağını söylediler. Gazi Muhammed 18 yaşında olduğu halde Kulal/Karalal Naibi tayin edildi ve yanına âlim bir müderris danışman verildi. Gazi Muhammed gençliğine rağmen olgun yaşta biri gibi sevk-i idare göstererek maiyetini kendinden memnun bıraktı.

57

Şali Gazavatının İkinci, Üçüncü ve Dördüncüsü

1267/1851 yılında Ruslar tekrar Şali ormanına gelip ağaç kesmeye ve yol açmaya başladılar. Şamil de bunlara karşı hareketle kış sonlarına kadar uğraştı. Lakin kışın şiddetinden dışarıda geceleme mümkün olmadığı cihetle mücahidler geceleri köye geliyor, sabahları da düşman karşısına gidip mukatelede bulunuyordu. Ruslar ise muntazam çadırlar ve kışlık elbiselerle gelmiş olduklarından soğuğa dayanabiliyorlardı. Bu hadise Şali Gazavatının en mühimidir ki yaşanan olaylar ayrıntılarıyla anlatılsa ayrıca bir cild teşkil eder. 1268-1269 (1852-1853) yıllarında da yine Şali mevkiinde küçük çaplı iki muharebe vuku bulmuştur.

58

Haydak (Kaytak) ve Tabasaran'a Gönderilen İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Atlı Müfrezeler

Kaydak ve Tabasaran ahalisi kendilerine bir naip atanması hakkında Şamil'e defalarca mektuplar yazmışlardı.

1267/1851 yılı yaz başlarında İmam Şamil maiyetiyle beraber Ruguça Dağı'na çıkıp orasını karargâh edindi ve Saltı naibi Ömer'i 3000¹⁴⁸ kişilik bir kuvvete kumandan tayin edip yola çıkardı. Naip Ömer bazı olaylar sebebiyle geri döndüğü için Şamil onu ve daha iki naibi azletti.

Sonra Hacı Murat'ı çağırıp 500 süvari üzerine kumandan tayin etti ki Gergebilli Naip Hüseyin, Şahgeriy, Melelteli Naip Batır, Naip Vekili Bertihan'ın oğlu Gimrili İbrahim bu süvariler içindeydi. Sonra birliğiyle hareket edip Buhti'ye, oradan da Durçala/

¹⁴⁸ Burada verilen 3000 rakamı diğer kaynaklarda 300 olarak geçmektedir. Bkz. Y. Nevruz. UKTG. Cild III, s. 398.

Durcila Dağı'na vasil oldu ve karşısına çıkan Ruslarla müsaade-meye girdi. Vaki olan çatışmada Hıdal Nahiyesi Urad köyünden Naip Muhammed ile bazı zevatın şehid düşmeleri mücahidlerin geri çekilmelerine sebep oldu. Şamil'in genç ve yiğit oğlu Gazi Muhammed altı kişi ile sebat ederek ricatin muntazam olmasına çalıştı.

Bundan sonra Hacı Murat maiyetiyle Buynak köyünü basıp Şahvali'yi katl ve eşiyle evlatlarını esir etti. Daha başka mal ve esirler de aldı. Bu vakada Naip Batır yaralandı ve Tabasaran'da vefat etti.

Hacı Murat mallar ve esirlerle Haydak'a vasil olunca Şahvali'nin karısı ile çocuklarını serbest bırakmasını kendisinden rica ettiler. Çümkü bu kadın Haydaklı Camav'un kızkardeşi idi ve onun bırakılması halinde Haydaklılarla uyuşmak mümkün olabilecekti. Zaten Şamil de Hacı Murat'ı bir kale inşa ederek içinde oturmak ve civar halkını kendine tabi kılmak için göndermişti.

Hâlbuki Hacı Murat köyü yağma etmek, eşya ve esirler almak fikrinde idi. Bunun için Buynak esirlerini taraf taraf dolaştırdı. Onun bu hareketi ahaliye hoş gelmediğinden beklenen anlaşma hasıl olmadı.

Şahvali'nin karısı yolda bir fırsatını bulup kaçtı. Şahgeriy namındaki mücahid ile birkaç kişi daha çatışmalarda hayatını kaybetti. Hacı Murat gelip de icraatını anlatınca, yaptıkları İmam Şamil tarafından tasvip edilmedi naiplikten azledildi. Azledilmesi canını sıktığı cihetle taraftarlarını alıp Hunzah'a çekildi. Orada, Şamil'in naibine itaat edilmemesi hakkında tahriklere başladı. Hatta Hunzah ileri gelenlerinin çoğunu kandırdı.

Bu hadise duyulunca Şamil'in askerlerinden bir müfreze üzerlerine doğru hareket etti. Onlar da Batlayıç köyünde toplanıp muharebeye hazırlandılar. Lakin (onlardan) birçoğu görüşüp konuştuktan sonra Hacı Murat'a taraftar olmaktan vazgeçtiler ve Şamil'in tabiiyetinde kaldılar.

Hacı Murat yalnız kaldığını görünce İmam'a iltica etti ve affa mazhar oldu. Ama bazı münafıklar fırsattan istifade edip (Şamil'in Hacı Murat'ı öldürteceğini) kendisine iletiler. O da bu yalana inanıp çoluk-çocuğunu bırakarak Rusya'ya kaçtı.

1268/1852 senesi İmam Şamil Şali'de iken Sunç Kalesinden ço-
luğunun/çocuğunun gönderilmesine dair Şamil'e haber yolladı.
İmam cevap vermedi. İkinci defa müracaatında: "Ahmak, sen
Müslümanlıktan döndün. Ben de senin gibi budala değilim ki ço-
luğunu/çocuğunu göndereyim de onların da senin gibi olmalarına
sebeup olayım" cevabını verdi.

Hacı Murat Sunç Kale'den Çar Kalesi'ne (Zakatal tarafına) gitti.
Oradan da Nuha (Şeki) beldesine gidip bir müddet ikamet etti.
Nuha'da bulunduğu sırada ora kabristanında yatan sâdâtdan
muhterem bir zatın¹⁴⁹ ziyaretine giderek dönüşünde Rus subay-
larından Halil Bek namında bir kızılbaşla iki arkadaşına tesadüf
etti. Konuşma sırasında aralarında ihtilaf çıktığı cihetle Halil
Bek'le arkadaşlarından birini öldürdü ve yedi can arkadaşıyla
Şamil'in yanına dönmek ve onun afvına sığınmak için Elisu ta-
rafına kaçtı. Taykendi'ye vardığında Ruslar etrafını sardılarsa da
teslim olmadı ve döğüşe döğüşe arkadaşlarıyla orada şehid oldu.
Halen kabri ziyaret edilir ve teberrük (mübarek yer) kabul edilir.
Rahmetullahi aleyhim.

Haydak ve Tabasaran ahali-i İslamiyesinin naip atanması talebi-
ne dair mektuplarıyla beraber ricacıları eksik olmuyordu. Hatta
Şeyhe's-şuyuh üstad Cemaleddin hazretlerine de müracaat ederek
aracı olmasını rica etmişlerdi. O da bu hususta Şamil'e müracaat
etmiş ve Şamil'den: "Peki, fakat sizin talebiniz mucibince naip
gönderiyorum. Neticesi ne olursa size aittir" cevabını almıştı.
Bunun üzerine Mukrat¹⁵⁰ Naibi (Buk Muhammed) namıyla tanı-
nan Kindalallı Muhammed'i 200 kişi ile 1278/ 1851 yılı kış
başlarında yola çıkardı.

Kindalallı Muhammed Haydak'a gidip bir takım tertibatta bulun-
du ve kadılar, hâkimler tayin etti. Lakin 20 gün sonra Barşalı, Ta-
rakama, Tabasaran, Derbent, Kuba, Kura, Ahtı köylerindeki mü-
nafıklar ile Ruslardan oluşan mühim bir kuvvet Haydak üzerine
geldi. Naip Kindalallı Muhammed kendi arkadaşları ve Haydaklı

¹⁴⁹ Sâdât: "Zahiri ve batını ilimlerde kemale ermiş, âlim ve arif kişi".

¹⁵⁰ Karakh yakınlarında bir belde.

Müslümanlar ile Şilha köyüne çekilip etrafını tahkim etti ve savunmaya hazırlandı.

Bir cuma günü sabahleyin düşman hücum etti ve çok telefata vermesine rağmen köye girdi. Mücahidlerin çoğu savuştu, birkaç evde gizlenerek harbe devam etmekte olan iki yüz kişiden başkası kalmadı.

Ruslar o evleri gülle ile yıkıp saldırıya geçtiler. Fakat yalın kılıç dışarıya fırlayan mücahidlerin kahramanlık kılıcıyla doğrandılar. Bu saldırı ve savunma hava kararınca kadar sürdü. Karanlık çöktükten sonra geri çekildiler. Lakin köyün etrafını muhasaraya aldılar. Köyün içi ölümler ve yaralılarla dolu idi. Kanlı gövdelerden ayak basacak yer kalmamıştı. Müslümanlardan 20 kadar şehid ve bir hayli yaralı bulunduğu halde Rusların ve münafıkların kayıpları bir rivayete göre 2600 kişiye erişmişti. İlk şehid Kuadlı Murtaza Ali namında bir yiğit olup top dökmede mahir bir ustaydı. Rahimahullahu taala.

Sair mücahidler muhasara hattını yarıp çıkmak istediler ve çıkış sırasında yaralanıp düşen Naip Muhammed'in götürülmesi mümkün olduğundan onu bırakıp gittiler. Daha sonra Ruslar nai-bi canlı halde bulup saygı ile muamelede bulundular ve Derbent şehrine götürdüler. Orada şehid oldu. Rahimahullahu taala.

59

Çar Kalesi (Çartala/Zakatal) Vak'ası (Birinci Kakhetya Seferi)

Çar Kalesinden hicret etmiş olanlar Şamil'i teşvik ediyorlar ve yurtlarında kalan eşraf ve ayanın da Ruslara karşı kendisiyle müttefik olacağını söylüyorlardı. Binaenaleh Şamil 1269/1853 yılının sonbahar başlarında askeriyle hareket etti ve Zakartala (Zakatal) mevziine gelip kondu. Ruslar da karşılıklarına çıkıp savaşa başladılar ve çok telefata vermeleri üzerine geri çekildiler. Gazi Muhammed'in bayraktarı Karatlı Kurban ile Akuşa Kadısı'nın oğlu âlim ve hâlis mü'min İsa ve daha birkaç mücahid şehid oldu. Rahimehumullah.

Gazi Muhammed Zakartala mevziinde kalıp, Şamil askeriyle yürüdü ve Çar Kalesi'ne hâkim bir tepenin üstüne çıktı. Orada

iken Gadirüzzahab Kalesi'nin muhasarası için iki naip tayin etti. Çarkala'nın beyleri bayları umulduğu gibi yardıma gelmediler, hatta Ruslarla beraber kaleye kapandılar. Şamil etrafta ganimet toplamak üzere müfrezeler yolladı ise de kayda değer bir şey elde edilemedi.

Zahire ve erzak kıtlığı ile şiddetli soğuktan askerin ıstırap çekmesi ve Gazikumuk cihetinden Çar Kal'ası'na imdat gelmekte olması dolayısıyla mücahidler ordusu oradan kalkıp Gatımatsih Kalesi'ne indi. Ertesi gün de Gadirüzzahab Kalesi'ne çıkıp birkaç gün müsademedede bulundu. Çatışma sırasında Tavbutri Naibi Ahbulat ile Tsilitli Süleyman şehid oldu, birçok mücahid de yaralandı. Bir taraftan da açlık ve soğuk mücahidleri takatsiz bıraktı. Mühim bir Rus kuvveti de Çartala Kal'ası'na imdada gelmiş olması ve bunların Gadirüzzahab'a da yürümesi muhtemel olduğundan Şamil askerini geri çekti.

Şamil'in dönüşünden sonra Ruslar gelip kendi elleriyle taş üstünde taş bırakmayacak şekilde Gadirüzzahab Kalesi'ni tahrip ettiler.

60

Gürcüstan Muharebesi (İkinci Kakhetya Seferi)

1270/1854 yılı Muharrem ayının onuncu günü -yaz mevsiminin sonları- İmam Şamil maiyetindeki mücahidlerini aldı. Civardan da asker toplayıp (Karat yakınında) Zunu denilen meydana karragâh edindi. Gideceği ciheti gayet gizli tutmuş, hatta naiplere bile bildirmemişti. Fakat bir casus bu hazırlığı haber alıp Çar-Kala kumandanına "Şamil üzerinize geliyor. Başınızın çaresine bakınız" diye malûmat götürmüş, kale kumandanı da Gürcüstan Valisi'ne mektup yazıp yardım istemişti.

Şamil Tindi taraflarına ulaştığında, diğer bir casus gelip valiyeye haber verdi. Çar Kal'ası Reisinin mektubu biraz evvel gelmiş ve casusun ifadesi onu doğrulamıştı.

Vali: "Şamil bizi Çar Kal'ası'na yardımdan men etmek için üzerimize doğru gelmek suretiyle hileye kalkışmış" diyerek işe ehemmiyet vermedi. Biraz sonra Tsunta Kalesinden: "Şamil'in sancakları görünüyor, askeri üstümüze yürüyor" diye feryatçı (çığrtkan) geldi. Vali: "Şamil'in kendisi değil, naiplerinden bir

ikisi olmalı. O bizi Zakatal'a yardımdan alı koymak istiyor" mütalaasında bulundu. Lakin o bu mütalaada iken Şamil askeriyle beraber Tsunta Kalesi önüne geldi ve kalenin üstündeki karlı dağın tepesine çıkıp kondu. Vakid gün batımı zamanı idi.

İmam Şamil Danyal ile Recebil Muhammed'i piyadeye, Gazi Muhammed'i süvariye kumandan yapıp yola çıkardı. Piyade önden gidiyor, süvari de onu takip ediyordu. Bu asker ertesi gün kuşluk vakti Şilda köyünü vurdu. Mukabeleye kalkanları telef ve çoluk çocuklarını esir eyledi. Müsademe sırasında Turalav'ın oğlu Hacı Muhammed ile bazı mücahidler şehid oldular. Rahimhumullah.

Çok miktarda esir ve mal mülk ganimet olarak ele geçirildikten sonra diğer köylerin üstüne gidildi. Çoğu yakılıp yıkıldı. Esirler İmam Şamil'in ordugâhına getirildiği sırada o da top atışına başlamış ve Tsunta Kalesimdekileri aciz duruma düşürmüştü.

Nihayet kaledekiler savunmanın mümkün olmadığını görüp teslim oldular. Sonra Şamil Gazi Muhammed ile Danyal Sultan'a adam gönderip Alazan'daki Aluberdi/Alaberdi Kilisesi'nin yağma edilmesini emretti. Emir gereğince hareket ettiler ve Alazan Nehrini geçip müdafaaya geçen Gürcüleri bozdular.

Oradan Tsinindali köyüne hücumla Gürcü General Çavçavadze'nin karısını, İrakli Han'ın akrabasından olan kızlarını, küçük kızlarının mürebbiyesi İngiliz karısını, yukarıda adı geçen Gürcü İlya'nın karısını ve aralarında bulunan asil delikanlıyı esir aldılar. Buldukları kıymetli eşyayı ve İrakli Han'ın ecdadından kalan murassa bir tacı da ganimet olarak ele geçirdiler. Sonra köyü yakıp geri döndüler. Ufak tefek bazı çatışmaları takiben birçok ganimet ve esirler ile Şamil'in yanına geldiler.

Esirlerin sayısı 894, ölülerin sayısı ise iki bini aşıyordu. Şamil esirlerin itibarlılarına izzet ve ikramda bulunup daha sonra Ruslara gönderdi ve Müslüman esirlerle değiştirdi. Kalanlarını da mücahidlere taksim etti ki onlar da fıde-i necat alarak esirlerini serbest bıraktılar.

İmam Şamil'in Oğlu Cemaleddin'in Düşman Elinden Kurtulması

Esirler dokuz ay kadar Şamil'in nezdinde kaldı, sonra Tsunta Kalesi kumandanı olan general ile İmam Şamil'in oğlu Cemaleddin'in değiştirilmesi, kadınlar için muayyen bir miktar para verilmesi, diğer esirlerin de bir Müslüman ile bir gayri muslimin değiştirilmesi karara bağlanarak (Uysungur/Utsungur) mevkinin buluşma yeri olması kararlaştı.

Gazi Muhammed, General ile kadınları arabalara bindirip Miçik Nehri'nin (Sunja'nın güney dallarından birine katılan küçük bir akarsu) kıyısında (kararlaştırılan) yere gitti. Ruslar da (Baron) namındaki kumandanın (General Baron Nikolay Moravyev) maiyetiyle karşı kıyıya gelip kondular. Kumandanın daveti üzerine Gazi Muhammed otuz kişiyle nehri geçip karşı kıyıda durdu. Ruslardan bir subay ile bir müfreze de karşısına geldi ki Cemaleddin de bunların içinde idi. Cemaleddin ilerleyip kardeşiyle tokalaştı ve yanı başına durdu. Lakin Gazi Muhammed:

“Birader! Yerine git, senin kurtuluş fidyen olan general teslim edilsin de öyle gel” dedi. Cemaleddin yine Rus müfrezesine döndü. Rusların yanında Buta namında bir Müslüman vardı ki evvelce Şamil'in yanından kaçmıştı. Bu sefer Gazi Muhammed ile maiyetindeki mücahidlere tokalaşmak için el uzattı ise de kimse karşılık vermediği için fena halde bozuldu. Bu sırada esirler nehri geçip Gazi Muhammed'in yanına geldi ve Ruslar da üç arabaya (sahtiyan keseler içinde yüklenmiş olan) fidye akçesini getirdiler. Paraları verip kadınları aldılar. General ile Cemaleddin'i, Rus esirler ile de Müslüman esirleri mübadele ettiler. Mücahid Yunus, va'di mucibince Çavçavadze'nin oğlunu fidesiz teslim etti. Gazi Muhammed: “Sizin sayenizde kardeşimize kavuştuk” diye, esirlere teşekkür etti. Yunus da: “Kadınlarınıza olsun, çocuklarınıza olsun fenalıkta bulunmadık. Biz hıyanet ehli değiliz” dedi.

Şamil Cemaleddin'e Dağıstan kıyafeti giydirilmesini emretmişti. (Gazi Muhammed) biraderini bir tarafa çekip: “Elbiseni değiştir” dedi. Hâlbuki herkes Cemaleddin'i görmek ve (onunla) görüşmek için acele ediyordu. Arabalar nehri geçtiğinde, üşüşen halka

keselerden akçe saçılıp: “Bunların hepsi sizindir” deniliyordu. Lakin gelenler para için değil Cemaleddin’i görmek için koşuyorlardı. Nihayet Gazi Muhammed Şamil’in yanına geldi. Cemaleddin babasının elini öptükten sonra saf saf dizilen mücahidlerin önlerinden geçip cümlesine iltifatta bulundu. Alınan ganimet, beşte biri (hazineye) ayrıldıktan sonra Müslüman gazilere taksim edildi. Toplar atılıp şenlikler yapıldı. Kahraman Şamil ise bir ağaç altında tavazuyla oturup bu kıvanç şölenini seyrediyor ve (Allah’a) şükürler ederek sevinç gözyaşı döküyordu.

Kitabın Müellifi Karahlı Muhammed Tahir’in eseri burada son buluyor. Aşağıdaki satırlar Mütercim Abdülhamid Efendi tarafından ilave edilmiştir.

Mütercim Abdülhamid Efendi Tarafından Yapılan İlave:

Tarihçi Karaklı Muhammed Tahir Efendi zaman-ı telifine, yani 1270/1854 yılına gelinceye kadar cereyan eden vukuatı (yaşanan olayları) yazmıştır. Kusurlarla dolu fakir de ondan sonraki vukuatı yazmak istedim. Lakin o sıralarda Medine-i Münevvere civarında bulunduğum cihetle Belde-i Tayyibe (Medine)’ye gelen ziyaretçiler ve çevrede ikamet edenlerden alabildiğim malûmatı yazdım.

1271/1855 yılında Devletgeri (İçkeriya?) ahalisi Şamil’in tabiiyetine girme arzusunda bulunduklarını bildirdiklerinden İmam Şamil bir miktar askerle Şali sahasına gitti ve ahaliye gelişini bildirdi. Onlar ise Sunja Nehri’nin taşkın halinde olması yüzünden geçemeyecekleri mazeretinde bulundular¹⁵¹. Şamil bu mazereti işittiği gibi “bari hareketimiz heder olmasın” diye Malh Kalesi’ne yürüdü. Oradaki küffarı muhasaraya aldı. (Lakin) Hasavyurt Kalesinden imdada gelen Ruslarla biraz çarpıştıktan sonra geri döndü. Düşmanın çok telefâtına karşılık birkaç şehid verdi. 1272/1856 yılında 60 bin kadar Rus askeri Çirkey Köprüsü’nü geçip Burtunay köyüne vasil oldu ki maksatları, orada bir kale inşa etmek idi. Şamil bundan haberdar olunca zahire ve mühimmat müfrezelerini vurmak için sevkியatta bulundu. Rus kafileleri harekettten men edilince Burtunay’daki asker imdada geldi ve mücahidler ile çarpışıp mühim bir mukatele oldu. Bu çatışmada

¹⁵¹ Burada açık bir coğrafi hata görülüyor. Sunja Nehri İmamât Devletinin sınırlarından bir hayli uzaktadır ve anılan nehrin ötesinde yaşayan Çeçenler uzun zamandan beri Rus hâkimiyeti altında yaşıyorlardı. “Devletgeri ahalisi” ifadesiyle nereyi kast ediyor, belli değil. Bunun (İçgeri/İçkeri) olması düşünülebilir. Bu takdirde söz konusu nehir (Argun) veya (Gekhi) olmalıdır. Bunlardan Argun nehri Şali’nin batısında ve oldukça yakın bir yerde akar. (Malh) kalesinin yeri de belli değil. Hasavyurt’a yakın ise Şamil’in 1855 yılında o taraflara gittiğine dair kaynaklarda bilgi yok. Zaten yazarın Medine civarında oturanlarla, oraya gelen ziyaretçilerden edindiği bilgilere dayanması, yazdıklarının doğruluğuna gölge düşürüyor.

Balahanlı Naip İsmail ile Müfti Kudallı Ahmed şehid düştü. Müsademededen sonra Ruslar Burtunay'a çekildiler. Şamil de onlarla dört ay mukateleye devam etti.

1274/1858 yılında Nazran ahâlisi ile Ruslar arasında bir anlaşmazlık çıktı ve iş silahlı çatışmaya varıp iyice kan döküldü. Nazran'ın reislerinden on kişi Şamil'e gelip yardım istediler. O da askerini toplayıp Nazran sahasına vardysa da ahaliyi Ruslarla uyuşmuş ve anlaşmış bir halde buldu. Bu sırada Cemaleddin'in can çekişme halinde hasta olduğuna dair Gazi Muhammed'in eşi tarafından haber geldi. Şamil alel acele oğlunun yanına gitti. Lakin evladını son nefeste buldu ve ertesi gün vefat ettiğini gördü. Rahmetullahi aleyh.

Bundan sonra Ruslar nakdi mükâfat ile Çeçen Reisleri (kendilerine) celp ettiler. Onlar da Şamil'in yurdu olan Yeni Dargo'ya asker ve top sevki için yol yapmaya başladılar. İmam Şamil defalarca muharebe yaparak bunları engellemeye çalıştı ise de zahiresizlik yüzünden muvaffak olamadı. Nihayet 1275/1859 yılında Ruslar gelip Yeni Dargo Kalesi'ni muhasaraya aldılar.

Gazi Muhammed kale dâhilinde, İmam Şamil de haricinde bulunuyordu. Kalenin bir tarafı dağa bitişik olup karşısında iki tepe vardı ve Müslümanların elindeydi. Fakat Ruslar siper kazmak suretiyle ilerleyerek tepeleri ele geçirdiler. Oralardaki mücahidleri çekilmeye mecbur bırakıp bombardımana başladılar. İçeride ise topraktan yüksek bir tabya yapılmış, arka tarafına da bir havuz kazılmıştı ki atılan güller ya toprağa saplanıyor yahut havuza düşüyordu. Bu şekilde üç aydan fazla kaleyi müdafaa ettiler. Ruslar galebe çalamayacaklarını anladıkları gibi çekip gittilerse de daha büyük bir kuvvetle geleceklerinden emin olan Şamil kaledeki erzak ve mühimmatı tamamıyla çıkartıp kaleyi terk ederek İçiça (Kılal) köyüne gitti. Toplarını köyün karşısındaki dağa yerleştirdi ve cephanesini de oraya yığı ve muharebe-ye hazırlandı.

Biraz sonra Kinaz (Baryatinskiy) namındaki Rus Kumandanı Andi köyü cihetinden, Baron¹⁵² (Vrangel) ismindeki general de Argvan köyü tarafından yürüdüğü cihetle iki düşman arasında kalmış oldu. İhali köyünden Andi Koysu üzerine bir köprü kurdurdu. Lakin Yeni Dargo'dan çıkması ve Çeçen ahalisinin Rusya'ya temayül etmesi dolayısıyla yardımcıları ve destekçileri pek azalmış, Rus askeri ise köprübaşına iki saat kadar kalmış olduğundan karşı tarafa geçmek mümkün olamadı. Ruslar altı yerden muharebeye başladılar ve birkaç köyü ve kaleyi ele geçirdiler. Şamil orada iki ay kadar dayandı. Fakat maiyetindekiler bırakıp savuştukları için o da ailesiyle Gunip Dağı'na çekildi ki 1276/1859 yılı Muharrem ayının başı idi.

Çekilme sırasında Ruslar olsun, münafıklar olsun İmam Şamil'in beytü'l-malını yağma ettikleri gibi ellerine geçirdikleri mücahidleri öldürdüler. Rusya Çarı Şamil'in mutlaka canlı olarak tevki-fine emir vermişti. Binaenaleh Ruslar umumi bir hücum ile mescidi ve içindekileri bitirmek istiyorlardı. Onun için Şamil'e sulh teklifinde bulundular. O ise düşmana itimat etmediği cihetle red cevabı verdi.

–Sizi İslam Halifesi'ne gönderelim, dediler.

Bu teklif Şamil'in arkadaşlarını yumuşattı. Sulhu kabul etmesi için ısrara başladılar. Bir taraftan da Gazi Muhammed'in kayın pederi Danyal ile Şamil'in diğer oğlu Muhammed Şafi'nin kayın pederi İsmail'in Ruslar namına teminat vermeleri üzerine İmam Şamil İstanbul'a yollanılmak şartıyla ve yirmi kadar sadık arkadaşıyla Rus Kumandanı'na teslim oldu ki 1859 yılı Sefer ayının başları idi. İmam Şamil verilen sözün hilafına Rusya'ya gönderilip 1286/1871 tarihine kadar hatırlı bir esir olarak kaldık-

¹⁵² Kinaz'ın Baryatinskiy olduğu açıktır. Kafkaslar Rusça (kinyaz) kelimesini genelde (ginaz) veya (kinaz) şeklinde telaffuz ederler. Baron ünvanlı general ise Vrangel'dir. Zira ikinci cihetteki birliğin kumandanı idi. Rütbe olarak Baryatinskiy'den sonra gelen Gen Yevdokimov ise (baron) ünvanını Gunip düştükten sonra almıştır. Gen Vrevskiy o esna-da daha geri plandadır, ondan önce Gen Melikov vardır. Aslında Şamil üç cihetten kuşatılmıştır, üçüncü cihetten gelen birliğin kumandanı Gen Melikov' dur.

tan sonra aynı yıl içinde İstanbul'a yollandı ve Sultan Abdülaziz Han tarafından izaz ve ihtiram ile karşılandı. Bilahare Medine-i Münevvere'de Hz. Muhammed'e komşu olmayı tercih etti.

1287/1871 yılı Zilkadesinin 25'inci çarşamba günü (Miladi 16 Şubat 1871) akşam ezanına çarık kala ebedi âleme göç ederek Cennetü'lbaki'de Kubbe-i Ehl-i Beyt civarına defnedildi.

رحمة الله عليه شكر الله سعيه [=Rahmetullahi aleyh şükrullahi-sa'iyye]¹⁵³.

¹⁵³ İmam Şamil'in ne zman vefat ettiği hakkında tam bir ittifak yoktur. Türkçe kaynaklarda genellikle 4 Şubat 1871 tarihi verilir, ama bu konuda herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Şerafeddin Erel 4 Şubat 1871/25 Zilkade 1287 tarihini bildiriyor. Muhtemelen Karahî'nin eserinin sonuna eklenen mütercim Abdülhamid Efendi'nin notundan yararlanmış olabilir. ("Dağstan ve Dağstanlılar", İstanbul 1961, s. 173). L. Blanch da aynı tarihi vermiş (L. Blanch "Cennetin Kılıçları", çev. İ. Kantemir, İstanbul 1978, s. 409). J. Baddeley ile M. Gammer sadece 1871 yılını vermekle iktifa etmişler. Kafkas yazarları Şapi Kaziye 4 Şubat 1871 (10. Zilhicce 1287) tarihini verirken Bulaç Gacıye ile Dalkhan Hocaye 4 Şubat 1871 tarihini veriyorlar. Şamil hakkında biyografi yazan M.N. Çiçagova da aynı tarihi veriyor. Rus yazarı A. Barabanov'un eserinde Şaaban 1287 [X - XI.1870] tarihi geçiyor ki tamamen farklı bir tarih olup Hicri Şaaban 1287 tarihinin Miladî X - XI. 1870 tarihine çevrilmesi hatalıdır. Netice itibarıyla Şekili Abdülhamid Efendi'nin verdiği Hicri 25 Zilkade 1287 tarihini Miladi ve Rûmî takvimlere çevirirsek karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

	Miladi	Hicri	Rumi
Gün	16	25	4
Ay	Şubat	Zilkade	Şubat
Yıl	1871	1287	1286
Gün	Perşembe		

Bu duruma göre İmam Şamil Milâdî **16 Şubat 1871** tarihinde Hakk'a yürümüştür. Bazı kaynaklarda geçen (4 Şubat 1871) tarihinin Rûmî ve Hicrî takvimlerin karıştırılmasından ileri geldiğini sanıyoruz.

Mütercin Abdülhamid Efendi, bundan sonra diyor ki: Şamil'in kuşatılmasından sonraki vakaya dair Hadanlı Hacı Muhammed rahmetullah tarafından Arapça yazılmış bir risale gördüm ve mealini özet olarak Türkçeye naklettim:

Hadanlı Hacı Muhammed'in Risalesi

"1275/1859 senesi idi ki çok miktarda Rus askeri Lezgi havasine gelmişti. Müslüman mücahidler ise iki seneden beri cihad ile meşgul olduğundan ekip biçmemiş, bu yüzden zahiresiz kalmış ve açlığın verdiği takatsizlik sebebiyle yenilmişti.

Dağıstan ahalisinin müstakil bir hükümdarı olmadığı gibi askeri levazımâtını tedarik edecek bir yönetimi de yoktu. Herkes mühimmat ve erzakını kendi bulup buluşturmaya mecbur idi ki ekseriyeti kâfirden alınan ganimetin beşte biri ayrıldıktan sonra geri kalanı gaziler arasında taksim olunurdu. Mücahidler dâîmi surette düşman karşısında bulunduğundan, kadınlar ve çocuklarla harbe yaramayanlar ziraat işleriyle uğraşıyordu.

Dağıstan beldelerinin birçoğu Rusların eline geçmiş, eşraf ve âyandan (memleketin ileri gelenlerinden) ekseriyeti de dünya emeliyle Rus taraftarı olmuştu. Lakin takva sahipleri fırsat buldukça ya bizzat yahut aileleriyle hicret eyleyerek Şamil'in nezdi-ne gelirler, iyilik ve ihsana mazhar olurlardı. Avar ahalisi de Ensar-ı Kiram gibi bu muhacirler hakkında yardım göstermekten geri durmazlardı. Rusların ele geçirdikleri Dağıstan beldeleri şunlardır:

Gazikumuk, Karalal, Tabasaran, Karakaytag, Akuşa, Aksay, Kartay, Noğay, Çeçen, Çerkes, Nazran, Ğalğay, Ubih, Çartala, Tiflis, Şeki, Gence, Karabağ, Şirvan, Kuba, Demirkapı, Şura.

Bu memleketlerin ahalisinden olup da Ruslarla muharebe eden Avar ahalisi ile Çeçenlerden bazılarıdır ki Dağıstan'ın tam ortasında sakindirler. Anılan memleketlerin en büyüğü Tiflis; su ve hava, zevk ve sefa, güzel sema, alışveriş itibariyle en ehemmiyetlisi de Şeki şehridir. Bu memleketlerdeki ahalinin büyük çoğunluğu Müslüman olup az sayıda Ermeni, Gürcü, Yahudi ve Nasiran denilen sureta Hristiyan, gerçekte putperest olanlardır. Dağıstan Müslümanları Hanefi ve Şafii olup ehl-i sünnettirler.

Nadir Şah'ın istilasından sonra bazı şehirlerde şiiler de yerleşmişlerdir. Dağıstan beldelerinde Rum, Ermeni, Gürcü, Yahudi, Çeçen, Çerkes, Lezgi lisanları söylenir. Lezgi Lisanı başlı başına 18 çeşittir.

1275/1859 yılı idi ki Ruslar pek ziyade bir kuvvetle yedi koldan Lezgi Kabileleri üzerine yürüdüler. Bu kolların her birine karşı mukabele olunduysa da mücahidlerin azlığı ve düşmanın çoğalan kuvveti sebebiyle galibiyet Ruslarda kalıyordu. Hele Suğur köyünde mücahidler cidden az oldukları halde yüzlerce düşmanı yere serdiler. Ama sonunda geri çekilmeye mecbur kaldılar. Bunlardan 12 kişi ölünceye kadar harbe devam etmek üzere ahdettiler ve onikisi de ahdini yerine getirip muradına erdi. Rahimehumulahu aleyhim.

Yeni Dargo'dan sonra Sugur'un da düşman eline geçmesi İslam Mücahidlerini sığınacak yerden mahrum bıraktı. Kapanma ve müdafaaya elverişli Gunip Dağındaki köy kalmıştı. Bunun bir tarafı gayet sarp ve erişilmez kaya olup üç tarafı Rusların işgalinde bulunuyordu. İmam Şamil yüz kadar sadık arkadaşıyla bu sarp cihetten tırmanıp bin türlü meşakkatle dağın tepesine çıkabildi ki 1276/1859 Muharrem ayının başları idi. Sonradan iltihak edenlerle mücahidlerin sayısı üç yüze ulaştı.

Ruslar dağı muhsaraya aldılar. Hücum ile muvaffak olamayacaklarını anladıkları cihetle hile yoluna saptılar. Tepedeki mücahidleri işgal için üç taraftan muharebeye devam etmekle beraber kayalık olan tarafa demir kazıklar vurup merdivenler yapmak suretiyle yukarıya çıktılar. Şamil o cihete karakol olarak 10 kişi koymuştu. Bunlar Rusların harekâtından habersiz olduklarından, birdenbire düşmanı karşılarında gördüler ve bir hücum anı ile yere düşüp şehadete erdiler. Nöbetçilerin şehadetinden ve mücahidlerin muharebe ile meşguliyetinden istifade eden Ruslar, peşe merdivenlerden tırmanarak tepeye toplandılar.

Şamil bundan haberdar olunca maiyetiyle beraber köyün mescidine girdi ve oradan müdafaaya devam etti”.

Sonu

İsimler İndeksi

A

- Abakar Hacı, 136**
Abaza, 122
Abu Bakr, 113
Abu Muslim, 134
Ağaçkale, 46
Ağlar Han, 143
Ahalçi, 81
Ahberdi, 62
Ahberdil Muhammed, 81, 103, 104, 111, 118
Ahberdilav, 96, 98
Ahburid, 62
Ahmad Han, 107, 108
Ahmet Mithat Efendi, 34
Ahulgoh, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 94, 96, 97, 98, 99, 110, 115, 125, 140
Akhmat Han, 45
Akhvakh, 78
Akkhal, 78
Aktaş, 47, 104
Aktaş-Aukh, 47
Akuşa, 133, 136, 137, 140, 141, 143, 156, 168, 177
Akuşa Hür Topluluğu, 133
Akuşa Kadısı, 133, 136, 137, 168
Alah Dağı, 134
Ali Murtaza, 76
Ali Sultan, 46, 107
Alikul Hüseyin, 75
Allad, 131
Almahal, 99, 145
Almak, 99, 145
Alumhaş, 65
Alumkaç, 65
Amirhan, 122, 123, 126, 127, 138, 139
Andalal, 42, 61, 62, 76, 77, 78, 112, 113, 149
Andi Koysu, 175
Andi köyü, 175
Andilal, 61, 76
Andili Baysulav, 113
Andili Labazan, 113
Andili Misigulav, 161
Ansal, 42, 55, 57, 66, 71, 114
Ansalta, 108
Aradirik, 61
Arakan, 42, 134
Arçi, 118
Argun, 36, 173
Argut, 137, 142, 153, 154, 159, 162, 163, 164

Argutinskiy, 130, 131,
137, 142
Argvan, 79, 83, 84, 95, 175
Arif Amirhan, 104
Artlukh, 99
Arturik, 46
Asal Muhammed, 76
Aşilta, 47, 70, 71, 72, 73,
74, 78, 79, 84, 110, 125
Atliboyun, 46
Aukh, 47, 104, 113, 119
Avaristan, 35
Avarlar, 70, 125
Aytberov, 59, 65, 75, 86,
87, 88, 90, 91, 96, 98, 99,
105, 109, 112, 116, 117,
120, 124
Azbuhi, 99

B

Baddeley, 53, 83, 144
Bakhu-Bike, 43, 44
Bakulal, 42, 43, 62, 74, 82,
104, 126, 149
Balahan, 81
Balahanlı Musa, 100
Balakhan, 55, 57, 129
Barabanov, 59, 65, 70, 75,
88, 90, 91, 96, 98, 105, 112,
117, 124, 134, 137, 157
Barikatü's-suyûfid-
Dağıstaniyye fî ba'z-ı
Ġazavatü's-Şâmiliyye, 37,
40

Baron Nikolay Moravyev,
171
Baryatinskiy, 36, 175
Batı Kafkasya Naibi
Muhammed Emin, 36
Batlayıç, 166
Bayan, 50, 100
Belde-i Tayyibe, 173
Benoy, 100
Bertihan, 69, 71, 74, 81,
86, 88, 93, 95, 108, 165
Beşir, 118
Bulaç, 62, 66
Burav, 48
Burnaya Kalesi, 48
Burtinel, 83
Burtunay, 83, 125, 173
Buynak, 166

C

Cavharat, 96, 110
Cemaleddin, 47, 71, 83,
85, 87, 88, 89, 90, 91, 92,
115, 116, 155, 167, 171,
172, 174
Cengutaylı Ahmat Han,
97
Cengutaylı Auvar Buday,
135
Cengutaylı Budayoğlu
Yahya, 117
Cennet'ül Bâkî, 35
Cevat Han, 100, 104, 114,
120, 152

Ç

Çalandar, 90, 91
Çaldara'al Dağı, 164
Çar Kalesi, 167, 168
Çarhal, 162
Çar-kala, 169
Çartala Kalesi, 169
Çavçavadze, 170, 171
Çeçen, 48, 49, 50, 51, 75, 81, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 112, 119, 120, 125, 145, 146, 148, 152, 174, 175, 177, 178
Çeçenistan, 51, 75, 156
Çeli-Dargo, 104
Çerkes Sultan Bey, 122
Çerkesler, 35
Çiçagova, 144
Çihal, 142
Çirkata, 75, 79, 80, 84, 87, 124, 138
Çirkey, 41, 48, 49, 54, 76, 84, 104, 107, 109, 112, 126, 134, 139, 140, 141, 142, 173
Çirkeyli Ali, 92
Çirkeyli Hacı Salihil Huseyin, 83
Çirkeyli Osman, 140
Çirkeyli Şeyh, 122, 123, 124
Çiryurt, 109
Çokh, 115, 142, 154, 162
Çokh Kalesi, 162

Çokhlu Hacı Muhammed, 84
Çukmukli, 105, 106
Çumıl, 47
Çumil, 47
Çupan, 61, 63

D

Daçu-Borzoy, 107
Dağıstan, 33, 34, 35, 37, 39, 41, 42, 80, 81, 95, 100, 124, 125, 147, 171, 177
Danukhlu Hitin, 99
Danyal, 141, 142, 143, 156, 161, 162, 170, 175
Danyal Sultan, 141, 142, 143, 161, 162, 170
Darakama köyü, 137
Dargo, 89, 105, 114, 117, 118, 119, 120, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 174, 175, 178
Dargolu Cevat Han, 98, 100
Daşmirza, 107
Dattakh, 99
Demirci Untsukullu Cabrail, 124
Derbent, 48, 167, 168
Deregemah, 137, 138
Derviş Muhammed, 46
Derviş Nur Muhammed İnhivî, 43
Devletgeri, 173

Dılım, 135
Dılımlı Şeyh Mirza
Ullubî, 119
Dikinik, 50, 51
Dikkil, 68

E

Elisu, 167
Endirey, 47, 48, 104, 107,
140
Erpelî, 42, 48, 107, 108,
135, 138, 139
Eski Dargo, 111, 116, 148,
149, 154

F

Farmiyul, 46
Fatıma, 71, 96, 149, 152

G

Gadirüzzahab Kalesi, 169
Gagal, 42
Gammer, 53
Gazaniş, 45, 133, 134, 136,
139
Gazanişli Şamhal, 69
Gazavat, 55, 116, 144, 148
Gazi Molla, 35
Gazi Muhammed, 35, 36,
39, 40, 42, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
55, 56, 58, 59, 61, 71, 94,
95, 96, 97, 98, 101, 135,

157, 158, 164, 166, 168,
170, 171, 172, 174, 175
Gazikumuk, 43, 45, 78,
115, 143, 169, 177
Gaziyav, 86, 102, 113
Gekhi, 104, 122
Gelbah, 109, 111, 135
Gelbakh/Çiryurt, 135
Geldagen, 110
Gen. Grabbe, 89, 91
Gen. Kulug, 77
General Kulug, 140
Geniçutl, 64
Gergebil, 61, 66, 81, 117,
132, 133, 158, 160
Gergebilli Naip Hüs, 165
Germençuk, 104
Gerzel-Aul, 119
Gilbah, 109
Gimri, 35, 42, 43, 44, 46,
49, 51, 53, 54, 55, 57, 61,
62, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
71, 74, 80, 81, 87, 107, 108,
109, 110, 113, 114, 115,
135, 139
Gimri Mescidi müezzini
Muhammed Ali, 54
Gimrili İbrahim, 165
Gimrili Muhammed, 42,
63, 64
Giniçuk, 131
Golotl, 61, 115, 117
Graf, 87, 88, 89, 90, 91,
122
Grozni, 159

Gudermes, 49
Gumbet, 43
Guncuk, 64
Gunip Dağı, 175
Guruşketi, 100
Guruşkort, 100, 101
Guyaş, 105, 106
Gürcü, 151, 170, 177
Gürcü İlyas, 170

H

Hacı İbrahim, 124
Hacı Yusuf, 123
Hacı Cebail, 124
Hacı Kabed, 114
Hacı Murat, 66, 97, 108,
110, 117, 126, 131, 165,
166, 167
Hacı Yasul Muhammed,
66
Hadanlı Hacı Muhammed,
177
Halidiye-i Nakşibendiye,
41
Halil Bek, 167
Hamza Hunzakhî, 44
Hamzat, 39, 40, 44, 45, 60,
61, 62, 63, 64, 65, 66, 67,
68, 107
Haraç köyü, 62
Haraçi, 128
Haraçoy, 104
Haraderikli Muhu, 101

Haraderikli Murtazali,
100
Haraderikli NurAli, 100
Haradirik, 61
Harakan, 42
Harakanlı Said Efendi, 51
Harakh, 66, 75
Haremeyn-i Şerifeyn, 39
Harikolu Hasanil
Muhammed, 69
Hasavyurt, 159, 173
Hasayil Musa, 120
Haydak, 136, 137, 165,
166, 167
Haydaklı Camav, 166
Haydaklı Umar, 136
Hicaz, 9, 124
Hid, 62, 78, 148, 154, 157
Hidatl, 62, 78
Hihallı Hacı, 161
Hikhi Dağı, 82
Hindakh köyü, 75
Hirik, 66, 75, 127
Holotl, 61
Hotsatlı Bilâdi, 100
Hotsatlı Himmat, 100
Hudanatil Muhammed,
100
Hunzah Müftisi Şihşâ,
161
Hunzakhlı Hasanil (İsinil)
Muhammed, 141
Hunzakh, 43, 44, 45, 59,
74, 115, 134
Hunzakhlı Hamzat, 44

I
II. Aleksandr, 36

i
İçkeriya, 119, 173
İhali, 48, 75, 82, 108, 109,
122, 126, 175
İhalili Said, 65
İhilli Said, 49, 60, 64, 66,
75
İmam Gazi Muhammad,
115
İmam Gazi Muhammed,
35, 51, 52
İmam Hamzat, 60
İmam Hamzat-Bek, 60
İmam Kazi Muhammad,
35
İmam Şamil, 10, 61, 69,
70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 84, 85,
86, 87, 89, 93, 94, 97, 100,
116, 120, 123, 124, 125,
129, 134, 138, 139, 140,
141, 144, 145, 147, 148,
149, 151, 154, 155, 156,
158, 160, 161, 162, 163,
165, 166, 167, 169, 170,
171, 173, 174, 175, 178
İnhali, 82
İnhelo, 82
İnkho, 75
İrakli Han, 170

İrğan, 79, 83, 95
İrifili, 42
İrip, 161
İstanbul, 10, 11, 74, 122,
124, 175, 176

J
J.F. Baddeley, 53, 106

K
Kabed Muhammed, 64,
114, 117, 142, 153, 157,
158
Kadı Arıvanlı Abakar,
113
Kadı Şaban, 61
Kadılusal Muhammed,
103, 133
Kadıade Eyyup, 135
Kâfir Kumuk, 46, 48
Kafkas Millî İstiklal
Mücadelesi, 116
Kakhetya Seferi, 168, 169
Kaluge, 36
Kankhu, 103
Karab, 81
Karahlı Abdurrahman,
64, 117
Karahlı Muhammed
Tahir, 89, 172
Karakh, 62, 153, 167
Karakhlı Omaril
Muhammed, 114
Karalal Naibi Turaç, 164

Karanay, 42, 108, 109,
138, 139
Karat, 82, 114, 169
Karatalı Gaziya, 64
Karathı Galbats, 113
Karaz, 139
Karene, 42
Kaytak, 137, 165
Kazi Kumuk, 48, 116
Kazi Molla, 35
Kazi-oğlu Kadı
Muhammed, 117
Kaziyev, 53
Kebed Hacı, 68
Keçiluk Gazvesi, 118
Khutup, 160
Kızıl-Yurt, 109
Kiev, 36
Kildirkin, 110
Kilita Kadısının oğlu
Hadis, 43
Kindalal, 61, 62
Kindalalı Muhammed,
167
Kiniçuk, 64
Kişab, 137
Kızlar, 48
Kizlyar, 48, 98, 159
Koysubul, 35
Kuadlı Murtaza Ali, 168
Kubbe-i Abbas, 35
Kubutlu
Himmet/Hammat, 141
Kudali, 143
Kulal, 78, 164

Kulallı Murtazali oğlu
Muhammed, 141
Kuppa, 65, 66
Kura, 48, 137, 167
Kurçaloy, 119
Kuri, 117
Külük/Klugenav, 68
Külük/Kuluk, 69
Kür, 48

L

Lezgistan, 37, 39

M

Malh Kalesi, 173
Medine, 9
Medine-i Münevvere, 33,
35, 36, 37, 173, 176
Mehelteli Naip Batır, 165
Mehmed Akif, 33, 36
Mekheltalı Ali, 83
Mekheltalı Tamaçalav, 83
Mekke, 35, 71
Melikov, 175
Mevlevî, 38, 79, 87, 90, 91,
112, 126, 137, 153, 164
Mezdegü, 159
Mısır, 9, 36, 124
Miatlı, 135
Miçik Nehri, 171
Mikâil Havkerî, 103
Mililta, 42
Mirza Hacıya, 63
Moksok, 81, 129

Moşe Gammer, 53
Muaş Zunuy, 106
Muhammad al-Kimrevî, 41
Muhammad Kimrevî, 41
Muhammed Efendi, 48, 49, 50, 136, 138
Muhammed er-Rikunî, 63, 64
Muhammed Kâmil Paşa, 10, 36
Muhammed Paşa, 35, 36
Muhammed Sultan, 52
Muhammed Şafi, 151, 175
Muhammed Şâfi, 100
Muhammed Tahir al-Karahî, 33, 37
Muhit, 110
Mukrat, 153, 167
Murad-Bek, 63
Muradulla Dadayev, 53
Muşullu NurMuhammed, 108
Müfti Âlim Muhammed, 162

N

Naip Âlim Kulallı (Karalallı) Turaç, 164
Naip Kindalallı Muhammed, 167
Naip Kurudlu Murtaza Ali, 164
Nasirin, 112

Nazran, 51, 111, 112, 174, 177
Niçik Kalesi, 161
Nuha, 167
NurMuhammed Kadı, 63
NurMuhammed Rabfî, 47
Nutsal Han, 62, 63

O

Ohli, 160
Orkuç, 76
Orota, 61, 75
Osmanlı Devleti, 116

P

Paravul, 46
Peterburg, 35, 159

R

Racabil Muhammed, 67, 114
Ramazan, 43, 55, 57, 101, 113, 132, 145, 146, 148
Ratlup, 78
Rihik, 78
Rikkil-noho, 68
Ruçi, 118
Rusya, 34, 35, 39, 42, 45, 50, 60, 103, 116, 144, 166, 175

S

Sadat, 167
Said, 42, 51, 55, 65, 96,
110, 146
Salatav, 47, 125, 135
Saltı, 65, 141, 157, 158,
159, 160, 165
Saltı Köyü, 65
Sebilürreşad, 36
Sehl, 45, 49, 103, 104, 109,
132, 134, 135
Seyyid Cemal ed-din
Kumukî, 41
Sugurlu Kadı
Muhammed, 117
Sultan Abdülaziz Han,
176
Sultan Bek, 122
Sultanav, 62, 67
Sunç Kalesi, 167
Sunja, 171, 173
Surhay Han, 64

Ş

Şah Girey, 165
Şahmendaroğlu Hacıyav,
135
Şali, 104, 119, 164, 165,
167, 173
Şamil, 33, 35, 36, 38, 43,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,

71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119,
120, 122, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 131,
132, 133, 134, 135, 136,
137, 138, 140, 141, 142,
143, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152,
154, 155, 156, 157, 158,
160, 161, 162, 163, 164,
165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 172, 173, 174,
175, 177, 178
Şapi Kaziyeve, 53
Şatoy, 100, 102
Şeçli Hacı Arif, 84
Şeki, 37, 104, 119, 167,
177
Şekivî, 37, 90, 112, 126,
137
Şer'i Şerif, 39
Şeyh Muhammed al-
Yarağî, 41, 48
Şeyh Nazir ed-Durğelî, 53
Şeyh Şamil, 33, 34, 35, 36,
37, 39, 40, 47, 50, 51, 54,
55, 56, 57, 58, 60, 61, 123
Şirahal, 162
Şuayb, 100, 121, 131, 132

Şuayip Molla, 104
Şuayip Naip, 119
Şubut, 94, 100, 101, 102,
106, 107, 108
Şulallıgoh Tepesi, 85
Şura Kalesi, 68, 69, 132,
133, 134, 135, 139, 152
Şura şehri, 107
Şuyt, 100

T

Tabasaran, 48, 136, 137,
165, 166, 167, 177
Tadbutri, 108
Tahir'ül Mevlevi, 35, 37,
61
Tahiroğlu Hacı Yahya,
117
Tahiroğlu Harun, 117
Talburutin, 108
Tanuslu Mallaçı, 62
Tanuslu Muhammed, 141
Tarakama, 167
Targu, 46
Tarık Cemal Kutlu, 61
Tarki, 46
Tarko, 46, 47, 55, 65, 133,
134, 135
Tarkolu Muhaş, 65
Tassa, 110
Taşav Hacı, 75, 79, 104
Tatak, 99
Tavbutri, 125, 169
Taykendi, 167

Teletl, 61, 78, 79, 115, 117,
142, 153, 154
Tiflis, 45, 118, 153, 159,
177
Tilik, 61, 115
Tindi, 169
Topçu Çirkeyli Hacı
Yahya, 161
Tsantoroylu Şuayp, 100
Tsatanik, 81, 129, 130
Tsikal, 78
Tsubutl, 135, 136
Tsudahar, 65, 66, 133,
136, 141, 143, 153, 156,
160
Tsudaharlı Aslan, 136
Tsudaharlı Buğa, 62
Tsunta Kalesi, 170, 171
Turalav'ın oğlu Hacı
Muhammed, 170
Türkistan, 39

U

Ubutlu/Uyutlu Himmat,
161
Uhlib, 160
Ukud, 160
Ulah, 134
Ulubiy, 107, 108
Umma Han, 62, 63
Untsukul, 42, 55, 57, 59,
66, 67, 68, 72, 73, 75, 76,
81, 84, 113, 125, 126, 127,
128

Untsukullu Ali, 46
 Untsukullu Hacı Cebrail,
 124
 Untsukullu Hacı Kabed,
 135
 Untsukullu Hacı Musa,
 128
 Untsukullu Tahir, 93, 95,
 110
 Urgan, 138
 Urkaç, 76
 Urku, 112
 Urkubakl, 112
 Urtamış, 138
 Uruga, 138
 Uruk, 112
 Urup, 161
 Uruta, 61, 75
 Utamış, 138

V

Vedana, 100
 Vedenö, 100, 104, 108, 119
 Vladikafkas, 51

Vorontsov, 145
 Vrangeli, 175
 Vrevskiy, 175

Y

Yangiyurt, 109
 Yangı-yurt, 109
 Yangı-Yurt, 135
 Yeni Dargo, 174
 Yevdokimov, 175
 Yunus, 80, 83, 86, 87, 88,
 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95,
 96, 100, 171

Z

Zakatal, 167, 168, 170
 Zikal, 78
 Ziran, 81
 Zirani, 134, 135
 Zono, 78, 82
 Zubutli, 135
 Zunu, 78, 82, 169